

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Salih Kevirbirî

Filâtê Quto

yirmi olay
yirmi kılam

Çeviri: Mazlum Doğan

Kürt Tarihi Kùltürü ve dizisi B

İnceleme - Araştırma
2. Basım

EVRENSEL
BASIM

SALE WITH KEY RIBBON • ELITE OUTDO

Ucrets

*Bu kitabın orijinal Kürtçe basımı Filit  Quto
adıyl  2001 yılında (Per  Yayınları, İstanbul)
gerçekleřtirilmiřtir.*

Filâtê Quto

yirmi olay yirmi kılâm

DOĞA BASIN YAYIN

Dağıtım Ticaret Limited Şirketi

Tarlabası Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul

T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87

www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **258**

Kürt Tarihi ve Kültürü Dizisi **8**

Filîte Quto yirmi olay yirmi kılam: **Salih Kevirbirî**

Çeviren: **Mazlum Doğan**

Kapak Resmi: **Ahmet Güneştekin** (Bin Ötüş Bin Kanat, 2009)

Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**

Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

ISBN 978-975-6525-78-4

© Evrensel Basım Yayın **2004** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım **Haziran 2004** - İkinci Basım **Ocak 2013**

Baskı: Ezgi Matbaası Sertifika No: 12142

www.ezgiatbaa.net - ezgiatbaa@maynet.com

Salih Kevirbirî

Filâtê Quto

yirmi olay yirmi kılâm

Çeviren: Mazlum Doğan

İnceleme-Araştırma

İçindekiler

Çevirmenin Önsözü	13
Ahtamar Kilisesinde Metran İsa'ya Sığınma:	
Hıristiyan Meyrem ile Eliyê Qolaasî	17
Garzan Bölgesinden Bir Kavga ve Kılımı:	
Pencînarlarla Elikanların Kavgası	25
Kervanların ve Devlet Postasının Başbelası:	
Emê Gozê	35
Yedi Şehrin Fatihi ve Kadınlar Ordusunun Kumandanı:	
Gênc Xelîl ile Edûl	46
Aşiretler Arasındaki Kardeş Katline Trajik Bir Örnek:	
Emînê Perîxanê ile Evdilê Birahîm	62
Qîre Dağında Delana Paşo'da Reşkotanlarla Etmankîlerin Çatışması:	
Filîtê Quto ile Mamê Emê Etmankî'nin Çatışması	73
Dağ Kavmi Eliyê Ünîsların Çatışması:	
Newala Qeremûsê Çatışması	91
Değerli Bir İnsan ve Kalles Bir Ölüm:	
Behçetê Dawûd	98
Garzan Ovasının Cengaveri:	
Bişarê Çeto	103

Sason Dağı ve Karmelîh Mağaralarına Nakşedilen Tarih:	
Eliyê Ünîsların İsyanı	110
Serhad Bölgesinde Trajikomik Bir Olay; Dayılarla Yeğenlerin Kavgası:	
Xûrûc Kavgası	114
Garzan Bölgesinden Muradsız Bir Sevdanın Kılamı:	
Bavê Fexriya Siwarê Gêjo	126
Hesoyê Birahîm ile Hecî Mihemedê Mistê'nin Kavgası:	
Hethetkê Kavgası	131
Serhad Bölgesinden Bir Trajedi:	
Çûro ile Fesîhê Mihê Mîrze	138
Zılan Vadisindeki Hesên Evdalê Irmağında Muradsız Bir Sevda:	
Heso ile Nazê	146
Elfeyza'nın Babası Eznawîr'ın Süvarisi:	
Ferzende Bey	160
Değerli Yurtsever, Fakirlerin Dostu:	
Dr. Yusuf Azizoğlu (1917-1970)	165
Genç Kızların Gözdesi:	
Dengbêj Ferzê	170
Kemençenin Şahı Miradê Kinê ve Kılamlarından Bir Örnek:	
Ferman	175
Serhad Yöresinde Yürekten Bir Ah:	
Bulanık Kazası	181

*Evdalê Zeynê, Resoyê Gopala, Şakiro
ve Üstadım Mahmud Baksi Anısına...*

TEŞEKKÜR

Sevgili okurlar, elinizdeki kitap beş yıllık bir emeğin ürünüdür. Değişik versiyonlarıyla ele alınan yirmi ‘kılâm’ ve olaydan oluşmaktadır. Kitap, kaynağını Kürt folkloru, ‘dengbêjler’ ve kılâm-stranlarından almıştır. Dolayısıyla kitabın oluşumunda ülkenin dört parçasındaki dengbêjlerin rolü belirgindir. Karapetê Xaço, Zahiroyê Mûşî, Bekirê İdiri, Zilkufê Erzeromî, Cahîdoyê Mûşî (Hiseynê Mûşî’nin oğlu), Kazo ve Salihê Qûbînî gibi dengbêjler olmasaydı bu kitap meydana gelmeyecekti. Bu nedenle başta, bütün kılâmlarda kendisinden yararlandığım Salihê Qûbînî olmak üzere adı geçen dengbêjlere teşekkürü borç biliyor ve ‘Sözlü Kürt Edebiyatı’nın “yerleşik bellekleri” olan bu kişilerin önünde saygıyla eğiliyorum.

Ayrıca bu eser yayın aşamasındayken, kısa aralıklarla aramızdan ayrılan Xalê Birê (Birahîmê Newrozî), Şikrî Îzol ile Huseynê Muşî’nin anıları önünde saygıyla eğiliyorum.

Diğer taraftan teknik alandaki yardımlarından dolayı değerli arkadaşlarım İ. İşler ile Aysel Çetin’e memnuniyetimi dile getiriyor ve Azadiya Welat gazetesi, Jiyanê Rewşen dergisi ile İstanbul Kürt Enstitüsü’ndeki arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

*Salih Kevirbirî
18 Nisan 2001, Budapeşte*

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Çölleştirilmeye çalışılan bir kültürün vahaları:

Kılamlar ve dengbêjler

Onlar sadece ses ve söz sanatçısı değildi; çölleştirilmeye çalışılan yürek ve beyinlerin vahaları oldular. Acıları ve çığlıkları başka diyarlara taşıyarak direnişin ve dirilişin tohumlarını ektiler. Öyle ki, Dersim ve Şeyh Said ayaklanması gibi benzer birçok trajediyi, kopan çığlıkları dört bir yana taşıyarak adeta tarih bilinci oluşturan “gezici tarihçiler” oldular. Bugün hiçbir kaynak Geliyê Zılan’da yaşananları bu “sözbaz”lar kadar iyi anlatamaz. Çünkü bu sözbazlar bu kılamları ateşin düştüğü yerden aldıkları için başka yüreklere de ateş olarak düşürmüşlerdir. Bir bakıma “vakanüvis”lerin görevini üstlenmişlerdir. Tabii ki onlar yazıcı değildi, fakat sadece söylemek ve anlatmakla yetinmemiş, aynı zamanda yeri geldiğinde bir tiyatrocu gibi olayı dramatize de etmişlerdir. Böylelikle “gezici tiyatro” da oldular. O kadar etkili olmuşlardır ki, kılam ve masalları yüzyıllar boyunca söylenegelmiştir. Öyle ki çocuklar oyun oynarken ya Filîtê Quto ya Emê Gozê ya Rustemê Zal ya da Mirze Mihemed olmuşlardır. Bu böylece “toplumsal bilinçaltına” işlenerek direnişin etkenlerinden biri olmuştur. Elbette bu kılamların kahramanlarının hepsi öyle söylenildiği gibi “koçyiğit ve çatalyürekli” değildir, ama halk bir şekilde özlem ve bastırılmış duygularını onlar aracılığıyla ifade etmiştir.

Kılamlara gelince; onlar Kürtlerin tarihine tutulmuş bir aynadır. Tarih sahnesinden silinmek istenen bir halkın belleği ve sığınağı oldular. Bu kılamlarda isyanlar, katliamlar, aşk, ihanet, kalleşlik, dostluk, sadakat, yiğitlik, korkaklık dile getiriliyor. Sevdiğini bulmak için erkek kılığına girip kadın savaşımların komutanı olan

Edûlê'nin hikâyesi, Hıristiyan Meyrem ile Eliyê Oolaxasî ve onları koruyan Metran Îsa'nın hikâyesi ve Bavê Fexriya'ya âşık olup aşkını yüreğine gömen Hıristiyan kızın hikâyesi bu kılamlarda anlatılıyor. Yine Eliyê Ünîsların akıllara durgunluk veren mücadelesi ve trajedisini, çocukların kurbağa taşılama yarışından sonra başlayıp otuzdan fazla kişinin ölümüne neden olan Xûrûc Kavgası, sonuna kadar direnmek için iki arkadaşıyla ayağına aynı prangayı takan Emê Gozê'nin hikâyesi ve yol kesip baş alan Filîtê Quto'nun hikâyesi bu kılamlarda anlatılıyor. Ayrıca devletle işbirliği yapıp kardeşini ortadan kaldırmaya çalışan fakat sonunda kendisi devlet tarafından ortadan kaldırılan Emînê Perîxanê'nin hikâyesi ve birçok hikâye bu kılamlarda anlatılıyor.

Bu arada kılamların çevirisinde karşılaştığımız bazı sorunlara değinelim. Her şeyden önce çeviride “üslup karşılaştırma” yöntemini işletmemiz tümüyle olanaklı değildi. Malûm Türkçede tam olarak örtüşen bir tür yok. Bu nedenle kitabı çevirmeden önce Türk halk türkülerini ve ağıtlarını okudum. Amacım çeviriye olabildiğince türkû tadı vermek, birebir ve kuru bir çeviri olmasını engellemekti. Bu nedenle okuyucu Kürtçe ve Türkçesini karşılaştırırken bunu göz önünde bulundurmalı. Örneğin Emînê Perîxanê ile Evdilê Birahîm adlı kılamda “Axao şer e, maqûlo şer e”yi Türkçeye “Kavga günüdür ey ağam, Kavga günüdür ey paşam” diye çevirdik. Yine Gênc Xelîl ile Edûlê adlı kılamda “Betara çavê te rijîyayê”yi Türkçeye “İki gözün önüne aksın” diye çevirdik. Diğer yandan, elden geldiğince kılamlardaki kafiye düzenine uymaya çalıştıysak da, anlamı ve üslubu kafiye kurban etmemeyi esas aldık. Ayrıca kılamlarda yer yer kopukluklar ve anlamını bilmediğimiz kelime ve tabirler var. Örneğin, kitabın ikinci kılamı olan “Pencînarlarla Elikanların Kavgası”nda geçen “memanî” sözcüğünün anlamını, kılamı söyleyen dengbêj dahil birçok kişiye sormamıza rağmen tatminkâr bir cevap alamadık; birçok farklı şey söylendi. Bu yüzden biz de olduğu gibi bıraktık. Diğer taraftan, Bavê Fexriya kılamına da, anlamın pekişmesi için kitabın orijinalinde olmayan eklemelerde bulunduk.

Çeviriyle ilgili olarak şunu da belirtmek isterim ki “çevrilen her sözcük yaralı bir sözcüktür”, adeta yankısını yitirmektedir. Dolayısıyla kılamların Kürtçedeki tadı vermesi ve o kadar etkili olması beklenmemeli.

Son olarak, kitabın çevirisi sırasında sorularıyla bunaltığım Dengbêj Salihê Qûbînî’ye, çeviri sürecindeki yardımını ve işbirliği için Salih Kevirbirî’ye teşekkür ediyorum.

Mazlum Doğan

AHTAMAR KİLİSESİNDE METRAN İSA'YA SİĞİNMA: HIRİSTİYAN MEYREM İLE ELİYÊ QOLAASÎ

Ona, Hıristiyan Meyrem, keşişin kızı, Sarkis'in gelini derlerdi. Sarkis ailesi Meyrem'i oğullarına istemişse de henüz gelin etmemiş, Meyrem'in düğününü yapmamışlardır. Meyrem'in güzelliği dillere destandır. O kadar ki, dilden dile dolaşan güzelliği Van Valisinin kulağına kadar gider. Ve gün gelir, Vali Meyrem'i görür; gönlü kayıverir Vali'nin, göz koyar güzeller güzeline. Ailesine haber gönderir ve der ki: "Bugünden sonra sakın ola kimse Meyrem'in adını anmasın. Sağ kalırsa benimdir, ölürse kara toprağın!" Ve devam eder: "Meyrem'le evlenecek kişi günlerini saysın, bilsin ki onu dünyada sağ komam!" Sarkis ailesi Vali'nin korkusundan ne gelinlerini götürmeye cesaret edebilmiş, ne de gururlarına yedirip vazgeçebilmişler.

Denilen o ki bu belirsizlik tam dört yıl sürer. Meyrem daha baba evindedir. Artık canına tak eden Meyrem, bir gün Vali'ye elçi gönderir, der ki: "Allah ahımı yanına komasın! Kaderimin önüne geçtin. Beni ne kendine eş alıyorsun, ne de başkasına yar ediyorsun. Ya kaderimin önünde durmaktan vazgeç ya da bir adamını gönder ki sana varayım." Vali düşünür: "Acep kimi göndersem?" Eliyê Qolaxasî onun hizmetkârıdır. İçinden der ki: "Vallahi Elî dürüst ve namuslu bir insan. Meyrem'i ancak onun gibi birine emanet edebilirim." Ve Elî'yi göndermeye karar veren Vali, ona der ki: "Gidip bana Meyrem'i getireceksin."

Ve Elî, Meyrem'in yanına varır. Tüm yakışıklılığıyla Elî'yi karşısında bulan Meyrem, gönlünü bu gence kaptırır. Elî her ne kadar yakışıklı da olsa, yoksulluğun tüm izleri giyimine yansımıştır.

Meyrem sorar: “Sen misin beni Vali’ye götürecek olan?” Elî der: “Evet Hanımım!” Bunun üzerine Meyrem, “Ben bir keşiş kızıyım ve sen beni Van Valisine götürüyorsun. Üzerinde bu paçavralar varken seninle gelmem. Eğer paran yoksa, al sana para. Berbere git, tıraş ol. Hamama git, güzelce yıkan. Efendi ve beylerin takımlarından bir tane kuşanıp gel ki seninle gidebileyim.”

Elî’nin Dizlerinin Bağı Çözülür

Eliyê Qolaxası, Meyrem’in dediğini yapar; traş olur; hamama gider, yıkanır; bir kat bey takımı kuşanır ve göz alıcı bir halde Meyrem’in yanına döner. Bu haliyle Elî daha bir yakışıklı olmuş ve Meyrem’i canevinden vurmuştur. Yüreğindeki aşk ateşi on kat artan Meyrem, Elî’ye yönelir ve sorar: “Elî, haydi aynanın önüne geç, ben mi daha güzelim yoksa sen mi?” Elî, “Esağfurullah Hanımım! Ne haddime, sen kim ben kim!” der. Bunun üzerine Meyrem, “Elî boş lafları bir tarafa bırak, gönlünden geçeni söyle. Doğrusu sen yakışıklısın, ben güzelim, birbirimizin dengiyiz. Sen gel beni kendine al. Vali de ettiğini bulsun, ne hali varsa görsün,” deyince Elî’nin dizlerinin bağı çözülür, dili dolaşır, Valî’nin korkusundan ne diyeceğini bilemez. Meyrem’e der ki: “Hanımım sen ne hakla bunları bana söylersin? Ben daha gencim, muradımı alamadım. Canıma kastın mı var? Bilmez misin Valî’nin ne denli zalim olduğunu. Fare deliğine bile girsem beni bulur, öldürür!”

Metran İsa’ya Sığınır...

Meyrem, Elî’ye yaklaşır ve kızgın bir şekilde şöyle der: “Bana bak Elî, eğer beni kendine almazsan, yemin olsun ki Valî’nin yanına varır varmaz, ona derim ki, Elî namusuma el attı!” Elî Meyrem’in bu sözlerinden sonra ne yapacağını bilemez! Meyrem’i kendine de alsın, Valî’ye de götürse, bilir ki başı kesilecek. Ve Meyrem’e der: “Hanımım söyle bana, seni nereye götüreyim? Bizi esirgeyecek kimse de yok.” Meyrem, “Elî, beni Ahtamar Kilisesine, Metran İsa’nın yanına götüreceksin. Bu yükün altından ancak o kalkar,” der. Elî bunu kabul eder, Meyrem’le birlikte Aktamar Kilisesine, Metran İsa’nın yanına doğru yola koyulurlar.

Ve gelişmenin kılamını dinleyin:

Meyrem der:

Hey Elî sabahtır, ne hayırlı bir sabahtır
Kalk bizi Metran İsa'ya götürecektir kayık ve gemileri hazırla
Kiliseye Metran İsa'ya sığınacağız bugün
Yol göster bana ve bu piskoposa, bu yigide ah bu koçyigide
Ahtamar Kilisesinin piskoposunun anasından gayrı
Kimse ben yigit doğurdum demesin
Nam salmıştır dört bir yana
Dillere destandır Metran İsa
Elî der:

Hey Meyrem, sabahtır ne hayırlı bir sabahtır
Kalkıp hazırladım bizi Metran İsa'ya götürecektir kayıkları gemileri.

Meyremê dibê: Eliyo sibe yeeee, gelo min go wa ye çi sibeka bi xêr û bêr ee / Rabe qeyik û gemiyê Metran İsa gelo li hev girêdee / Emê îro xwe bavêjin tor û bextê Metran İsa lo di dêrê deêêê / Heyla delil li min û li vi Metrani, li vi hogîçî ax lo li vi berani / Bila ji diya Metranê Dêra Axtermanê pêştir nebêje / Min çok da erdê ji xwe ree kurek anî / Metran İsa ji wî zemanî, beta vi zemanî nav û dengêêê xwe deranî

Elî dibê: Meyremê sibe yeeee gelo wa ye min got diya çi sibeka bi xêr û bêr eee / Minê rabûye qeyik û gemiyê Metran İsa temami kar kir lo li hev girêdaaa...

Tutup elinden kaçırmış Hıristiyan Meyrem'i Eliyê Qolaxasî
Papazın kızı, Sarkis'in gelini, Van Valisinin gözdesi.

Tutmuş Ahtamar Kilisesinin yolunu
Bir Allaha bir de Ahtamar Kilisesinin piskoposuna sığınmış.
Yardım eyle bu piskoposa, bu yigide.

Ahtamar Kilisesinin piskoposunun anasından gayrı
Kimse ben yigit doğurdum demesin.
Nam salmıştır dört bir yana
Dillere destandır Metran İsa.

Der ki sabahtır, işte şafak söktü ne erken bir sabahtır
Kalkıp düşmüş yola Ahtamar Kilisesine doğru Metran İsa
Bakmış ki bir karaltı duruyor Ahtamar Kilisesinin aşağısında

Metran Îsa der:

Hey ne gezersin gece yarısı

Ahtamar Kilisesinin aşağısında

Eliyê Qolaxasî der:

Ey Metran, ne edeyim, dardayım ocağına düştüm

Tutup elinden kaçırdım Hıristiyan Meyrem'i

Papazın kızı, Sarkis'in gelini, Van Valisinin gözdesi.

Ve tutup Ahtamar Kilisesinin yolunu

Bir Allaha bir de Ahtamar Kilisesinin piskoposuna sığındım.

Eğer kıyarsan nikâhımızı Muhammed'in dinine göre

Binlerce defa helal olsun sana ve şanına.

Yok kıymazsan eğer nikâhımızı, kabul ederim Metran Îsa'nın dinini

Yol göster hey bu piskoposa

Nam salmıştır dört bir yana

Dillere destandır Metran Îsa.

Eliyê Qolaxasî rabû bi destê Meyrema File, le qîza keşe, bûka Sarkis / Dostika Waliyê Wanê girti lo mîro ji xwe ree lo revandiye / Minê xwe li Xwedê û li nav û dengê Metranê Dêra Axtermanê xwe girtiye / Qesta Dêra Axtermanê kiriye / Heylo delîl delîl tew lo lo diloo / Heyla delîl lo li vî Metranî / Bila ji diya Metranê Dêra Axtermanê pêştir nebêje / Min çok da erdê ji xwe ree lo kurek anîti / Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî nav û dengêê lo xwe deranî / Erê dibê sibe yee gelo va ye fecir lê da çi sibeka zû yee / Metran Îsa rabûye qesta Dêra Axtermanê kiriye / Belê, bala xwe dayê ku reşekî li binê Dêra Axtermanê sekiniye / Erê Metran Îsa dibê: Kuro, şeva vê nivê şevê ka bêjê îşê te li binê Dêra Axtermanê li vir çi ye / Eliyê Qolaxasî dibê: Metrano, ez çi bikim îro fileti ye / Minê rabûye bi destê Meyrema File, qîza keşe, bûka Sarkis, / Dostika Waliyê Wanê girti ji xwe ree lo min revandiyee / Minê xwe li Xwedê û li nav û dengê Metranê Dêra Axtermanê xwe girtiye / Eger îro tuyê Meyrema File li min mar biki li ser dinê Muhemmed eee / Sed aferin disa ji nav û dengê te ree / Heger tu mar neki ezê qebûl bikim dinêê lo Metran Îsa / Heyla delîl delîl lo li vî Metranî / Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî nav û dengêê lo xwe deranî

Metran Îsa'nın Mertliği ve Yiğitliği

Kılâmın da dediği gibi, bu zorunlu bir sığınmadır. Hıristiyan Meyrem ile Müslüman Elî'nin birlikteliği için dini nikâh gereklidir. Eliyê Qolaxasî, Metran Îsa'dan nikâh için yardım etmesini ister ve

şöyle der: “Eğer sen nikâhımızı İslam dininin gereklerine göre kıyar-
san, binlerce defa sana ve şanına helal olsun! Yok, eğer kıymazsan, dini
nikâh için senin dinini kabul etmeye, yani Hıristiyan olmaya razıyım.”

Eliyê Qolaxasî’nin bu sözlerine rağmen, Metran İsa’nın yiğitliği ve
mertliği kendini bir daha gösterir. Zira o, Eliyê Qolaxasî’nin nikâhın
gerçekleşmesi için Hıristiyan olma isteğini kabul etmez ve İslam dini-
nin gereklerine göre nikâh kıyması için imam çağıracağına söz verir.

Şimdi de Metran İsa’nın, kılamında, Eliyê Qolaxasî’ye dedikle-
rini dinleyin:

Metran İsa der yapmam bunu
Dünyada kabul etmem.
Dillere destandır Ahtamar Kilisesinin ünü
Kötüye çıkarmam adını.
Bu boynu, Muhammed’in dini karşısında bükük komam
Bir kadın eskisi için Muhammed’in dinini küçük düşürmem
Hiçbir dinin yanında.
Hemen bugün bir melle¹ ve iki feqî² çağırıp
Allahın emri ve Peygamberin kavliyle
Nikâhlatacağım sana Hıristiyan Meyrem’i.
Yardım eyle hey bu piskoposa
Nam salmıştır dört bir yana
Dillere destandır Metran İsa.

*Erê, Metran İsa dibê Eliyê lo wez wiha nakim / Ez vê yekê li dinyayê
qebûl nakim / Wele nav û dengê Dêra Axtermanê kevin e, mezin e, ez xirab
nakim / Ez vê serê di navê dinê Muhemmed de qet rast nakim / Ez ji boya
xatirê kevnêjinekê dinê Muhemmed li ber tu dîna zelûl nakim / Lawo, ezê îro
gazî meleyek û du heb feqiya kim / Ezê bi qewlê Xwedê, bi hedîsa Resûlallah
binim Meyrema File lo lo li te mar kim / Heylo delil delil tew lo lo diloo / Heyla
delil delil lo li vî Metrani / Metran İsa ji wî zemanî, beta vî zemanî nav û
dengêê lo xwe deranî*

1 Melle: İmam.

2 Feqî: Medrese öğrencisi, fakih.

Van Valisi Kıyameti Koparır!..

Acaba bu arada Van Valisinin hali nicedir? Dünya alem duymuştur ki, Elî, Meyrem'i kaçırmıştır. Kuşkusuz görülmemiş şeydir, Eliyê Qolaxasî gibi bir hizmetkârın Van Valisinin gözdesi Hıristiyan Meyrem'i kaçırması. Vali bu işi duyunca kıyameti koparır, küplere biner. Kalkar Metran Îsa'ya bir pusula gönderir, der: "Duydum ki iki güvercin uçup Ahtamar Kilisesine konmuş. Eğer güvercinleri bana yollarsan, seni altınlara boğarım; ihya ederim. Yok, eğer o güvercinleri bana yollamazsan, Ahtamar Kilisesini başına yıkarım!"

Gelin şimdi de Van Valisinin Eliyê Qolaxasî'ye olan kinini nasıl kustuğunu ve buna karşı Metran Îsa'nın nasıl bir tavır takındığını dinleyelim:

Vali der:

Yazıp bir pusula gönderdim Metran Îsa'ya

Evet Vali der: Ey Metran

Gördüm uçtu iki güvercin yuvadan

Gidip kondu Ahtamar Kilisesine, Metran Îsa'nın yanına

Tutup yollarsan eğer o iki güvercini

Veririm sana bin kese altını.

Yok tutup yollamazsan

Taş üstüne taş komam

Yıkarım başına Ahtamar Kilisesini.

Yol göster hey bu Metran'a.

Pusu kurdu Metran Îsa Ahtamar Kilisesinin aşağısına

Nam salmış dört bir yana

Dillere destandır Metran Îsa.

Wali dibê: Kaxizekî ji Metran Îsa re reş kiriye bi rê kiriye / Erê Wali dibê: Mêtrano disaaa lo lo bi min disaaa / Min dit du kevok ji ser lîsa fir dan hatin Dêra Axtermanê li cem Metran îsa / Heger tu wan her du kevokan bigiri bişeyîni / Ezê bidime te bi qederê hezar kîsa / Heger ku tu negiri, neşeyîni / Ezê bikîm kevîr û kuçikên Dêra Axtermanê / Bi ser serê te de lo lo werin xwarêêê / Heylo delîl delîl tew lo lo diloo / Heyla delîl delîl lo li vî Metrani / Metran Îsa li binê Dêra / Axtermanê ji xwe re lo kemin daniî / Metran Îsa ji wî zemanî, beta vî zemanî nav û dengêêê lo xwe deranî

Ertesi Gün Elî Güvey, Meyrem Gelindir...

Metran Îsa merttir, yiğittir. Sözünde durur; “bin kese altına” aldırılmaz. İki güvercine kalleşlik etmez ve onların öldürülmesinde suç ortağı olmaz. Vali’ye şu pusulayı yollar:

Metran Îsa der:

Ey Vali, Metran’ım ben Metran,

Bedran’ın Henan’ın Yewnan’ın ağabeyiyim.

Dediğini yapacağıma

Tutar yere çalarım piskoposluk takkemi.

Pazardır yarın hey, bütün Hristiyanlar bölük bölük inecek çarşıya.

Tanrıya yemin ederim ki yarın bu zamanlar

Elî güvey Meyrem gelindir.

Yol göster bana ve bu Metran’a

Bu koçyiğide, bu merde.

Ahtamar Kilisesinin piskoposunun anasından gayrı

Kimse ben yiğit doğurdum demesin.

Nam salmıştı dört bir yana

Dillere destandır Metran Îsa.

Van Valisinin karşısında

Ahtamar Kilisesinin aşağısında

Kavgaya tutuştu Metran Îsa.

Yol göster bu Metran’a hey.

Erê Metran Îsa dibê: Waliyo, lawoooo lo ez Metran im, / Ez kekê Bedran, Henan û Yewnan im / Ezê bi kumê metraniyê bigirim li erdê xim / Ezê laşê saxwî Dêra Axtermanê rakim / Lawo sibê lad e, wê file bikevin, bikişin sûkan û çarşıyan e / Wele sibe vî çaxî Eli zava yeeee, lo ax Meyrem bûk eeee / Haylo delil li min û li vî metranî / Li vî hogîçiyî li vî beranî / Ji diya Metranê Dêra Axtermanê pêştir / Bila nebêje min çok da erdê ji xwe re kurek anî / Metran Îsa ji wî zemanî heya vî zemanî, nav û dengê xwe deranî / Metran Îsa li qarşiyê Waliyê Wanê, / Di binê Dêra Axtermanê hêja şerek danî / Heyla delil delil lo li vî Metranî

Metran Îsa ve Van Valisinin bu atışmasından sonra, Vali askerlerini Ahtamar Kilisesinin önlerine gönderir. Metran Îsa da Van yöresindeki bütün Hristiyanlara çağrıda bulunur. Onlar da gelip

Metran İsa'nın yanında saf tutar. Van Valisi bakar ki, durum iyi gitmiyor, eğer savaş çıkarsa kan gövdeyi götürecektir, çeker askerlerini Ahtamar Kilisesinin önünden ve Van'ın yolunu tutar.

Metran İsa, ertesi gün Ahtamar Kilisesinde düğün dernek kurar ve İslam dininin gereklerine göre Hristiyan Meyrem ile Eliyê Qolaxasî'nin nikâhını kıydırır.

Ahtamar Kilisesi:

Van gölündeki Ahtamar adasında bulunan Ahtamar Kilisesi, Ortaçağ'da Hristiyanlığın en önemli kiliselerinden biri olmuştur. Ülkemizin turistik yörelerinden biri olan bu ada, gölün güneyinde (coğrafik ölçülere göre göl olmasına rağmen Kürtler Van gölüne deniz anlamına gelen Behra Wanê demektedir), Gevaş barajının yakınındadır. Ada Gevaş ilçesine 5 km, Van'a 50 km uzaklıktadır.

Ahtamar Kilisesi 915-921 yılları arasında Vaspurakların Emiri Birinci Gagik Ardnuzî'nin isteğiyle, mimar Manuel tarafında yapılmıştır. Vaspurakların Emirliği 1021 yılında Bizanslılar tarafından yıkılır. Kilise, 1113 yılında manastıra dönüştürülür. Bu tarihi mekân 1895 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.

Ahtamar Kilisesi, gerek mimari gerekse tarihi öneminin yanında, İncil ve Tevrat'tan bölümler taşıyan yazıtlarıyla da ünlüdür. Ne var ki bu tarihi kilisenin özgünlüğü ve çoğu eşsiz özellikleri artık yok olup gitmiştir.

Kaynakça

- 1 Kılamın öyküsü, Botan ile Garzan yöresi bilge ve dengbêjlerinden alınan bilgilerle derlenmiştir.
- 2 Kılam, Dengbêj Salihê Qûbînî'nin ağzından derlenmiştir.
- 3 Ahtamar Kilisesiyle ilgili bilgiler, "Dünyada Van" dergisinden ve Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nün hazırladığı bir yazıdan alınmıştır.

GARZAN BÖLGESİNDEN BİR KAVGA VE KILAMI: PENCİNARLARLA ELIKANLARIN KAVGASI

Garzan (Xerzan) Bölgesinin önde gelen aşiretlerinden Pencınarlar ve Elikanlar, hatırı sayılır bir nüfusa sahip olup bölgede birçok köye dağılmış durumdadırlar. Pencınar Aşireti; Mûsikî, Welî, Kejikî, Ferxikan, Terxanan, Miradan ve Şemdînler adlarıyla anılan yedi sülaleden oluşmaktadır. Bu iki düşman aşiretin geçmişi Garzan ovasını kan gölüne çeviren çatışmalarla doludur: Kaçırılan kızlar, öldürülen erkekler ve talan... Ülkenin birçok bölgesinde olduğu gibi Garzan Bölgesinde de bu aşiretler arasındaki çatışma, sözlü anlatım ustaları olan dengbêj ve stranbejlere konu olmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Kimi anlatımlarda “yıkım” ya da “ahmaklık” olarak değerlendirilen bu çatışmalar, çoğunluk tarafından “yiğitlik” payesiyle ödüllendirilmiştir. Artık öyle bir noktaya gelinmiştir ki, Garzan Bölgesinde, aşiret kavgalarına veya kan davasına sahne olmayan tek bir köy bile kalmamıştır.

İşte Pencınar ve Elikanlar arasındaki stranlara konu olan çatışma da bunlardan sadece biridir. Bir talanla başlayıp Elikanların Dîbo sülalesinden Silêmanê Mistê ile Pencınarların Faro sülalesinden Gêncoyê Çêto’nun ölümüne kadar varan bu kavganın kılamına geçmeden önce, gelin hep birlikte bu trajedinin öyküsüne göz atalım:

Silemanê Mistê ve Gêncoyê Çêto’nun Öldürülmesi

Günlerden bir gün Farolar, Hasankeyf civarındaki Qurê ve Serpirê köylerinin davarına el koyar. Bu talan karşılıksız kalmayacaktır; nitekim kalmaz da! Haber yayılır. ‘Gula Mala Dîbo’ (Dîboların Güllü) lakabıyla ün salmış Silêmanê Mistê bu cüretkârlık karşısında öfkeye kapılır ve tutar, Xatma köyünün davarına el koyar.

Gelin görün ki, Beşiri ırmağı taşmıştır; el koyduğu davarı kervanıyla götüren Silêmanê Mistê'ye geçit vermez. Yola devam edemeyen Silêmanê Mistê, Kolik dağı yönüne düşen Qumaro köyünün karşısındaki Dusadek köyünde konaklar. Bu arada, sahipsiz kalan hayvanlar, gece yarısı, sahiplerinin yanına döner. Böylece Faroların adamları davarı ele geçirir. Bu gerginlik üzerine, Silêmanê Mistê'nin yakınları olan Elikan Aşiretinden Dîbolar yardıma gelir. Orada, Pencînarlar ve Elikanlar arasında şiddetli bir çatışma çıkar.

Silêmanê Mistê, cenk meydanında Faroların gözde yiğitlerinden Bişarê Çeto'nun kardeşi Ehmedê Îskan tarafından öldürülür. Silêmanê Mistê'nin anadan üvey kardeşi Silêmanê Emê de, Bişar ve Cemîlê Çeto'nun kardeşi Gêncoyê Çeto'yu öldürerek kardeşinin öcünü alır. Rivayet odur ki, Silêmanê Mistê ile Gêncoyê Çeto'nun cesetleri üst üste düşmüştür. Bu kanlı kavgadan sonra, Faroların yandaşları, Silêman'ın cesedini alıp Bişar ve Cemîlê Çeto'nun konasının bulunduğu Eynqesr köyüne götürürler.

Kılam Kuzey'de, Doğu'da ve Kafkasya'da Yankılanır

Geçmişin “onulmaz yarası”, aşiret kavgaları üzerine söylenege-len bu kılam, birbirinden pek de farklı olmayan çeşitlemeleriyle Garzan, Serhat ve Diyarbakır bölgelerinden sayısız dengbej tarafından dillendirilmiştir: Şakiro, Qasimê Qûbînî, Kurtalan'a bağlı Sierta köyünden Teyîbo, Huseynê Farê, Mehmûd Qizil, Zahiro ve Salihê Qûbînî gibi.

Araştırmalarımız sonucunda gördük ki, şu an Urmiye'ye bağlı Conî köyünde yaşayan ve İsmail Ağa'nın (Simko) aşiretinden olan Dengbêj Birahîmê Newrozî (Xalê Birê) de, Urmiye Radyosu'nun Kürtçe yayını aracılığıyla, 70'li yaşlarını sürmesine karşın o duru ve dokunaklı sesiyle, bu kılamın Doğu Kürdistan'ın dört bir tarafında dinlenmesini ve dolayısıyla Doğulu Kürtlerin de bu kanlı olaydan haberdar olmasını sağlamıştır. Yine biliyoruz ki Keremê Seyad, Erîvan Radyosu'nda defalarca, “Gohdarêd Ezîz niha jî ji awaza

Karapetê Xaço kilameke ji Deşta Xerzan..!” (Değerli Dinleyiciler!.. Şimdi de Karapetê Xaço’nun ağzından bir Garzan ovası kılımı...) demiş ve bu kılâm eşliğinde, kavga ve aşk üzerine söylenmiş sayısız kılâm, stran ve uzun havanın Kafkasya’daki Kürtler arasında yayılmasını sağlamıştır.

Silêmanê Mistê’nin anası Xatê’nin, bu kanlı çatışma sırasında yaktığı ağıt, zamanla kılâm formunu bulmuş ve günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Gelin hep birlikte Silêmanê Mistê’nin anası Xatê’nin çığlığına kulak verelim.

Silêmanê Mistê: Gula Mala Dibo (Dîboların Gülü)
(*Dengbêj Salihê Qûbînî’nin söyleyişiyile*)

Vay anam vay, vay anam vay vay
Xatê der ki, ey Silêman hey memanî
Yüreğimin yarasına merhem hey şen memanî
O Silêmanê Mistê ki Xelîl’in, Faris’in babası, Ezê’nin babası,
Bedê’nin ağabeyi Dîboların Gülüdür.
Taktı başlığını, kuşandı kalpağını asker misali
Taktı başlığını, kuşandı kalpağını hey asker misali
Tam tekmi! giyindi yiğidim
Taktı beline fişekliği
Ve uzandı Alaman tüfenginin kayışına

İndi Sixûra’ya, Malên Biniyê’ye, yıkılası Mizaraş’a
Dîboların yeni yetmelerinden bir grup, yüreği yanık Reysê Derwêş,
Cindiyê Hecî, Birahîmê Mamûd.

Hey bu çatalyürekli!ler anayı da alıp yanına
Hey bu çatalyürekli!ler anayı da alıp yanına
İndiler Memikan köprüsüne, geçtiler Qumaro geçidini
Gundir’in Yurduna çıkıp, vardılar Kolik dağının tepelerine,
Zengayê Mamo’ya

Garzan ovasının karşısında Simê’nin Yurdunda konakladılar
Büyük bir divan kurdular
Halîl’in babası, Gula Mala Dibo Silêmanê Mistê’nin üç şartı var

Silêmanê Mistê: Gula Mala Dibo / Erê ha dayêêê, ha dayêêê, ha dayêêê, ha dayêêê, ha dayêê / Xatê dibêê Silêmanoo lawo memanî / Ji kula dilê min re lawo xweş memanîîîîîû ayyyy / Silêmanê Mistê; Bavê Xelîl, Bavê Faris / Bavê Ezê / Kekê Bedêê le Gula Mala Dibo / Kum û kolozê xwe girêda lawo bi romanîî / Lawo kum û kolozê xwe girêdaa bi romanîî / Destekî cilê şevê li xwe kir, yê rojê hilanî / Rext û qatîya girê dabûû destê xwe avête qayîşa Tîvinga Elemanî / Xwe berdaye Sixûra, Malê Binyê, mirata Mizareşêê / Birek devrûtê Mala Dibooo, ji kezêşewityaaa Reysê Derwêş / Cindiyê Hacı, Birahimê Mamûd / Lawo van şewgeran dayê bi xwe re hilanîîîîîîîîîîîîîîîî / Lawo van şewgeran dayê bi xwe re hilanîîîî / Xwe berdaye Pira Memikan, li Borê Qumaro de derbas bûn, / Li Warê Gundir deee hevraz bûn, derketine / Gaza Çiyayê Kolîk, Zengayê Mamoo / Li hafa Deşta Xerzan di Warê Simê de rûniştin / Şewr û mişewireteka giran daniîn / Sê heb şade şûtên Silêmanê Mistê Bavê Xelîl

Înmiş Garzan ovasına kesmiş Faroların davarının önünü
Sürülerce davarı eşkiyalar gibi
Xatimiyanların davarını
Keranların davarını
Faroların davarını
On dokuz çiftin öküzünü sığırını
Modê gölünden
Talan eyleyip bu sabah anası Xateyê hediye getirmiş.

Gel vay bana vay bana vay
Xatê der hey Silêman
Bir daha bilmeden Xatimiyanların davarını talan etmeyin
Faroların malıdır.
Farolar ki acımasızdır, kanlıdır
Talancıdır.
Kurban olam
Götürün geri verin davarı
Haîhaîhîhîmî

Xwe berdaye Pira Memikan, li Borê Qumaro de derbas bûn, / Li Warê Gundir deee hevraz bûn, derketine / Gaza Çiyayê Kolîk, Zengayê Mamoo / Li hafa Deşta Xerzan di Warê Simê de rûniştin / Şewr û mişewireteka giran daniîn / Sê heb şade şûtên Silêmanê Mistê Bavê Xelîl / Gula Mala Dibo hene xwe berdaye Deşta Xerzan / Peşîya terş û talanê Mala Farooo / Talanê giran bi nijdevanî / Terş û talanê Xatimiyan / Terş û talanê Mala Keran / Terş û talanê Mala Faro / Ga û gamêşê nozde cotan / Ji Gola Modê / Ji Xata diya xwe re lawo wê sibê diyarî aniîîîîîîîîîîî

*Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê / Ha weylêêê, ha weylêê / Xatê dibê
Silêmano lawooo / Carê bi nezani terş û talanê Xatma neynin / Talanê
Mala Faro yee / Herçi Mala Faro ne mêri ne, mêrkuj in / Terş û talanan
tinin / Hûn xweyê bavê min bûyo / Terş û talanên xwe vegerîniineêêêaaxay
/ Haibahibiiii*

Xatê diyor Silêman hey memanî
Yavrum sensin benim yüreğimin yarasına derman şen memanî
Tan vakti feryat figan çıktı bir piyade yıkılası Xatma'dan
Yetişin dedi Gozelderêlilere, Marîbêlilere, Eynqesrêlilere.
Feremez'in babası Cemîlê Çeto
Eynqesr konağında toplanıp büyük bir divan kurdular
Halil'in babası, Gula Mala Dîbo Silêmanê Mistê'nin
Ölüm fermanını imzaladılar
İnmiş Garzan ovasına anam yiğitçe
İnmiş Garzan ovasına hey anam yiğitçe
Meydan okumuş
Musikanlara, Welîyanlara, Kejikanlara, Ferxikanlara
Terxanlara, Miradlara, Şemdînlere
Yedi sülalesine Pencînarların.
İnmişler Garzan ovasına
Kurêdiya kuyusuna, kuşatmışlar Pozê Xatma'yı
İzciler bulmuşlar Silêman'ımın izini siperini
Haihaîîî

Vay bana vay bana vaay
 Xatê der Silêman hey
 Vardım Kolik dağına Zengayê Mamoya
 Seyreyle Feremez'in babası Cemilê Çeto
 Atlılarla uşaklarına sesleniyor;
 Aslanlarım, siz yiğitsiniz, koçyiğitsiniz iyi kavga tutun

*Le Xatêê dibê Silêmano larwo memani / Ji kula dilê minoo te re berxêem larwo
xweş memaniiii / Vê sibê peyaki derketi ji Xopana Xatma / Larwo ji xwe re bi
hewar û gaziîi / Hewar daye Gozelderêê, Maribêê, Eynqesrêê / Cemilê Çeto
Bavê Feremez / Di Qesra Eynqesrê de rûniştin û şêwr û mişêwireteke giran
daniîin / Le qirara kuştina Silêmanê Mistê / Bavê Xelil Gula Mala Dibo larwo
/ Bi xwe re hilaniin / Xwe berdaye Deştê Xerzan dayê bi giraniîieeêêêêêê
/ Larwo xwe berdabû Deştê Xerzan dayêê bi giraniîi / Erwî qirekî dabû / Li*

Mûsikan, li Welîyan, li Kejikan, li Ferxikan / Li Terxaniyan, li Miradan, li Mala Şemdîn / Li heft bavên Pencînarî / Xwe berdane Deştê Xerzan / Bîra Kurêdiya, girtine Pozê Xatma / Rêçîyan rêç û dewz û çepera Silêmanê min deraniîeeêheêax / Haihaiî

Were ha weylêêê, ha weylêêê / Ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêê / Xatê digo Silêmano lawo / Wezê diyarê Çiyayê / Kolik bi Zengayê Mamo / Ketim lawo li vî baniî / Bala xwe bidê Cemilê Çeto Bavê Feremez / Bi siwariyên hespê li xulaman lawo dikir gazî / Bavê mino hûnê mêr in mêrê çê ne, çê bixebitin

Haykırıyordu Xelîl'in babası Silêmanê Mistê'ye,

Dîboların Gülüne

Der, hey bugün canınıza okuyacam

Ki bir daha bugünkü gibi

Yiğitlerin malını talan etmeyesiniz

Götürmeyesiniz yiğitlik yapıyormuşçasına

Bugün kavga günü, tüfeklerin sesi Kolik dağında yankılanır

Zengayê Mamo'yu Xelîl'in babası Dîboların Gülüne

cehennem eylemişler

Xatê der, hey Silêman

Kimileyin derdin, koru kendini her şeyden

Koru kendini Kolik dağının başındaki siperlerden

Faroların siperleridir hey

Faroların adamları çoktur, çok fazladır

Hepsi külahlı

Elinde sustem

Kadan alam nişancıdır hepsi

Kuş uçurtmazlar

Bi sê dengaaa li Silêmanê Mistê Bavê Xelîl / Gula Mala Dîbo dikir gazîî / Dibê, lawo ezê îro wê yekê bi serê we de binim / Tu rojeka wekî roja îro / Li terş û talanê camêra nedi / Ji xwe re nebi lawo bi mêraniî / Îro giran e dengê têzê tivînga ketine Çiyayê Kolik / Zengayê Mamo li ser serê Silêmanê Mistê / Bavê Xelîl Gula Mala Dîbo lawo îro kirine kafîrîstaniî / Le Xatê dibê: Silêmano lawo / Carê te digo, hevza xwe bike lawo ji hemî hevzî / Hevza xwe bike ji kozîkên serê Çiyayê Kolik / Lawo kozîkê Mala Faro neeee / Lawo nişanê Mala Faro zehf in pîr gelek in / Temamî bi kimkevej in / Destê wana bi sustem in / Dê rebeno nişançî ne / Serê kewra berenadinnnnnnn habî habîîî

Vay bana vay bana vay
 Xatê der, Silêman hey
 Seyreyliyorum,
 Dîboların birkaç adamı döndü hey Kolik dağından
 Kapıp testimi
 Dîboların yiğitlerinin önünde duruverecem
 Derim, ocağınıza düştüm
 Silêman ile Ebê, Reysê Derwêş, Cindiyê Hacı,
 Birahîmê Mamûd neredeler görünmez oldular
 De kara yazılı Xatê, Silêman ile Ebê, Reysê Derwêş, Cindiyê Hacı,
 Birahîmê Mamûd Kolik dağının başında pusu kurmuşlar

Xatê der, Silêman hey
 Vardım Kolik dağına, Zengayê Mamo'ya
 Garzan ovasının karşısına.
 Qasê Ozman, körolasica emmioğlu kalleştir
 Bundandır feryadım yetişin!
 Emê hey, Silêman'ım görünmez oldu
 Alaman tufengi omzunda Emê'nin
 Alacağım yerden bahtsız Silêman'ımın tufengini.
 Xatê der, Emê ocağına düştüm
 Silêman'ım nice oldu
 Der: Bahtı kara Xatê, Silêmanê Mistê'nin Dîboların Gülünün cesedi
 Kolik dağının başında Mexera Bênderok de kalmış

*Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê / Ha weylêêê, ha weylêêê / Xatê dibê
 Silêmano lawo / Dêhn û bala min lê ye min dit çend peyayê / Mala Dibo li
 serê Çiyayê Kolik lawoo dageriyan / Ezê rabim cerê xwe hildim / Li pêşiya
 van xweşmêrên Mala Dibo bisekinim / Ezê dibê, di bextê we û Xwedê me /
 Silêman û Ebê, Reysê Derwêş, Cindiyê Hacı / Birahîmê Mamûd kane lawo ne
 xwiya neê / De lê Xatê rebenê Silêman û Ebê, Reysê Derwêş / Cindiyê Hacı,
 Birahîmê Mamûd / Li serê Çiyayê Kolik ji xwe re kemîn vedaneêêêûûûayy
 Le Xatê dibê, Silêmanê lawoo / Ezê bi Çiyayê Kolik, bi Zengayê Mamo / Hafa
 Deştê Xerzan ketim / Qasê Ozman, pismamê xayîn heyra min go ha hewar e
 / Emê va ye Silêmanê minê lawooo ne xwiya yee / Tîvinga Emê li mîla ye /
 Tîvinga Silêmanê minê reben ezê bi kewkî lawo bi desta yeeêêû / Xatê dibê,
 Emê di bextê te û Xwedê me / Silêmanê min ka ye lawo, ne xwiya ye / Dibê:
 Xatê rebenê, termê Silêmanê Mistê / Bavê Xelîl Gula Mala Dibo / Li serê
 Çiyayê Kolik li Mexera Bênderokê mayeeêê*

Vay bana vay bana vaay
 Xatê der, Emê hey memanî
 Yüreğinin yarasına derman yavrum şen memanî
 Bak, Feremez'in babası Cemilê Çeto
 Neler getirdi ağabeyinin başına bu kınamalarla
 Anan kurban hey
 Yiğitçe kavga tutun bugün
 Olur da Kadir Mevlam işinizi rast getire
 Sen, Xelîl'in babası, Silêmanê Mistê Dîboların Gülünün
 öcünü elinle aldın
 Emê, bir kurşun sıkmış Gêncoyê Çeto'nun gövdesine
 Eli kınalı güvey Gêncoyê Çeto'nun cesedini
 Koyuvermiş Silêmanê Mistê'nin cesedinin üstüne
 Haykırdı Ehmedê Îskana, Mustafa'nın babası Faroların adamına
 Der: Mustafa'nın babası, sen dön
 Bilmem nicedir halin
 Diyordun, gider Eynqesr konağında otururum
 Övünürüm hey yiğitler gibi
 Diyordun, derim ki kapıp getirdim davranımı
 Dîboların yiğitlerinin neferlerinin önünden

*Xatê dibê, Emê lawo memanî / Ji kula dilê te re bexê m lawo xweş memanîî
 / Tu bala xwe bide Cemilê Çeto / Bavê Feremez bi tan û niça iro çi bi serê
 kekê te ve anîîî / Tu bavê diya xwe biyo lawo / Şerê xwe bikin iro bi giranîî
 / Belgî Xwedê Teala siûd û îqbalê jî te re li hev dû anîî / Te heyfa / Silêmanê
 Mistê Bavê Xelîl / Gula Mala Dîbo bi destê xwe hilanîîîîîîîî / Belê tana Emê
 hilanî / Li serê xwe li serê kevirê kozikê de deranîî / Derbekî daye bejn û bala
 Gêncoyê Çeto / Zavê destbihene termê Gêncoyê Çeto / Bi ser termê Silêmanê
 Mistê ve danîîîîîîî / Le bi sê denga li Ehmedê Îskan / Li peyayê Mala Faro
 li Bavê Misto dikir gazîîî / Dibê: Bavê Misto, tu dagere / Heyra nizamim tu
 çewanîîîîîîî / Te digo, ezê herim di Qesra Eynqesrê de rûnim / Pesn û wesiyetê
 xwe bidim lawo bi mêranîî / Te digot, ezê bêjim / Li terş û talanê xwe da li
 pêşîya heval û xweşmêrên / Mala Dîbo deranî û anîî*

Xelîl'in babası, Silêmanê Mistê'ye Dîboların Gülü gibi birisine
 Eşkıyaların başına
 Kıydılar davranın yerine.
 Ben Gêncoyê Çeto gibi bir delikanlıyı, eli kınalı bir güveyi Silêmanê

Mistê'nin yerine öldürdüm.
Dönersin, babanın başına bin yemin ederim ki
Bir kurşun sıkmış Gêncoyê Çeto'nun gövdesine
Eli kınalı, yirmi dört günlük bir güvey
Güveylik kınası daha elinde
Bugün kardaşımın öcünü aldım elimle.

Vay bana vay bana vaay
Xatê der, Silêman hey
Bu sabah tepelerde
Gelmeeydi başımıza böyle bir çetin kavga Kolik dağında
Zengayê Mamo da, Garzan ovasının karşısında.
Yanmam Silêmanê Mistê'nin Xelil'in babasının
Diboların Gülünün ölümüne, sedye yaptılar ona.
Yanarım, ağaç olmadığı için sedyesiz kalışına Gêncoyê Çeto'nun
Götürmüşler beraberinde ortalık yerlere haîhaaîî

*Yeki weka Silêmanê Mistê Bavê Xelil / Gula Mala Dibo serekvanê nijdevanan
/ Lawo îro di gerewa talan te danîin / Tu nabêjî min xortekî weka Gêncoyê
Çeto / Zavê destbihene îro di gerewa Silêmanê Mistê de danîi / Tê dagere sed
carî bî serê bavê te kim / Derbeka daye lî bejn û bala Gêncoyê Çeto / Zavê
destbihene le zavekî bîst û çar roja ye / Hêja hena zavatiyê lî desta ye / Îro min
heyfa kekê xwe bî destê xwe hilanîî*

*Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê / Ha weylêêê, ha weylêê / Xatê dibê,
Silêmano lawo / Bila şereka giran lî me çênebûya lî Çiyayê Kolik / Zengayê
Mamo, lî Hafa Deştê Xerzan / Lawo vê sibê lî diyaraaneêêûû / Heyfa min
nayê lî kuştîna Silêmanê Mistê Bavê Xelil / Gula Mala Dibo, heyfa min tê lî
wê heyfêê / Çardara Silêmanê Mistê Bavê Xelil Gula Mala Dibo / Girêdane,
dar nebû çar darên Gêncoyê Çeto / Birine Eynqesra Bavê Şebo / Lawo bî xwe
re birine nav beyaraaûûêê haîhaîîî*

Xatê: “Gêncî Çizmeli ve Kunduralı, Silêmanê Mistê Çarıklı ve Çoraplı!”

Silêmanê Mistê ile Gêncoyê Çeto'nun ölümünden sonra, Silêmanê Mistê'nin anası Xatê, her iki yiğidin cenazesinin yanına gider. Adamlarıyla birlikte Eynqesr konağının gölgesinde oturan Bişar ve Cemîlê Çeto ise meraklıdır; acaba, cesetlere yaklaşan Xatê nasıl davranacaktır? İlginçtir, Xatê, oğlundan önce Gêncoyê Çeto'nun yanına

gider. Her ne kadar düşman da olsalar, Xatê bunu Bişar ile Cemîlê Çeto'nun karşısında olduğu için yapar. Kuşkusuz bu durum Xatê'nin yiğitliğine yiğitlik katar. Xatê'nin yüreğini yakan yalnızca oğlu Silêmanê Mistê'nin ölümü değildir; onun yüreği koçyiğit Gêncoyê Çeto için de yanar. Bişarê Çeto bu yiğitlik karşısında daha fazla sessiz kalamaz. Ona doğru yönelir ve der: "Xatê! Hade, Gêncoyê Çeto ile oğlun Silêmanê Mistê için bir ağıt yak..." Xatê Bişar'a döner ve der: "Ne diyeyim ki? Kardaşın Gênco çizmelidir, kunduralıdır. El der, Silêmanê Mistê çulsuzun biridir, çarıklıdır çoraplıdır."

Aslında Xatê'nin söylemek istediği, Gênco'nun bir ağa ya da bey, oğlunun ise çarıklı bir köylü olduğudur. Fakat bu sözlerden rahatsız olan Bişarê Çeto, "Hayır Xatê! Senin oğlun da benim kardaşım gibi koçyiğit idi," der ve Xatê'nin ağdını buna uygun şekilde sonlandırmasını ister.

Ve Xatê, ağdını sonlandırır:

Vay bana vay bana vaay

Xatê der, Silêman hey

Bu sabah tepelerde, Kolik dağında, Zengayê Mamo da

Garzan ovasının karşısında

Gelmeyeydi başımıza böyle bir çetin kavgâ.

Gênco çizmelidir kunduralıdır

El der, Silêmanê Mistê çulsuzun biridir

Çarıklıdır çoraplıdır.

Sorgu sual etsin aşiretin

Kolik dağındaki Zengayê Mamo'daki kavgada

Denk idi Silêmanê Mistê kardaşın Gênco'ya

Hahîñecêêû....

*Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê / Ha weylêêê, ha weylêê / Xatê dibê,
Silêmano lawo / Bila şereka giran li me çênebûya / Li Çiyayê Kolik, Zengayê
Mamo / Li Hafa Deştâ Xerzan lawo wê sibê li diyaraaneêêûû / Gênco bi
gizme, bi qondere ye / Wê xelq bêje Silêmanê Mistê bi çopikê çolê ye / Bi çarox û
bi gore ye / Pirs bike wê eşîra bi xwe re / Roja şerê Çiyayê Kolik Zengayê Mamo
/ Silêmanê Mistê beramberi Gêncoyê birayê te ye habîîîîîîîîîîîûû....*

EMÊ GOZÊ

Ninnilerimizden, masallarımızdan, dedelerimizin yaşadıklarından biz biliyoruz ki; vakti zamanında sarp kayalıkları, dağları ve yüksek vadileri mesken tutan gözüpek Kürt cengaverler ve büyük aşiretler, Roma Reş'in¹ yüreğine öyle bir korku salmış ki, kervanlar ve devlet postaları gidecekleri yere gidemez olmuşlar. Ağır darbeler alan Osmanlı da, her seferinde yöredeki aşiretleri örgütleyip bu asilerin üzerine yollamış.

Tarihte Bro Heskê Têlî, Ferzendeyê Bavê Elfezya, Keremê Oolaxasî, Koçeroyê Farqînî gibi yüzlerce gözüpek cengaver, devletin zabitlerine, komutanlarına uykuyu haram etmiştir. Evet! Hikâyemizin kahramanı Emê Gozê de, yıllar yılı dengbej ve stanbêjlerin ağzından, namı ülkenin dört bir yanına yayılan o gözüpek cengaverlerden biridir.

Emê Gozê ve Bitlis Vadisindeki Olay

Kimdir Emê Gozê? Öncelikle onu tanıyalım: Emê Gozê, Elikan Aşiretine² mensup Remolardan olup, Şemsedînê Hesênê Ozman'ın amcaoğlu ve silah arkadaşısıdır. Aşiretin lideri olan Şemsedîn ise aynı zamanda bilge bir kişiliktir.

Garzan ovasından kalkıp Geliyê Belisê (Bitlis vadisi) yöresine gelen Emê Gozê ve aşiretin yiğit delikanlıları, Osmanlı'ya ait ker-

1 Roma Reş: Kürtler, Osmanlıyı ve Cumhuriyeti "acımasız, zalim" anlamına gelen bu tabirle anarlar.

2 Elikan Aşireti: Garzan Bölgesinde büyük bir aşirettir. Remolar, Dibolar, Sinolar, Cındıkan, Mala Ezê sülalelerinden oluşmaktadır.

van ve postaların önünü keser. Aralarında şiddetli bir çarpışma başlar. Asker ve zabıtları bozguna uğratan Emê Gozê ve adamları, Osmanlı'nın mallarını ganimet sayar. Bu hezimetin ardından destek arayan devlet, yöredeki aşiretleri toplar ve Hesenê Ozman ile adamlarının üzerine salar. Devlet güçlerini destekleyen o aşiretler hangileriydi acaba? Yedi sülaleden oluşan ve Cemîlê Çeto'nun aşireti olarak tanınan Pencînar Aşireti¹, Geliyê Zîlan'ın (Zilan vadisi) şeyhleri, Eliyê Ünîs'in sülalesi, Çerkez ve Bêzarê Deşta Mûşê, Remiyan Aşireti ile kılamda geçen birkaç aşiret ve şahsiyet. Ayrıca Zoq'un² Nahiye Müdürü ve Kaymakamı, Elmedîna³ Kaymakamı, Bulanık Kaymakamı da devlet güçlerine destek vererek askerlerini Emê Gozê'nin üzerine gönderirler.

Amcaoğlu Simê Ozman'ın İhaneti

Emê Gozê'nin amcaoğlu Simê Ozman da bu güç birliğini destekler ve devlet güçleriyle beraber Hesenê Ozman ve Emê Gozê'nin adamlarına saldırır. Simê Ozman ve Emê Gozê Elikan Aşiretine mensuptur. Simê Ozman, Dîbo Ailesinden, Emê Gozê ise Remolardandır.

Kılamda, Simê Ozman'ın amcaoğluna ve aşiretine ettiği ihanet üzerine, Emê Gozê'nin anası Gozê, Emê'ye yönelerek şöyle ağıt yakmaktadır:

... Gozê der:

Olmasın korkun eloğlu devletin askerinden

- 1 Pencînar Aşireti: Garzan Bölgesinde büyük bir aşirettir. Miradan, Musikan, Welîyan, Ferxikan, Terxanan, Kejikan ve Şemdinler denen yedi sülaleden oluşmaktadır.
- 2 Zoq: Günümüzde burası Siirt'in ilçesi Kurtalan'ın bir köyüdür. Türkçe adı Yanarsu'dur. Kurtalan kurulmadan, 60-70 yıl önce kazaydı; kaymakamlık ve askeriye bulunurdu. Bugünkü Kurtalan, Haydarpaşa treninin son istasyonu olduğu için yeni ilçe burada kurulmuştur.
- 3 Elmedîna: 50-60 yıl önce nahiyyeydi; kaymakamlık ve karakol bulunuyordu. Elmedîn Batman'ın eski adlarından biridir.

Kan aksa da, tüfek patlasa da, kardeş kardeşe sahiplik etmese de.
Olmasın korkun Dağ Kavmi Eliyê Ünîs'in adamlarından.
Olmasın korkun Çeto'nun her üç oğlu Bişar, Cemîl ve Gêncî'dan.
Bir de Mihemedê Derwêş, Şemsedîn'in babası
Meysê'nin ağabeyinden korkun olmasın.
Olmasın korkun Perîxan'ın oğlu Emînê Ehmed'ten,
Yorgan ile dōşeklerin talanındadır gözû.
Olsun korkun kalleş emmioğlundan, ocağı sönesi Simê Ozman'dan,
Bilir yerimizi mevzimizi...

“...Gozê dibê; bila tirsî te tune be jî eskerê dewletê kurê xelkê ye / gava xwîn bikeve erdê, terqîn bikeve tîvîngê, bira li bira nabe xweyî ye / Bila tirsî te tunebe jî eskerê Eliyê Ūnîs Qewmê Çiyê ye / Bila tirsî te tune be jî her sê zarê Çeto yek Bîşar e, yek jê Cemil, yek jî Gêncî ye / Yek jî jê re dibêjin Mihemedê Derwêş babê Şemsedîn peyayê keşkanîyê Kekê Meysê ye / Bila tirsî te tunebe jî Eminê Ehmed Latwê Perîxanê, çavê wî li talanê ku were lihêf û dewşeke jî xwe re bibe birevîne / Bila tirsî te hebe jî Simê Ozman malîkşewîtî, pîsmamê xayîn e, bi kozîk û deverê me dizane...”

*Civanmerdler Ayaklarını Prangalayıp
Anahtarını Qesra Baxemsê'ye Gönderirler*

Evet... Bakalım çatışma alanında neler olur. Devlet güçleri sözkonusu aşiretlerle birlikte Hesenê Ozman'ın güçlerine saldırdığı zaman, nam salmış civanmerdler; Emê Gozê, Hesenê Sêxo ve Mihê Emer, Kolanê'de¹ Hedîsê Zêwikê² köyündeki mevzilerinde and içerler ve söyler derler: “Bila kuştina me hebe, reva me tunebe..!” (Varsın ölüm olsun, kavgadan dönüş olmasın!) Bununla yetinmeyen üç civanmerd, ne kadar kararlı olduklarını kanıtlamak için, ayaklarına pranga vurup anahtarını Qesra Baxemsê'ye³, Hesenê Ozman'a gönderirler.

Emê Gozê'nin kılamı, ülkenin dört bir yanında farklı derlemelerle söylenmektedir. İstedik ki, Garzan ve Urmiye bölgelerinde söyle-

1 Kolanê: Zêwik ve Baxemsê köylerinin arasındadır.

2 Zêwîk: Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı bir köydür. Elikan Aşiretine mensup bir köy olarak tanınır.

3 Baxemsê: Elikan Aşiretinin merkezi ve yurdu olarak adlandırılır.

nen biçimlerini sunalım. İlki, Garzan Bölgesinden Dengbêj Salihê Qûbînî'nin ağzından, ikincisi de Urmiye Bölgesinden Dengbêj Xalê Birê'nin (Birahîm Newroz) ağzından derlendi. Her iki dengbêj de bölgelerinde oldukça ünlüdür. Her ne kadar birbirinden uzak bölgelerde söylenseler de, bu iki derleme arasında ciddi bir fark yoktur.

Haydi buyrun, Dengbêj Salihê Qûbînî ve Xalê Birê'nin kılamlarının lezzetine varın:

Dengbêj Salihê Qûbînî'nin Ağzından.

Bağırır Bişarê Çeto
Der ki: Hey Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer
Verin tüccarların malını teslim olun hey.
Teslim olmazsanız eğer
Qesra Baxemsê'yi yerle bir ederim
Bir tarafını taylara tavlâ
Bir tarafını samanlık yapar
Çoluk çocuğunuzu Bağdat'a sürerim.

*Bişarê Çeto gazî dike / Dibê: Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer / Latwo malê
ticaran bidîn werin rayê / Eger hûn neyên rayê / Ezê îro Qesra Baxemsê bidim
bayê / Aliyekî bikim sekla tewla canikê hespa ye / Aliyekî ezê bikim kadîna kayê
/ Ezê berê çilûx û çicûxê we bidime Bexdayê*

Haykırır olanca sesiyle Emê Gozê
Der: Ey Bişar, babanın başına yemin ederim ki
Farolar derler size
Büyük bir ailesiniz, bildiğinizi okur
Laftan anlamazsınız.
Teslim olup verirsem bugün tüccarların malını
Sağ olduğum sürece
Boynum bükük kalır büyük aşiretlerin yanında.
Ayaklarım prangalı
Anahtarını yukarıda, Hesenê Ozman'ın yanında.
Söz verdim Hesenê Ozman'ın ailesine
Kozika Kolanê'de ölmek var dönmek yok bugün.

Seslenir oğluna Gozê:

De hayde vur Emê Gozê vur aslanım vur koçum.

Bugün kavga günüdür aslanlarım, hep beraber vurun.

Nam salın dünyaya hey

Ağır bir yüküdür kaçmak

Kaçtı dedirtmeyin babamlara ve kendinize.

Der: De vur Emê Gozê de vur

Mihê Emer, Hesenê Şêxo siperdeki yiğitler kurban olam

Kavga büyük hep beraber vurun.

Sustemin¹ kundağını çatın yere bugün

Duysun dünya şanınızı

Ağır bir yüküdür kaçmak

Kaçtı dedirtmeyin babamlara ve kendinize.

*Emê Gozê, bi sê denga bang lê dike / Dibê: Bişaro bi serê bavê te kim / Heçî hûn
Mala Faro ne, malekî malmezî in / parsûbîşk in / Xeber bi serê we de naçin /
Ezê îro malê ticaran bidim, werim rayê / Hetanî sax bim li heyata dinyayê / Le
serê min li ber êl û eşîrên giran hilnayê / Piyê minê li qeydê ye mifta qeydê li jor e
li ba Hesenê Ozman e / Min sozek bi mala Hesenê Ozman re daye / Îro di Kozika
Kolanê de kuştina me heye carekî nayê me rayê*

*Gozê bang li kurê xwe dike / De lêxe Emê Gozê de lêxe enîgiçîyo pozberano de
lêxe / Le bavê min o şer giran e îro / hûnê bi hev re lêxin / Le navê nam û namûsê
lawo bi dinê xî / Navê revê pîs e giran e / Li pey malbata mala bavê min û xwe
nêxin Dibê: De lêxe Emê Gozê de lêxe / Mihê Emer Hesenê Şêxo, Mihê Emer
/ çend peyayê kozikê bavê min bûno / şer giran e bi hev re lêxin / Îro qûndaxa
sûstemê¹¹ li erdê xî / Nam û navê namûsê bi dinê xî / Navê revê pîs e giran e
/ Li pey malbata mala bavê min û xwe nêxin*

Sîsilê haykırır olanca sesiyle kasrın yamacında

Der: Darıdır ağabeyimin kasrının etrafı

Darıdır ağabeyimin evinin etrafı.

Devletin topu tüfeği

Faroların beşlileri

Gürler sabahtan beri

Bahtsız ağabeyimin kasrının çevresinde.

1 Sustem: Beş fişek atan bir tüfek türüdür.

Der: Vadidedir ağabeyimin kasrı
Vadidedir ağabeyimin evi.
Bişarê Çeto kalkıp evinden
Gelip bağlasa da ağabeyimin elini kolunu
Baharda ve sonbaharda
İyi kavga tutulur her zaman orada.

Der: Nara atıp hala hala diyerek
Sustemleri Kozikê Kolanê'ye doğrultarak
El atıp meret tetiklere sıkılmışlar hep beraber.
Yanmam hiçbir şeye
Yanarım Emê Gozê'nin Hesênê Şêxo'nun Mihê Emer'in
Cenazesinin Hedîsê Zêwikê de Kozikê Kolanê de kalmasına.

Sisilê bi sê denga li palê qesrê dike gazî / Dibê: Dora qesra kekê min bi gilgil e / Dora avayê kekê min bi gilgil e / Dengê top û tivîngê hikûmatê, bêşatêşê12 Mala Faro / Ji siba Xwedê ve li ser qesra kekê min rebenê bi xura-xur e / Dibê: Qesra kekê min di kortê de / Avayê kekê min di kortê de / Tîm û baran û payîzan çiqas xweş e ji herbê re / Îro çiqas Bişarê Çeto ji mala xwe rabe / Qol û benda li kekê min girêde

Dibê: Bi hela hela nav tê danê / Berê sûstema dane Kozikê Kolanê / Destê xwe avêtine ser miratê tetika bi hev re tili danê / Heyfa min nayê li wê heyfê / Cenazê Emê Gozê, Hesênê Şêxo, Mihê Emer / Maye li Hedîsê Zêwikê li Kozikê Kolanê

Seyrê der: Ey Mihemed hey kardaş
Yakıcı bir sıcak vardır kardaş
Görmüş işini gücünü eloğlu.
Remoların siperinin çevresinde fazla gezme
Büyüktür, güçlüdür onlar
Yok bir alıp veremediğimiz
Geçinip giderler seninle ve babamlarla.

Mihemed der: Ey Seyrê anam olasın
Bilirim bacım, senin ve yüreğimin yarasına derman yazdır, şen yazdır
Görmüş işini gücünü eloğlu.
Bilirim Remolar büyüktür, güçlüdür

Yok bir alıp veremediğimiz
Geçinip giderler seninle ve babamlarla.
De seyreyle Bişarê Çeto'yu
Oturmuş kasrın yamacına zabitlerle kumandanlarla
Ha bire yüklenir, nasıl da kınar ağabeyini
Sarmış etrafını saldırganlar Kozika Kolanê'nin Emê Gozê'nin
Kadir kıymet vermez bundan sonra kimse ah bahtsız bacım ağabeyine.

Seyrê Dibê: Mihemedo lo bira / Havîn e ji kula dilê min bira ji te re xweş havîn e / Le xelkê der û benderên xwe hilanîne / Li kozik û muderisê Mala Remo necadîne / Le Mala Remo maleke ber û mêrî ne / Tu mêrê me Mala Remo li / ser hev du tunî ne / Ji berê de ji mala bavê min û te re maleke mêşînî ne
Mihemedo dibê: Lê lê Seyrê diya min bûyê / Xwiha minê ez zanîm havîn e ji kula min û te re xweş havîn e / Le xelkê der û benderê xwe hilanîne / Ez zanîm Mala Remo maleke ber û mêrî ne / Le tu mêrê me Mala Remo li ser hev du tunî ne / Ji berê de ji mala bavê min û te re maleke mêşînî ne / De bala xwe bide Bişarê Çeto / Bi zabitan û qumandanên re li palê qesrê rûniştine / Le çarwa tan li ser tanê îro li kekê te dixîne / Li ser Kozika Kolanê li ser Emê Gozê de dayê / hicûmçî ne / Le ji îro pê ve golikê gundan ji kekê te nahewîne / xwehê rebenê habîhîîî

Vay anam vay anam vay
Sîsilê haykırır olanca sesiyle kasrın yamacında
Der: Emîne vay anam vay anam
Haleb'in katranı, Nusaybin'in zacı, Basra'nın isinden
Siyah bir Hamudê şalı dolamış senin ve kendisinin başına.
Seyreyle Bişarê Çeto'yu
Sabahtan beri Zoq'un Kaymakamıyla
Bulanık'ın Kaymakamıyla
Elmedîna'nın Kaymakamıyla
Çerkez ile Bêzarê Deştâ Mûşê'nin birkaç adamıyla
Pencînarların yedi sülasi
Geliyê Zılan'ın Şeyhi Şêx Silê'yle
Aşağı ve Yukarı Reman'ın adamlarıyla
Ve kalleş emmioglu Simê Ozman'la saldırır bahtsız ağabeyimin kasrına.

De hey la lê dayê, hey la lê dayê, hey la lê dayê / Lê dayê lê dayê lê dayê lê dayê / Sîsilê bi sê denga li palê qesrê dikir gazi / Dibê: Emîne de lê lê lê dayê / Bi qîr û qetrana Helebê, bi zaca Misêrbînê, bi teniya Besrayê / Şareka reş a

*Hamûdê li dora serê xwe û te pêçaye / Tu bala xwe bide bi Qaymeqamê Zoqê
ve çi Qeymeqamê Kopê ve bi Qaymeqamê Elmedîna ve / Le Bîşarê Çeto bi
heft bavê Pencinaran ve / Bi çend kesê Çerkez û Bêzarê Deştî Mûşê ve / Bi
Şêx Silê Şêxê Geliyê Zîlan ve / Bi Rema jorî ve bi Rema jêrîn ve / Bi Simê
Ozman pîsmamê xayîn ve / Ji sîba Xwedê ve bi ser qesra kekê min rebenê
lawo ji xwe re hicûmçî ne*

Haykırır olanca sesiyle Gozê: Ey Emo de vur hey
Olmasın korkun devletin askerinden, yaban eldedir, el oğludur
Tüfek patlayanda, kan akanda
kardeş kardeşe sahiplik etmez.
Olmasın korkun Dağ Kavmi Eliyê Ünîs'in askerlerinden.
Olmasın korkun Çeto'nun her üç oğlu Bîşar, Cemîl ve Gêncô'dan.
Bir de Mihemedê Derwêş, Şemsedîn'in babası Meysê'nin
ağabeyinden korkun olmasın, merttir yiğittir.
Olmasın korkun Perîxan'ın oğlu Emînê Ehmed'ten
Yorgan ve dōşeklerin talanındadır gözü.

*Le Gozê bi sê denga dikir gazî: Emo lo lawo de lêxe / Bila tîrsa te tunebe ji
eskerê dewletê kurê xelkê ye / Gava terqîn bikeve tîvingê / Xwîn bikeve erdê
bîra li bîra nabe xweyî ye / Le bîla tîrsa we tunebe ji eskerê Eliyê Ünîs kewê
çiyê ye / Le weka kewê ji xwe re bikeve deştê ye / Le bîla tîrsa we tunebe ji
Emînê Ehmed lawê Perîxanê / Tê libêf û dewşeka nazbalgîva talana ji xwe re
dibe direvîne / Le bîla tîrsa we tunebe ji her sê zarê Çeto ye / Yek jê Cemîl e,
yek jê Bîşar e, yek jê Gêncô ye / Bila tîrsa we tunebe ji Mihemedê Derwêş Bavê
Şemsedîn, Kekê Meysê ye / Hefad û xweşmêr e kuştîyê di ber xelkê de*

Haykırır olanca sesiyle Emê Gozê:
Gozê hey anam
Yoktur korkum eloğlu devletin askerinden
Yoktur korkum Dağ Kavmi Eliyê Ünîs'in adamlarında
Yoktur korkum Perîxan'ın oğlu talancı Emînê Ehmed'ten
Yoktur korkum Şebo'nun babası Bîşarê Çeto'nun adamlarından
Odur ki korkum ocağı sönesi Simê Ozman
Kalleş emmioğlu bilir yerimizi mevzimizi.

Hey anam hey
Naralar atarak hallah hallah deyip sürmüşler adamlarını

Hedîsê Zêwîkê'ye
Doğrultmuşlar sustemleri Kozîkê Kolanê'ye
Ve basmışlar hep beraber tetiklere.
Yanmam hiçbir şeye
Yanarım Emê Gozê'nin Hesenê Şêxo'nun Mihê Emer'in
Cenazesinin Hedîsê Zêwîkê de Kozîkê Kolanê'de kalmasına.

Emê Gozê bi sê denga dikir gazî: Gozê lê dayê / Le tîrsa min tunene ji eskerê dewletê kurê xelkê ye / Le tîrsa min tunene ji eskerê Eliyê Ünîs kewê çiyê ye / Le tîrsa min tune ji Eminê Ehmed lawê Perîxanê / Tê terş û talana ji xwe re dîrevîne/ Le tîrsa min tunene ji eskerê Bîşarê Çeto babê Şebo / Le tîrsa min heyê ji wê tîrsê Simê Ozman malîkşewîti / Pîsmamê xayîn e îro bi kozîk û deverê me dizane

Elê hey la lê dayê / Bi hela hela nav tê danê, berê xulama dişeyîne Hedîsê Zêwîkê / Li ser Kozîka Kolanê, berê sûstema danê kozîka kolanê / Davên bi hev re tîlî danê / Le heyfa min tê li wê heyfê / Cinazê Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer / Îro mane li Hedîsê Zêwîkê dayê ji xwe re li Kozîkê Kolanê / Habîbîîî

Xalê Birê'nin (Birahîmê Newrozî) Ağzından
Vay bana vay bana vay
Meresê der: Ey Sîsîl, bacım aklım kavgada Çepera Bacorê'de kaldı
Bağırdı Bîşar: Ey Emo, gel teslim ol bana
Teslim olmazsan Şebabımın başına yemin ederim ki
Sabah bu vakitler Baxemsê kasrını samanlık yaparım
Emo der: Ey Bîşar üç kere yemin ettim hey
Teslim olmayacağım hiç kimseye.
Üç gündür ayaklarım prangalı, ellerim kelepçeli
Sorarsan pranganın anahtarını
Baxemsê kasrında o odanın penceresinde.
Emo'nun karısı Şemsê Hanım yürür sipere
Der: De haydi yiğidim de haydi
Kaç kere dedim, yamandır Şebo'nun babasının kavgası
Yalnız seninle olmaz, tek başına kollama kendini.
Gücendi Emo vurdu prangaya kollarını ayaklarını
Yolladı Şemsê Hanımın odasına pranganın anahtarını
Ve yarım metre kazıp koydu toprağın altına.
Anası Gozê kurbandır oğluna, yürür sipere
Der: Vur aslanım haydi vur

Anan kurban kara kaşına kara gözüne haydi vur
Öyle bir kavga tut ki Kozikê Kolanê'de
Dört bir yana yayılsın ünün.
On iki emmioğlu vardı Emo'nun
Altısı onun izinde, yolundaydı.
Yanmam o yiğitlere o civanmerdlere kıyılmasına
Yanarım Emê Gozê'nin yediği darbeye
O canım kızıl bıyıklar dökülmüş dudakların üstüne
Hahîîî...

Vay bana vay bana vay
Meresê der: Hey Sîsil bacım
Bişarê Çeto'nun adamları
Remî ve Pencînarların dört sülalesiyle
Dağ Kavmi Eliyê Ünîs'in adamlarıyla
Zoq'un ve Elmedîna'nın müdürleriyle
Çaçan ve Çerkezle
Türklerin kumandan ve beyleriyle
Topa tutarlar senin ve babamgilin siperlerini.
Yanmam hiçbir şeye
Yanarım senin ve babamgilin dört yiğidi
Prangalı kalakaldı bahtsız bacım
Ebo Jorê de Kaniya Sîmo da Gelin Kayasında.
Baktım Emo'nun anası yürür sipere doğru.
Dedi: Vur aslanım haydi vur
Anan kurban kara kaşına kara gözüne haydi vur
Öyle bir kavga tut ki eshabelerin devri gibi
Konuşsun dünya alem sağ olduğumuz sürece.
On iki emmioğlu vardı Emo'nun
Kıydılar altısına Emo'nun yolunda, koydular ölüsünün üstüne.
Yanmam o yiğitlere o civanmerdlerin kıyılmasına
Yanarım Emê Gozê'nin yediği darbeye
O canım kızıl bıyıklar dökülmüş dudakların üstüne
Hahîîî...

*Lê lê lê wayê lê lê wayê wey lê lê wayê /Meresê got: Sîsilê xwehê dilê min ma li
ser Çepera Bacorê / Li ser qal û dewayê / Bişar dikire gazî: Emo lo lawo tu ji*

min re were rayê / Serê Şebabê xwe kim tu ji min re neyê rayê / Sibê van çaxa ezê odeka Baxemse bikim kadîna kayê

Emo digo: Bişaro lo lawo min sond xwariye / Bi her sê navê qesemê li ser dinyayê Ez bi kesî re nayême rayê îro sê roj e / Mine piyê xwe li qeydê da destê xwe di kelepçê da / Eger tu pirsîyara kilîta qeydê ji min dîki / Li odeka Baxemse lawo wê di pencerê da

Şemse Xanima jina Emo meşîya li ser kozikê / Digot: De hêde ribado de hêde / Min çend car gote di şerê Babê Şebo giran e / Bi te çênabe tu yê bi serê xwe meki / Emo xeyidî ling û milê xwe bi qeydê xist / Kilîda qeydê şande oda Şemse Xanimê Niv metro erd kola xiste binê erdê re

Goza diya wî jê re mêr e meşîya bi ser kozikê / Got: de lê re ribado de lê re / Dayik bi qurbana çavê te yê belek e tû lê re / Tê şereki ji me re bikemîni li ser Kozika Kolanê / Ku nav û dengê te ji me re bimîne ji dinê re

Dirwazdeh pismamê Emo hebûn şeş ew bûn / Di şop û rêça wî de bûn / Heyfa min li girtin û kuştina egidan û xweşmêran nayê / Li wê heyfê tê derbeka li Emê Gozikê dane simbilê sor ê sosinî / Xiriyane li ser lêwê de lawo / Habîîî...

Ax de lê lê lê wayê lê lê lê wayê / Meresê digo: Sisilê lê xwehê min di mîla şibekê li milê da / Eskerê Bişaro Çeto, bi çar babê remî û Pencinariyan / Eliyê Ünîs Qewmê Çiyê ve / Elmedîna Midûrê Zoqê ve bi Çaçan û Çerkezê / Li beriyê sirwariyan Belîsê ve bi qumandar û bi kûmsorên tirkên ve / Top ser topê kozik û meteresên mala bavê min û te girêda / Lê heyfa min çi nayê heyfa min li wê heyfê tê / Her çar egidê mala bavê min û te rebenê / Mane çepa Eba Jorê Kaniya Sîmo / Kevirê Bûka xwehê rebenê di qeydê de

Min di Goza diya Emo meşîya bi ser kozikê de / Got: De lêde ribado de lêde / Dayik bi qurbana çavê te yê belek de tû lêde / Tê şereki ji me re biki mîna eshabê dewra berê / Heta em sax bin nav û dengê te ji min re bimîne dinê re / Dirwazdeh pismamê emo hebûn şeş ew bûn / Di şopa rê de şeşê din kuştin bi ser cinazê Emê de / Heyfa min ji girtin û kuştina Egidan û xweşmêran nayê / Li wê heyfê tê derbeka li Emê Gozikê dane / Simbêlê sorê sosinî xiriyane bi ser lêwê de lawo

Habîhîîî

Bu çatışmanın sonunda Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer ve Mihemedê Ozman'ın amcası Mihemedê Derwêş Osmanlı'nın onlarca askeriyle birlikte öldürülür.

YEDİ ŞEHRİN FATİHİ VE KADINLAR ORDUSUNUN KUMANDANI: GÊNC XELÎL İLE EDÛLÊ

“1930’lu yıllarda, Bağdat’ta Arapça, Kürtçe, Ermenice ve benzer dillerde kaset yapan birkaç yabancı firma vardı; Bizanfun, Nayef, Neîm bu firmalardan bazılarıdır. O dönemlerde güzel sesiyle ün salmış Kawîs Axa, yakınlarının arzusuna uyarak Bağdat’a gider ve Neîm firmasına başvurur. Ancak firma yöneticileri, ‘Sen kekemesin!’ der ve onu geri çevirirler. Kalbi kırılan Kawîs Axa, firmadan ayrılıp yakındaki bir Kürt çayhanesine gider. Yaşadığı hayal kırıklığı ve gurbet acısının da etkisiyle, elini kulağına atar ve yüksek sesle “Gênc Xelîl” kılamını söyler. Orada bulunan herkes etrafına toplanır ve onu yürekten dinlemeye koyulurlar. Herkesi etkisi altına alan bu ses firma yöneticisinin kulağına kadar ulaşır. Yönetici telaşla Kawîs Axa’nın yanına gelir ve, ‘Bağışla bizi. Senden ricam şu ki, firmaya bir daha gelesin,’ der. Ve böylece firma yöneticileri onunla bir anlaşma yapıp, ilk kılamı ‘Gênc Xelîl’i plağa kaydederler...”

Evet, böyle diyor Kak C. Oremar, Huner dergisinde yayınlanan bir yazısında. Böyle bir giriş yapmamın sebebi, “Gênc Xelîl ve Edûlê” kılamından önce, bütün dikkatleri, ilk defa bu kılamlı ünlene ve ülkenin dört tarafında, Ortadoğu’da ve Kafkasya’da, Kürtlerin yaşadığı her yerde bu kılamın tanınmasını sağlayan “Dağların ve Yaylaların Bülbülü Kawîs Axa”ya çekmekti.

Gelin şimdi hep beraber bu hikâyeye kulak verelim.

Diyarîbekir Paşasının Yeğeni: Gênc Xelîl

Gênc Xelîl, Diyarîbekir’de yaşarmış; Diyarîbekir Paşasının da yeğeni imiş. Gel zaman git zaman, Osmanlı Devleti, komşularına

savaş açmış. İşte tam da bu esnada, Padişah, bir gece rüyasında yedi şehrin fethinin Genç Xelîl adlı bir gence bahşedildiğini görür. Sabah erken kalkan padişah, vezir ile danışmanlarını çağırır, rüyasını anlatır ve, “Diyaribekirli Genç Xelîl, diye biri benim askerlerimin arasındaymış ve yedi şehrin fethi ona bahşedilmiş. Rüyam bundan ibaret, buyrun yorumlayın!” der.

Vezirlerden biri eğilir ve der: “Bilirim haşmetlim! Diyaribekir şehrinde Genç Xelîl isminde bir genç yaşar.”

Sözün kisası, Padişah, vezirini Diyaribekir şehrine gönderir. Derler, sora sora Bağdat bulunur. Vezir de sorgu sual edip Genç Xelîl’in evini bulur, kapısına varır. Yaşlı bir kadın kapı önünü süpürmektedir. Vezir onu selamlar ve der:

- Nine! Genç Xelîl’in evi burası mı?
- Evet oğul! Buyur içeri geç, ben onu çağırayım.

Yaşlı kadın Genç Xelîl’i çağırır. İçeri giren Genç Xelîl üzerindeki nişanları görünce veziri hemen tanır.

Hal hatır soran Genç Xelîl, lafı vezirin ziyaretine getirir:

- Vezirim, başım gözüm üstüne! Hayırdır?
- Vallahi devlet savaş hazırlığında. Padişah efendimiz rüyasında, yedi şehrin fethinin sana bahşedildiğini görmüş. İşte budur sebebi ziyaretim.

Genç Xelîl vezire sorar, vezir cevap verir:

- Sen devletin veziri değil misin?
- Evet!
- Bugüne bugün devlet senin elinin altında değil mi?
- Evet, benim elimin altında.

Genç Xelîl devam eder:

- Pekala, bir dileğim vardır senden, şayet yerine getirirsen seninle sefere gelirim. Yok, eğer bu isteğimi yerine gitmezsen, devlet beni alakadar etmez, gitmem sefere.

Vezir:

– Buyur söyle!

Gênc Xelîl:

– Amcamdır bu şehrin paşası. Edûlê'dir kızının adı. Benim gönlüm onda, onun gönlü de bendedir. Lakin amcam bana vermez kızını. Dileğim, bana amca kızını iste, geleyim seninle sefere.

Vezir der:

– Pekala Gênc Xelîl. Gidip bu işi yoluna koyalım!

Akşam olur. Gênc Xelîl ve vezir Diyarıbekir Paşasının divanına giderler. Derler ki, veziri gören paşayı bir korkudur almış. Demiş içinden, olsa olsa çok büyük bir hata etmişimdir, yoksa devlet koca vezirini niye Diyarıbekir'e yollasın?

Vezire bakarak, der:

– Ya vezir başım gözüüm üstüne! Hayırdır? Acep bir kusur, bir günahımız mı oldu? Yoksa devlet seni buralara sürgün mü etti? Ne sen bizi haberdar ettin, ne de biz senin hatırın için bir merasim tertitledik.

Vezir olanları bir bir anlatır, paşayı saran korku ve endişe anında yok olur. Der ki:

– Safa geldiniz! Kızım Edûlê ve her şey Gênc Xelîl'e feda olsun.

Paşa o gece kızı Edûlê'yi telli duvaklı bir gelin yapar ve bir melle (ımam) ile bir feqî (fekeh) çağırır. Allahın emri, Peygamberin kavliyle Edûlê'yi Gênc Xelîl'e nikâhlarlar.

Velhasıl sabah olur, Gênc Xelîl vezire yaklaşır ve der:

– Efendim! Görüyorsun halim nicedir. Bana üç gün müsaade, evimin ihtiyaçlarını gördükten sonra düşeriz yollara.

Üç günün sonunda Gênc Xelîl anasıyla, üç günlük karısıyla vedalaşır vezirle birlikte tutar harbin yolunu. Devlet ordusunun başkumandanı olur.

Savaş biter. Yedi şehrin fethi gerçekleşmiştir artık. Devlet, nişanlara boğar yedi şehrin fatihini. Herkes evinin yolunu tutar. Ama gel gör ki, Gênc Xelîl'e musallat olur bir hastalık ve kalır Şam vilayetinde; dönemez memleketine.

Günler günleri kovalar. Herkes evinde, çocuklarının yanındadır artık. Bir gün, bir kadınla bir kız, Edûlê'nin yanına varıp Gênc Xelîl'in akıbetini sorarlar. Edûlê dert ve tasa içindedir. Bakar ki, tepenin başında savaştan dönen seferciler görünür. Gênc Xelîl'in akıbetini soran kadın ve kıza der ki:

– Durun hele! Şu sefercilerden sorayım, nicedir Gênc Xelîl'in hali?
Sefercilerle Edûlê arasındaki konuşma şöyle gelişir:

Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
Hele de emmioglunun şekli şemali nicedir
Der: Emmimoğlu, benekli kıratın süvarisidir
Gümüş kamçı elindedir
Yedi şehrin fethi ona bahşedilmiştir.
Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
İki gözün önüne aksın, senin dediğin adam
Feth etmiş yedi şehri,
Devlet nişan vermiş ona
Büyük bir acı kaplamış bedenini
Kalakalmış Heka'da Beytullah'da
Yirmi dört saat Şam'dan ötede.

*Seferçi ne dibêjin Edûlê kori nemayê li dinyayê / Ka bêje kuramê te bi çi terzî
ye / Dibê: Kuramê min siwarê hespê boz î deqdeqî ye / Qamçiyekî zîvîn e li
destê wî ye / Fetha heft bajaran li ser milê wî ye / Seferçi ne dibêjin Edûlê kori
nemayê li dinyayê / Betara çavê te rijîyayê, ew zîlamê tu dibêji / Heft bajaran
fetih kiriye, dewletê nişanekî li milê wî xistiye / Êşekî li can û bedenê wî peyda
bûye / Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûlahê / Qonaxa bîst û çar saetan
li binê Şama Şerîfî ji wirvêtir ve maye*

Edûlê anasının yanına döner ve şöyle der:

Vay anam bahtsız anam
Bir düş gördüm
Der, hayırlı olsun düşün
Hele deyiver düşünû anana
Yorumlasın anan sana.
Der: Ana, gördüm bazı beyaz hanlar

Gördüm iki kavak dikmişler avluda
İki soğuk ve duru pınar var altında
İki karayılan dolanmıştı ağaca
İki şahin de üstünde.

*Lê lê dayê rebenê / Mini xewneki li xewa xwe diye / Dibê lawo bila xewna te yê xêr
be / De xewna xwe ji dayika xwe re bêje / Dayika te ji te re tabira xewnê bixîne
Dibê, dayê min dît hinek xan û manê spî bûn / Min dît du tayê spindaran di
bewşê de çikandibûn / Kanîkeka zelal a cemîdî li binê van darê hanekê bûn /
Du teyrê bazî li serê van darê hanekê bûn / Du marê reşî li darê lefandî bûn*

Edülê'nin anası der: Düşün hayırlı olsun hey
Beyaz hanlar babangilin hanlarıydı
Avludaki iki kavak
Senin ve emminoğlu Genç Xelîl'in fidan boyuydu.
Ağacın altındaki soğuk ve duru pınar senin gözyaşların
Ağacın üstündeki o iki şahin
Senin ve emminoğlu Genç Xelîl'in kalbiydi.
Ağaca dolanan o iki karayılan
Senin örüklerin ta kendisiydi.

*Dayika Edülê dibê, lawo bila xewna te yê xêr be / Xan û manê spî xan û manê
mala bavê te bûn / Ew her du tayê spindaran di bewşê de / Bejna te û kuramê
te Genç Xelîl bûn / Kanîkeka zelal a cemîdî li binê darê stêrên çavên te bûn /
Ew her du teyrê bazî li serê darê / Qelbê te û kurapê te Genç Xelîl bûn / Her du
marê reşî li darê lefandî / Baqê keziyê te bi xwe bûn*

Edülê, Diyarıbekir şehrini dolaşır ve kendi yaşıtı kırk kızı bir araya getirir. Her birine siyah bir at, siyah bir mızrak ve siyah bir kılıç temin eder ve onların öncüsü olur. Az giderler uz giderler, Şam şehrine varırlar. Edülê askerlerine ferman verir, şehrin etrafında çadır kurarlar. Ertesi gün Edülê atına binip Şam şehrini karış karış dolaşır. İkinci vaktidir. Adamın biri evinin önünde çömelmiş abdest almaktadır.

Erkek gibi kuşanan Edülê, adamı selamlar. Adam 'aleykümse-lam' der.

Edülê der:

– Amca misafir ağırlar mısın?

– Oğul, misafir tanrı misafiridir. Başım gözüm üstüne. Ama seni ağırlamaktan korkuyorum!

– Niye, hayırdır?

– Evimde bir hasta var. Hastalığı ağır ve pistir. Yazıktır sana. Bakıyorum da sen o hastaya çok benziyorsun. Hastalığı çok pis, korkarım sana da bulaşmasından.

Edûlê yaşlı adama cevap verir:

– Amca, Allahın yanında hastalık çok, evimde de olsam, Allah isterse verir o hastalığı.

– Peki, buyur o zaman!

Edûlê atından iner ve içeri geçer. Bakar ki Gênc Xelîl hasta ve kendinden geçmiş, dünyadan haberi yok. Başucuna oturur. Edûlê onu tanır, fakat Gênc Xelîl onu tanımaz. Konuşurlar:

– Emmioğlu nasılsın?

– Sağ ol, Allah senden razı olsun. Hoş geldin. Memleketin nere? Edûlê, tanınmamak için yalan söyler ve der:

– Siirt ahalisindenim.

– Hoş geldin, sefalar getirdin. Memleket kokusu geliyor senden. Seninle gönlüm ferahladı. Acep bizim memlekette ne var ne yok?

Birbirlerinin hal ve hatırını sorarlar. Gênc Xelîl Edûlê'ye der:

– Bizim memleketin kılamlarından bilir misin, bana söyleyesin? Acım artmakta, belki senin bir sözünle biraz olsun acımı unuturum.

– Peki, buyur dinle, sana bir kılâm söyleyeceğim.

Gênc Xelîl'in başucunda duran Edûlê seferilerle yaptığı konuşmanın kılamını söylemek ister ona, fakat Gênc Xelîl'in üzülmelerini istemez ve kılâmda onun adını anmaz.

Haydi gelin, Edûlê'ye kulak verelim, bakalım ne söylemiş Gênc Xelîl'in başucunda:

De gel gel yok olası

Edûlê der: Ey seferciler! Emmimoğlu Gênc Xelîl'i gördünüz mü?

Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi

Hele de emminoğlunun şekli şemali nicedir

Der: Emmimoğlu, benekli kıratın süvarisidir

Gümüş kamçı elindedir.

Yedi şehrin fethi ona bahşedilmiştir.

Seferciler der: Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi

İki gözün önüne aksın, senin dediğin adam

Feth etmiş yedi şehri,

Devlet nişan vermiş ona

Kalakalmış Heka'da Beytullah'da

Yirmi dört saat Şam'dan ötede.

Yaslanmış kahvenin duvarına

Kağıt çeker, iskambil oynar

Emmi kızının elindeki bileziği bekler.

*De weri lê lê weri lê lê weri lê lê nemayê / Edûlê dibê, seferçino we kuramê min
Gênc Xelîl nediye / Seferçi ne dibên / Edûlê kori nemayê li dinyayê / Ka bêje
kuramê te bi çi terzî ye / Dibê: Kuramê min siwarê hespê boz î deqdeqî ye /
Qamçiyekî zîvîn e di destê wî ye / Fetba heft bajaran li ser milê wî ye / Seferçi
ne dibên, Edûlê kori nemayê li dinyayê / Betara çavê te rijîyayê, ew zîlamê tu
dibêjî / Heft bajaran fetih kiriye, dewletê nişanekî li milê wî xistiye / Maye li
Hekê li Hekayê li Beytê li Beytullayê / Qonaxa bist û çar saetan li binya Şama
Şerîf windetir ve maye / Xwe daye li ser piyê dikanê dileyize / Bi kaxizê bi
iskambilê jî xwe re dikişîne kaxizê ve ojinê / Maye jî bona bazinê destê domamê*

Edûlê böyle dediğinde Gênc Xelîl derin bir ah çeker ve der:

– Allah senden razı olsun, kim söyledi sana bu kılamı?

– Bilmiyorum kimin söylediğini. Ben dengbêj değilim, fakat bildiğim odur ki memleketin bütün çoban ve sığırtaçları sabahtan akşama kadar bu kılamı söyler.

Gênc Xelîl der:

– Allah senden razı olsun emmoğlu. Ben ölmesine öleceğim. Sana kendi nişanımı vereceğim; oğlun da sen de sağ olduğunuz sürece bu nişan sizi korur. Bunun gibi bir kılam daha söyle bana.

– Şifalar olsun; nişanın da sana mübarek olsun.

Ve Edûlê, anasının yorumuyla, başlar gördüğü düşün kılamını söylemeye.

Bu kılamı söylediği sırada Gênc Xelîl'in başı yastıktan düşer, kendinden geçer. Edûlê dövünerek, der:

– O kadar yol geldim, memleket gezdim. Yetişemedim, kendimi ona tanıtamadım.

Edûlê başlar ağlamaya ve bu durum üstüne bir kılam yakar:

De gel de gel
Edûlê der, kurbanın olam Gênc Xelîl de ayağa kalk
Arkadaşlarımız yarenlerimiz gitmiş evine
Yolcularımız tümnden gitmiş evine
Yalınız emmimoğlu Gênc Xelîl
Yaslanmış kahvenin direğine
Kağıt çeker, iskambil oynar.
Emmi kızının elindeki bileziği bekler.
De kaldır başını Gênc Xelîl'im
Belalara düşmüş başını.
Kalkıp tutarım gönlümün sultanı tayın yularını
Gezdirim sokaklarda, mahallerde, çarşıda.
Atarım bugün kendimi nalbantların çarşısına.

De gel de gel
Edûlê der, kurbanın olam Gênc Xelîl de ayağa kalk
Arkadaşlarımız yarenlerimiz gitmiş evine
Yolcularımız tümnden gitmiş evine
Yalınız emmimoğlu Gênc Xelîl
Yaslanmış kahvenin direğine
Kağıt çeker, iskambil oynar.
Emmi kızının yüzüğünün kaşını bekler.
Edûlê der, kurbanın olam Gênc Xelîl
De kaldır başını Gênc Xelîl'im
Belalara düşmüş başını.
Kalkıp tutarım gönlümün sultanı tayın yularını
Gezdirim sokaklarda, mahallerde, çarşıda.
Atarım bugün kendimi gümüşçülerin çarşısına.

Were lê lê were lê lê were lê lê / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me li dinyayê de rabe / Heval û hogirên me çûne malê / Rêwiyên me temami çûne malê / Gênc Xelîlê kurapê min tenê / Xwe daye li ser piyê dikanê / Dileyîze bi kaxiz û bi iskambîlê / Dikiştine kaxizê wê oyînê / Maye ji bona bazînê destê domamê / De rabe serê Gênc Xelîlê min / Serê qendan û bendan / Ez ê rabim serê kelek û dor hevsarê ciwanikê / Evdalê dilê xwe bigirim bigerînim / Li sûk û li çarçî û li mehelan / Ez îro bavêjime ser sûka nalbendan

Were lê lê were lê lê were lê lê / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo qurbana te me li dinyayê de rabe / Heval û hogirên me çûne malê / Rêwiyên me temami çûne malê / Gênc Xelîlê kuramê min tenê / Xwe daye li ser piyê dikanê / Dileyîze bi kaxizê wê oyînê / Maye ji bona gaja gustila domamê / Edûlê dibê Gênc Xelîlo heyrana te me li dinyayê / Serê Gênc Xelîlê min / Serê qendan û bendan / Ez ê rabim serê kelek û dor hevsarê ciwanikê / Evdalê dilê xwe bigirim, bigerînim / Li sûk û li çarçî û li mehelan / Ez ê îro bavêjime li ser sûka zîwêkan

Edûlê, bakar ki söyledikleri fayda etmiyor, namaz kılıp Allaha yalvarır. Bu sırada bilinci yerine gelen Gênc Xelîl gözlerini açar; Edûlê kendini tanıtır ve der ki:

– Kalk, burası bizim yerimiz yurdumuz değil.

Edûlê, Gênc Xelîl’le birlikte cengaverlerin yanına gelir. Cengaverlere seslenen Edûlê’ye bakan Gênc Xelîl dertlenir ve der:

– Edûlê sen kadınsın, bu kadar cengaverin içinde işin ne?

Edûlê der:

– Hepsî kız, benim gibi!

Memleketlerine doğru yavaş yavaş yol alırlar. Diyarıbekir yakınlarında, Gênc Xelîl’in isteği üzerine Şêxanî ırmağının kenarında çadır kurarlar, ki sabah olduğunda, kalan yolu da alıp Diyarıbekir’e ulaşsınlar.

Edûlê ve Gênc Xelîl çadırlarına çekilirler. Gece hükmünü sürerken, Edûlê elini Gênc Xelîl’in göğsünde dolaştırır, bir de bakar ki, soğuk bir ter basmış bedenini.

Evet, Gênc Xelîl hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Edûlê Gênc Xelîl’in üstüne yanık bir kılam yakar:

De gel de gel de gel

Edûlê der, Gênc Xelîl kurbanın olam

Vardım Şêxanî ırmağına ağaçlıktır.
 Gece yarısından sonra
 Dolastırdım elimi emmimoğlu Gênc Xelîl'in göğsünde
 Bir sıcak bir soğuk ter basmış bedenini.
 Edûlê der, ey Gênc Xelîl kurbanın olam
 Bütün dağlar diyor dağ biziz
 Geziyor dağda bayırda nahırdaki buzağılar
 Varıp çift sürenlerin yanına
 Diyorlar ey çiftçiler bırakın o öküzleri
 Bizi bağlayın, biz de öküzüz.
 Bugünden tezi yok önüne gelen kopuk
 Şal û şepik¹ kuşanacak
 Varıp babamın divanına
 Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
 Bizde emminoğlu Gênc Xelîl gibi beyiz ağayız diyecek.

*Were lê lê were lê lê were lê lê / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me li dinyayê
 / Ez ê bi Çemê Şêxaniyê diketim wa bi dar e / Şeveka ji hikmê nivê şevan û pê
 de / Destê xwe li ser singê Gênc Xelîl kurapê xwe digerinim / Lawo xweydaneka
 germ e yeka sar e / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo / Heyrana te me li dinyayê / Çiya
 hemî dibêjin em çiya ne / Golikê nava garanê digerin li çol û beyaran / Diçin ba
 cotyaran / Dibê'n, cotyarino van ga berdîn / Me girêbidin / Em ji ga ne / Ji îro
 pê de çi qas sûtaleki ji mala xwe rabe / Wê şal û şapikeki li xwe bike / Were di
 dirwana mala bavê min de rûnê / Wê bêje Edûlê kori nemayê / Em ji weki kurapê
 te Gênc Xelîl axa ne*

Edûlê bu ağıttan sonra kılıcını çekip kendini üzerine atar ve der:
 “Emmimoğlu Gênc Xelîl’den sonra ben de kalmam bu dünyada!” ve
 kıyar canına. Edûlê ile Gênc Xelîl’in cenazelerini Diyarıbekir’e
 götürüp gömerler.

Gelin şimdi de, kılamı baştan sona hikâyesiz ve yorumsuz bir
 şekilde dinleyelim:

Edûlê sefercileri karşılariken:

De gel de gel de gel
 De gel de gel de gel

1 Şal û şepik: Geleneksel Kürt erkek giysisi.

Gel ey yok olası Edûlê
Edûlê inip sefere gidenlerin önüne
Der, ey seferciler
Allah kabul eyleye islam dini için yaptığınız seferi
Dönerken görmediniz mi aziz emmimoğlu Gênc Xelîl'i
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesin
Hele de emmioğlunun şekli şemali nicedir
Der: Emmimoğlu, benekli kıratın süvarisidir
Gümüş kamçı elindedir
Yedi şehrin fethi ona bahşedilmiştir.
Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
İki gözün önüne aksın, senin dediğin adam
Feth etmiş yedi şehri,
Devlet nişan vermiş ona
Büyük bir acı kaplamış bedenini
Kalakalmış Heka'da Beytullah'da
Yirmi dört saat Şam'dan ötede.
Yaslanmış kahvenin direğine
Kağıt çeker, iskambil oynar.
Emmi kızının elindeki bileziği bekler.
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

*De wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê / Wera lê wera lê wera lê wera
lê wera lê wera lê / Wera lê Edûlê nemayê / Lebelê Edûlê xwe berdaye pêşiya sefer-
çîyan / Dibêje, lo lo seferçîno / Xwedê sefera we yê karê Îslamê qebûl bike / Hûn ê
ji wê sefera dinê Îslamê dagerîyan / Belê weyê kuramê min ê ezîz neditiye nemaê
nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim / Dilo li dinyayê....*

*Belê, seferçî ne dibê'n: Edûlê kori nemaê li dinyayê / Ka bêje kuramê te bi çi terzî ye
/ Dibê, kuramê min siwarê ciwanîkeki çar salî / Çal î beş ê deqandî ye / Qamçîyeki
zîvînî di destê de ye / Fetha heft bajarî li ser milê wî ye....*

*Seferçî ne dibê'n: Edûlê kori nemaê li dinyayê / Exw zîlamê tu dibêji heft bajarî
fetih kirîye / Dewletê nişanekî li milê wî daye / Wele êşekî li canê û bedenê wî
peyda bûye / Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûllayê / Qonaxa bist û çar
saetan li bînya Şama Şerîf wîrdetir ve mayê / Îro xwe daye li ser piyê wê dikanê
/ Maye ji bona bazînê destê domamê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl
kuramê xwe nemînim / Dilo li dinyayê....*

Edûlê der, ey Gênc Xelîl kurbanın olam gönlüm ataştadır
 Edûlê der, ey Gênc Xelîl kurbanın olam gönlüm ataştadır
 Bugün kara bir haber geldi, der:
 Emminoğlu hastadır yaban ellerde
 Hiç dermanı yoktur, yamandır hali.
 Yok mu ki yaban ellerde bir hayırsever
 Destek ola arka çıka.
 Tutup koparırım boynumdaki altınları bu sabah
 Gönlümün sultanının tayına bir çift nal yaparım.
 Tutup çıkarırım burnumdaki hızmayı
 Gönlümün sultanının tayına mih yaparım.
 Keserim bu bahtsızın örüklerimi
 Gönlümün sultanının tayına yular yaparım.
 Kalmış yaban ellerde, eloğlu demesin:
 Bu Kürt süvari ne kadar işsiz güçsüz biri.
 Ben ölem ben ölem ben ölem
 Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada emmimoğlu Gênc Xelîl'den sonra.

Belê Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me dilê min liyan e / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me dilê min liyan e / Îro cewabeka nexêr hatiye dibê: Pismamê te li welatê xerib nexweş e / Nexweşeki wayê gelo disa pir bê hal e / Li welatê xerib kesekî xûdanê xêra tunene / Xwe jê re bike balîv û berpal e / Ez ê rabim vê sibê zêrê serê xwe biqetnim / Ji ciwanikê dilê xwe re bikim cotek nal e / Ez ê xizêma pozê xwe derxim / Ji ciwanikê delalê dilê xwe re bikim gelo hûrbizmar e / Ez ê serkezîkê xwe evdalê biqûsinim / Ji ciwanikê jî delalê dilê xwe re bikim ser kelek û dor hevûsar e / Maye li welatê xerib bila xelqê nebêje: Gelo çi siwareki Kurd ê çendi bê kar û bar e / Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim dilo li dinyayê...

Edûlê ile Anasının Edûlê'nin Düşüyle İlgili Konuşması:

Vay anam bahtsız anam

Bir düş gördüm

Der, hayırlı olsun düşün kızım

Hele deyiver düşünü anana

Yorumlasın anan sana.

Der: Ana, gördüm bazı beyaz hanlar

Gördüm iki kavak dikmişler avluda

İki soğuk ve duru pınar var altında

İki karayılan dolanmıştı ağaca

İki şahin de üstünde.

Edülê'nin anası der: Düşün hayırlı olsun hey

Beyaz hanlar babangilin hanlarıydı

Avludaki o iki kavak

Senin ve emminoğlu Gênc Xelîl'in fidan boyuydu.

Ağacın altındaki soğuk ve duru pınar senin gözyaşların

Ağacın üstündeki o iki şahin

Senin ve emminoğlu Gênc Xelîl'in kalbiydi.

Ağaca dolanan o iki karayılan

Senin örüklerin ta kendisiydi.

Ben ölem ben ölem ben ölem

Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada emmimoğlu Gênc Xelîl'den sonra.

Edülê dibê: Lê lê dayê rebenê / Min xeweki li xewa xwe de diye / Dibê: Lawo bêje bila xewa te yî xêr be / Dibê: Lê lê dayê rebenê min diye / Xan û banê tev spî bûn / Min di du tayên spîndaran / Di hewşê de çikandi bûn / Wele kanikeka zelal a cemidi / Li binê wan darên hanekê bûn / Du marên reşî li darê lefandî bûn / Du teyrê baz li serê wan darên hanekê bûn

Dibê: Lawo bila xewna teyî xêr be / Wele xan û banê spî / Xan û banê mala bavê te bûn / Her du tayê spîndaran di hewşê de / Bejna te û kuramê te Gênc Xelîl bûn / Le kanika zelal a cemidi li binê darê / Stêrên çavê te bûn / Ew her du marên reş ê li darê lefandî / Baqê keziyê te bi xwe bûn / Belê ew her du teyrê bazi li serê darê / Le qelbê te û kuramê te Gênc Xelîl bûn / Nemaê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe neminim dilo li dinyayê

Aşağıdaki kılamı Edülê, Şam'da, Gênc Xelîl'in başucunda söyler. Edülê seferden dönenleri karşılamaya giderken de aynı kılamı söylemiştir. Fakat Gênc Xelîl'in başucunda söylerken, o üzülmesin, kendi haline yanmasın diye, hastalığından söz etmez. Edülê erkek gibi giyindiği için Gênc Xelîl onu tanımaz. Gênc Xelîl Edülê'yi genç bir dengbêj sanır:

De gel de gel de gel

De gel de gel de gel

Gel ey yokolası Edülê

Edülê inip sefere gidenlerin önüne

Der: Ey seferciler

Allah kabul eyleye islam dini için yaptığınız seferi
Dönerken görmediniz mi aziz emmimoğlu Gênc Xelil'i
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelil'den sonra.

Seferciler der: Ey Edülê körolası dünya yüzü görmeyesin
Hele de emmioğlunun şekli şemali nicedir
Der: Emmimoğlu, benekli kıratın süvarisidir
Gümüş kamçı elindedir
Yedi şehrin fethi ona bahşedilmiştir.
Seferciler der: Ey Edülê körolası dünya yüzü görmeyesi
İki gözün önüne aksın, senin dediğin adam
Feth etmiş yedi şehri,
Devlet nişan vermiş ona
Büyük bir acı kaplamış bedenini
Kalakalmış Heka'da Beytullah'da
Yirmi dört saat Şam'dan ötede.
Yaslanmış kahvenin direğine
Kağıt çeker, iskambil oynar.
Emmi kızının elindeki bileziği bekler.
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelil'den sonra.

*De weri lê lê weri lê lê weri lê lê weri lê lê weri lê lê / Werî lê lê weri lê lê weri lê
lê weri lê lê weri lê lê nemaê / Belê Edülê xwe berdaye pêşiya seferçiyan / Dibêje,
lo lo seferçino / Xwedê sefera we yê karê Îslamê qebûl bike / Hûnê ji wê sefera
dinê Îslamê dageriyan / Weyê kuramê min ê ezîz neditiye nemaê nemaê nemaê
/ Ez ê piştî Gênc Xelil kuramê xwe nemînim dilo li dinyayê...*

*Belê seferçi ne dibê'n: De lê lê Edülê kori nemaê li dinyayê / Ka bêje kuramê
te bi çi terzi ye / Dibê: Kuramê min siwarê ciwanikeki çar salî / Çal î beş ê
deqandî ye / Qamçiyeki zîvînî di destê de ye / Wele fetha heft bajarî li ser milê
wî ye / Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelil kuramê xwe
nemînim dilo li dinyayê...*

*Belê seferçi ne dibêjin: De lê lê Edülê kori nemaê li dinyayê / Ew zîlamê tu
dibêji heft bajarî fetih kiriye / Dewletê nişaneki li milê wî daye / Maye li Hekê
li Hekayê li Beytê li Beytullayê / Qonaxa bîst û çar saetan li binya Şama Şerîf
wirdetir we mayê / Le xwe daye li ser piyê wê dikanê / Maye ji bona bazinê destê
domamê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelil kuramê xwe nemînim dilo
li dinyayê...*

Bu kılamla birlikte kendine gelen Gênc Xelîl, erkek kılığındaki Edûlê'den kılamın devamını ister. Edûlê de gördüğü düşü yorum-
layan anasının söylediklerini kılamın devamı yapar:

De gel de gel de gel
De gel de gel de gel
Edûlê der, kurbanın olam Gênc Xelîl
Kalkıp tutarım gönlümün sultanı tayın yularını
Gezdiririm sokaklarda, mahallerde, çarşıda.
Atarım bugün kendimi nalbantların çarşısına.
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

Edûlê der: Kurbanın olam Gênc Xelîl de ayağa kalk
Arkadaşlarımız gitmiş evine
Yolcularımız tümünden gitmiş evine
Talihsiz emmimoğlu Gênc Xelîl
Yaslanmış kahvenin direğine
Bekler emmikızının elindeki bileziği.
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

Diyaribekir yakınlarında Şêxanî ırmağının kenarında çadır kur-
dukları sırada Gênc Xelîl ölür, bunun üzerine Edûlê aşağıdaki
kılamı söyler. Bu kılamdan sonra Edûlê, kendini kılıcının üstüne
atar ve canına kıyar:

De gel de gel de gel
De gel de gel de gel yokolası
Vardım Şêxanî ırmağına ağaçlıktır.
Gece yarısından sonra
Dolaştırdım elimi emmimoğlu Gênc Xelîl'in göğsünde
Bir sıcak bir soğuk ter basmış bedenini.
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

Körolası yokolası Edûlê der:
 Bütün dağlar diyor dağ biziz.
 Geziyor dağda bayırda nahırdaki buzağılar
 Varıp çift sürenlerin yanına
 Diyorlar ey çiftçiler bırakın o öküzleri
 Bizi bağlayın, biz de öküzüz.
 Bugünden tezi yok önüne gelen kopuk
 Şal û şepik kuşanacak
 Varıp babamın divanına
 Biz de emminoğlu Gênc Xelîl gibi beyiz ağayız diyecek.
 Ben ölem ben ölem ben ölem
 Gönلüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

*De weri lê lê weri lê lê weri lê lê weri lê lê weri lê lê / Werî lê lê werî lê lê werî
 lê lê werî lê lê werî lê lê nemaê / Edûlê korî nemayê li dinyayê / Sibe ye ezê bi
 Çemê Şêxaniyê diketim / Çemeka wa bi dar e / Ez ê şevêka jî hikmê nivê şevan
 û pê de / Destê xwe li ser singê / Gênc Xelîl kuramê xwe bigerînim / Gelo wele
 xweydaneka germ e yeka sar e / Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê
 nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim dilo li dinyayê...*

*Belê Edûlê korî nemayê dibê: Çiya hemî dibêjin em çiya ne / Golikê nava garanê
 digerin li çol û li beyaran / Diçin ba cotyaran dibêjin: Cotyarîno van gayan berdin
 / Me girêbidin em jî ga ne / Ji îro pê de çi qas sûtalekî jî mala xwe rabe / Wê şal
 û şapikêkî li xwe bike / Wê were odeka mala bavê min de rûnê û / Bêje: Edûlê em
 jî weka Gênc Xelîlê kuramê te axa ne / Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê
 nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim dilo li dinyayê...*

Kaynakça

- 1 Kawîs Axa hakkındaki bilgiler Almanya'da Akademiya Çand û Hunera Kurdî tarafın-
 dan yayınlanan "Huner" dergisinin birinci sayısından, Kakşar C. Oremar'ın "Bilbilê
 Çiya û Zozanên Welêt: Kawîs Axa" adlı yazısından alınmıştır.
- 2 Kılâmın hikâyesi Botan ve Garzan Bölgesindeki birkaç bilgeden alınmıştır.
- 3 Kılâmın Kawîs Axa tarafından söylenen versiyonu, sanatçının Kom Müzik tarafından
 çıkarılan Lawik adlı kasetinden alınmıştır.
- 4 Hikâye ve olayın sonunda yer verdiğimiz uzun kılâm Dengbêj Salihê Qûbînî'nin
 ağzından derlenmiştir.

AŞİRETLER ARASINDAKİ KARDEŞ KATLİNE TRAJİK BİR ÖRNEK:

EMÎNÊ PERÎXANÊ İLE EVDİLÊ BİRAHÎM

Vakti zamanında, ülkemizdeki aşiretlerin “onulmaz dertlerin”den biri de kardeş katli idi. Maalesef çoğu olayda öyle bir noktaya gelinmişti ki, iş katliama kadar varmıştı. Biz Kürtlerin tarihinde, bunun gibi yüzlerce olaydan söz edilebilir. Böylesi olaylarda sayısız yiğit insan öldürülmüş ve bu yiğitler arkalarında sayısız yetim ve gözü yaşlı dul bırakmıştır. Gençoyê Çeto gibi, eli kınalı daha birçok kişi böylesi felaketlere kurban gitmiştir. Bu uğurda işlenen cinayetler kardeş katline kadar varmıştır. Bu sebeple biz, şimdiki bölümü bu konuya ayırdık. Sizlere, Osmanlı ile bir olup kardeşi Evdile Birahîm’in ölümüne sebep olan Emînê Perîxanê’den söz edeceğiz.

Evet! Evdile ile Ehmed, Perîxanê’nin çocuklarından ikisidir. Belki dersiniz Evdile ile Emîn’in babaları bir değil mi ki birinin adı Emînê Ehmed (Ahmetoğlu Emin) diğeri Evdile Birahîm’dir? (İbrahimoğlu Abdullah) Doğrudur, Emîn ve Evdile’nin anaları bir babaları ayrıdır. Çünkü Perîxan, kocası öldükten sonra bir daha evlenmiştir. Her ne kadar Emîn ile Evdile bazen babalarının adıyla anılsalar da, çoğunlukla analarının yiğitliği ve becerikliliğinden dolayı analarının adıyla anılırlar.

Bir Yiğit ve Bir Hain

Emînê Perîxanê, Reman Aşiretinin liderliğini yapmak iddiasındadır. Fakat bilir ki halkın gönlündeki asıl lider kardeşi Evdile’dir. İnsanlar onu yürekten sever ve bilirler ki, Evdile değerli, yiğit ve zulme karşı bir insandır. Emîn ise kardeşinin bu kadar sevilmesini,

ona lider gözüyle bakılmasını çekemez. Emîn artık buna dayanamaz, kardeşini Erkan-ı Harbe ihbar eder ve onunla birlikte Barislê köyünde 11 kişiyi öldürtür. Bu yeni bir şey değildir; Emîn eskiden beri devletle işbirliği yapmakta, devletin ajanı olarak çalışmaktadır. Askerleri onlarca defa Reşkotan ve Sînikan köylerine götürüp, yüzlerce evin yakılıp yıkılmasına sebep olmuştur.

Evdilê Birahîm, Yüzbaşı Samir Bey'i Öldürür

Bu olayın hikâyesine ve kılamına geçmeden önce, Evdilê Birahîm ya da Evdilê Perîxan'ın Osmanlı ordusunun kumandanlarından Samir Bey'e karşı gerçekleştirdiği isyana ve onu öldürmesine değinmek istiyoruz.

Görüşlerine başvurduğumuz dengbêjlere göre Yüzbaşı Samir Bey, ülkedeki isyan ve başkaldırlara karşı yürütülen mücadelenin kilit kişisidir. Kürtlerin birçok başkaldırısına karşı kumandan olarak görev yapmış, birçok isyancının evini yakmış, malını mülkünü talan etmiş ve birçok Kürt'ün de kendi ülkesinden sürgün edilmesine ya da Suriye Kürdistanı ve Doğu'ya (İran Kürdistanı) geçmesine sebep olmuştur. Ayrıca denilir ki, bu şahsiyet, Geliyê Zilan İsyanında ana karnındaki birçok çocuğu öldürmüştür. Bir kılamda Samir Bey'in şöyle dediği söyleniyor:

“... Öyle yapacağım ki, Zilan vadisindeki on iki köy, bir kadın eskisinden umut dileyecek...”

“...*Ezê bikim ku durwazdeh gundê Geliyê Zilan li hêviya kevnêke jin bimîne...*”

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi, Samir Bey o denli zalimmiş ki yöre halkına hayatı zindan etmiş.

Samir Bey Zilan vadisindeki aşiretlerden sonra, Garzan Bölgesine, Perîxanların aşiretinin bulunduğu Reşkotan¹ ve Reman

1 Reşkotan: Garzan'ın, Batman ve Beşiri ırmağı arasında kalan bölümü (yöredeki aşiretler de bu adla anılır).

mıntıkasına yönelir. Yörede ne kadar köy varsa Samir Bey tarafından yakılır yıkılır. Bu yıkımdan kaçmayı başaran Perîxanların aşireti, günümüzde hâlâ birkaç evlerinin bulunduğu Suriye'ye geçer.

Bundan birkaç yıl önce olayla ilgili görüştüğüm kişilerin verdiği bilgilere göre, Samir Bey, köylülerin yangından kaçırıp mağaralarda sakladıkları döşek ve yorganları da yakar.

Evdile, anası Hacî Perîxanê'yi Binxetê'de¹ bırakır ve tekrar Garzan Bölgesine döner. Sarp bir vadi olan Şêpê Reman'da² askerlerin önünü keser ve orada Samir Bey'i öldürür. Başını kesip, cesedini ırmağa attıktan sonra başını alıp Binxetê'ye götürür ve anası Perîxan'ın önüne atar, der:

“Al! Sana hediyemdir Samir Bey'in başı. Yorgan ve döşeklerinin yerine...”

“...Ha! Min ji te re serê Samir Begê, Ji dêvla libêf û dewşekên te, diyarî anî...”

Samir Bey'in Evdilê Perîxanê tarafından öldürülmesinin kılâmı, Garzan ve Serhad'daki dengbêjler tarafından şöyle yakılır:

Kavga günüdür ey ağam
Kavga günüdür ey paşam
Evdilê Birahîm ile Samir Bey'in kavgası.
Samir Bey ile Evdilê Birahîm'in tüfeklerinin sesi
Karışır, yankılanır Şêpê Reman'da.
Yemin etmiş üç defa Evdilê Birahîm, der:
Koparacam bugün kamayla Samir Bey'in başını
Cesedini göle atıp
Başını mızrağa takıp
Geçecem sınırı.
Koyup anamın önüne, diyecem:
Ana al sana mağaradaki yorgan ile döşeklerinin öcü.

1 Kürtler Suriye Kürdistanı'na “Sınırın Altı” anlamına gelen Binxetê derler.

2 Şêpê Reman: Batman ve Hasankeyf arasında bir tepe.

*Axao de şer e maqûlo de şer e / Şerê Evdîlê Birahîm û Samîr Begê / Dengê tiv-
ingê Samîr Begê û Evdîlê Birahîm / Ketine Şîpê Reman ji xwe re li hev digere
/ Evdîlê Birahîm bi sê sond xwari li dinê ye / Dibê: Ezê îro serê Samîr Begê
/ Jê bikim bi gamê ye / Cinazê wi bavêjim golê ye / Serê wi bidim darê rimê
/ Derbas bikim binxetê ye / Ezê deynim ber çoka Hacı Perîxanê / Ezê bêjim:
Dayê ji te heyfa / Libêf û dewşekê mantên / Malê şikeftê ye*

Artık hikâyemizin başına dönebiliriz. Buyrun bakalım, Evdîlê Perîxanê nasıl tutuklanıp öldürülmüş ve olayın sonunda 11 kişinin öldürülmesine sebep olan devletin işbirlikçisi Emînê Perîxan'ın başına neler gelmiş.

Hikâyemizin başında, Emînê Perîxan'ın kardeşi Evdîlê'yi çeke-
mediği için ihbar ettiğini belirtmiştik. Samir Bey'i öldürdüğü
gerekçesiyle devlet kayıtlarında adı geçen kardeşi Evdîlê Perîxanê'nin
Binxetê'de firari olduğunu sanır. Gerçekte ise Samir Bey'in öldü-
rülmesinden bir süre sonra ailesiyle köyüne dönmüştür.

Evdîlê'nin Başını Koparıp Diyarîbekir'e Götürürler

Emînê Perîxan'ın ihbarı üzerine Osmanlı'nın askerleri Barislê köyünü¹ basıp Barislê kasrında Evdîlê'yi ele geçirirler. Askerler içeri girmeden önce Evdîlê anası Perîxan'dan bulgur pilavı yapıp, taban-
casını içine koymasını ister. Bu planı gerçekleşecek olursa, kardeşi
Emîn ve beraberindeki askerleri öldürecektir. Askerler içeri girince
Evdîlê onlara yemek yemelerini önerir. Anası Perîxan bulgur pila-
vını getirip askerlerin önüne koyar. Evdîlê kaşığıyla pilavı karıştırır,
ne yazık ki meret tabanca içinde değildir. Kapının eşliğinde duran
Perîxan ise yüzünü ekşitmiş Evdîlê'ye bakmaktadır, "Sen tek bir
kişisin, senin için bir köyü yakamam!" der gibi işaret parmağını
gösterir.

O gün Evdîlê ile 12 adamını tutuklayıp kollarından birbirine
bağlarlar. Yola koyulduklarında yanlarına gelen bir kız, tutuklular-
dan birine sıkıca sarılır. Kumandan, der:

1 Barislê: Beşîrî'ye bağlı bir köy.

“Bu kız niye bu adamın boynuna attı kendini?”

Cevap verilir:

“Bu kız, bu adamın kızıdır efendim!”

Bu cevap üzerine askerler adamı çözüp bırakırlar. Evdile ile beraberindeki 11 adamının ise başlarını kesip Diyarıbekir’e götürürler.

Askerler Evdile ile adamlarının başlarını keserken, Evdile’nin kardeşi Emîn de onları seyretmektedir. Söylenenlere göre Evdile o kadar yakışıklıymış ki insan bakmaya kıyamazmış. Bu arada kumandan ile Emînê Perîxan arasında aşağıdaki konuşma geçer:

“Emîn bu adam neyin olur?”

“Kardeşimdir.”

“Emîn, eğer bilsem çok uzun yaşayacaksın, hemen şuracıkta seni öldürürdüm! Ama sanmam ki uzun yaşayasın, üstelik kör bir kurşuna bile değmezsin!”

Zaten Evdile de öldürülmeden önce Emîn’e dönüp şöyle der:

“Eşek! Ben akşam yemeğiyim sense kahvaltı!” (Kero, ez şîv im, tu taştê yî)

Bir oğulun ihaneti diğer oğulun başını götürmüştü. İşte bu trajedi ana Perîxan’ın çığılığı olur ve bir kılam yakar. İşte biz bu kılamanın farklı versiyonlarını Dengbêj Zahiro, Salihê Qûbînî ve Teyîboyê Misircî’nin ağzından derledik:

Perîxan der:

Vay bana vay bana ey ağa

Derdime dert ekleyen ağa

De kalk ey yerde yatan ey öcü yerde kalmış

Kalleş kardaş Emînê Ehmed’in ihaneti

İçinde ukte kalmış de kalk

Perîxan der:

Evdile taze fidandır kardaş benim taze fidanımdır

Dememiş miydin sana, vardığında yıkılası Eliha’ya¹

Beraberinde birkaç civanmerd götür.

1 Eliha: Batman’ın eski adı.

Bilmez misin kalleştir Emînê Ehmed
Eliha Karakoluyla Samir Bey'le çalışır.

Perixanê dibê: Wey li minê wey li minê wey axao / Kula li ser kula derda li ser derdao / De rabe kuştiyo bê heyf mao / Kula Emînê Ehmed birayê xayîn / Di dil de mao

Perixanê dibê: Evdile ter e bab û bira bi min ter e / Min ji te re nego gava tu coyî xopana Elihayê / Çend peyayê kezebşewiti bibe bi xwe re / Tu nîzani Emînê Ehmed xayîn e / Bi Qereqola Elihayê li serê Samir Begê / Li ewraqê kevî û nû tev digere

Perîxan der:

Ey Evdile kalktı s    n eyledi asker
Ağır ağır yıkılası Gir  dax'dan¹
Baktım Em  n   Ehmed   ıktı Eliha Karakolundan
    b  l  k asker getirdi yanında
Geldi Evdil   Birah  m'in k  y   Barisl  'ye.
Ko  y  ğit Ehmed'in babası Evdil   Birah  m
Konaklayıp     yerde   adır kurdu.
Vay bana vay bana ey a  a
Derdime dert ekleyen a  a
De kalk ey yerde yatan ey       yerde kalan
Kalleş kardaş Em  n   Ehmed'in ihaneti
  inde ukte kalmış de kalk.

Per  xan der:

Hey Hes  ne kalktı s    n eyledi asker
  ner yıkılası Gir  dax'dan
Baktım Em  n   Ehmed   ıktı Eliha Karakolundan
    b  l  k asker yanında.
Yanmam o ko  y  ğit Ehmed'in babası Evdil   Birah  m'in   ld  r  lmesine
Yanarım bu civanmerdin cesedinin yerde s  r  klenmesine.
  ıkardılar Evdil   Birah  m'in a  zından bir   ift altın dış
Kestiler başını g  t  rd  ler Diyar  bekir şehrine.

Perixan   dib  : Evdile lawo esker rab   / Ji xopana Giridax   bi giran   / Min di Em  n   Ehmed derketi / Ji Qereqola Elihay   / Bi s   t  pa bi xwe re esker an   /

1 Gir  dax: S  phan dağının yanında bir dağ.

Hate Barisla Evdilê Birahim / Bavê Ehmed beranê kejê zeri / Bi sê ciya çadir kuta / Ji xwe re ewir dani

Wey li minê wey li minê wey axao / De rabe kuştiyo bê heyf mao / Kula li ser kula derdê li ser derdawo / Kula Emînê Ehmed birayê xayin / Roja Bênderê Barislê di dil de mao

Perixanê dibê: Hesine lawo / Esker rabû ji xopana Giridaxê / Bi serejêr e / Min di Emînê Ehmed derketi / Ji Qereqola Elibayê / Bi sê tîpa esker pê re / Heyfa min li kuştina Evdilê Birahim / Babê Ehmed beranê kejê zêrî nayê / Heyfa min tê li wê heyfê / Min di bi qeflê xulaman girtin / Laşê wî xweşmêrî kişandin bi erdê re / Ji devê Evdilê birahim Bavê Ehmed derxistin cotek diranê zêr e / Serê Evdilê Birahim jê kirin / Birine şarê Diyarbekir / Bi xwe re birin bajêr e

Perîxan der:

Hey Hesîne doğdu güneşimiz

Hey Gêdûk¹ tarafından.

Git getiriver güveyin elbisesini gelinin gelinliğini.

Yanmam Ehmed'in babası Evdilê Birahim'in öldürülmesine

Yanarım bu civanmerdin cesedinin otomatige nişan tahtası yapılmasına.

Vay bana vay bana ey ağa

Derdime dert ekleyen ağa

De kalk ey yerde yatan ey öcü yerde kalmış

Kalleş kardaş Emînê Ehmed'in ihaneti

İçinde ukte kalmış de kalk.

Perixanê dibê: Hesine lawo roja me derketi / Ji alî Gêdûkê / Here bine cilê zawê derxe xemla bûkê / Heyfa min li kuştina Evdilê Birahim / Bavê Ehmed nayê / Min di qeflê xulaman girtin / Laşê wî xweşmêrî / Danîne nişana tometikê / Wey li minê wey li minê wey axao / De rabe kuştiyo bê heyf mao / Kula li ser kula derdê li ser derdawo / Kula Emînê Ehmed birayê xayin / Roja Bênderê Barislê di dil de mao

Kurt Yavrusunu Yer; Roma Reş Emîn'i Öldürür

Evdile ve adamlarının öldürülmesinden sonra, Beşiri Karakolu askerleri Emîn'i almaya gelir. Kendisine Siirt Valisinin onu çağırttığı söylenir. O zamanlar Zoq (Yanarsu) kaza idi ve kaymakamlıkla askeriye bulunuyordu. Şimdiki ilçe Kurtalan (Misirce) ise birkaç evden oluşan köydü.

1 Gêdûkê: Beşiri'ye bağlı bir Yezidi köyü.

Emîn'i alıp Beşiri'ye götürürler. Emîn askerlerle gitmeden önce, adamlarına şöyle der:

“Qîre dağının¹ karşısında hazır olun. Eğer tatsız bir şey olursa ya da ellerimi kelepçeleyip beni karakoldan çıkarırlarsa, Awîsk köprüsünde² askerlerin önünü kesin ve beni ellerinden kurtarın.”

Beşiri Karakolunda Emîn'i alıkoyarlar ve bir daha salmazlar. Sözde Vali onu çağırmıştır. Çıkmazda olduğunu anlayan Emîn karakol komutanına döner ve der:

“Efendi! Eğer bana bir kötülük geleceğini biliyorsan, bırak beni kaçayım. Ne kadar altın, mal mülk istiyorsan sana veririm. Sonra Emîn kaçtı dersin.”

Komutan der:

“Kötü bir şey yok. Vali seni istetmiş, bir ifadeni alacakmış.”

Bu arada devlet de kendine göre önlemini almıştır. Karakola haber salınıp emir verilir:

“Emîn Zoq Karakoluna ulaşmamalı. Ulaşacak olursa, paraydı, altındı derken bir şekilde kendini serbest bıraktırır.”

Bu emir üzerine askeri üniforma giydirilen Emîn, bir ata bindirilerek süvarilerin arasında Beşiri Karakolundan çıkarılır. Qîre dağında pusu kuran Emîn'in adamları ise karakoldan sivil ve elleri kelepçeli bir kişinin çıktığını görmezler, Emîn'in hâlâ karakolda olduğunu sanırlar. Farkına vardıklarında ise artık iş işten geçmiştir.

O gün Roma Reş'in askerleri Emîn'i Cimzerq'in³ alt tarafına götürüp, Xirabajar'ın⁴ yakınlarında, Kaniya Girdeşêr'de (Girdeşêr

1 Qîre: Batman ve Beşiri arasındaki yükselti. Batman'ın her tarafından görülür. Filîtê Quto, Mamê Emê Etmankî burada çatışmıştır.

2 Awîskê: Beşiri'ye bağlı bir köydür. Batman ve Beşiri arasındaki köprü'nün yakınlarındadır.

3 Cimzerqê: Kurtalan'ın bir köyü. Batman ve Kurtalan yolu üzerindedir.

4 Xirabajar: Tarihi ve dini açıdan kutsal bir yerleşim yeri. Beşiri istasyonundan başlar, çevre köyleri kapsadıktan sonra Şêx Ünîs, Telîba ve Hîshîsê köylerine kadar uzanır. Şêhrin kalıntıları hâlâ belirgindir.

Pınarı)¹ öldürürler. Bununla yetinmeyip, Emîn'in kendi oğlu Şikrî tarafından öldürüldüğü haberini yayarlar ve derler:

“Askerlerimiz Emîn'i Valî'nin huzuruna götürürken, oğlu Şikrî önümüze çıkıp askerlerimizle çatıştı ve bu arada babasını öldürdü.”

Bu olaydan sonra Emîn'in oğlu Şikrî askerlerin eline geçip mahkûm olmamak için sınırı geçip Binxetê'ye gider.

Olayın Tarihi Hakkında İki Kişinin Görüşü

Bu ünlü olayı araştırmaya başladığımda yıl 1994 idi. Garzan Bölgesinde, Batman ve Kurtalan'da gezip Reman Aşiretinden birkaç kişiyle görüşmüştüm. Daha sonraki çalışmalarımda da yararlı olacak birçok önemli bilgiyi bu dönemde bulunduğum meclislerde elde ettim.

O dönem HADEP Genel Sekreter Yardımcısı olan Reman Aşiretine mensup Salih Özdemir ve Babosî mıntıkasının Girê Hemdo köyünden Emînler Sülalesi mensubu Eliyê Evdirehman (Ali Pekedis) önemli bilgilere ulaşmamı sağladılar.

Buyrun şimdi Salih Özdemir ve Eliyê Evdirehman'a kulak verelim:

Salih Özdemir:

“Emînê Ehmed devlet tarafından Cimzerqê'de Xirabajar yakınlarındaki Girdeşêr pınarında öldürüldüğünde, sizin de belirttiğiniz gibi, Emîn'in oğlu Şikrî de devletin çevirdiği dolaplarla, askerlerin önünü kesip babasını öldürdüğü iddiasıyla mahkûm edilir. Fakat şunu belirtmek isterim ki bu olayda sadece Şikrî değil, Şikrî'nin amcaoğlu, yani dedem Xelîl (Xelîlê Mihemed) de mahkûm edilir ve bu yüzden Binxetê'ye geçip Hacolara sığınır. Devlet kayıtlarında Emînê Perîxan'ın ölüm tarihi 1933 olarak geçmektedir. Emîn'in öldürülmesinden iki yıl önce, 1931'de, Evdilê Birahîm 11 adamıyla birlikte Barislê kasrında devlet tarafından öldürülür. Yüzbaşı Samir

1 Kaniya Girdeşêr: Gundikê Dono, Cimzerqê ve Telîba arasındaki Kanîqulê köyünün yakınlarındaki pınar.

Bey'in Evdilê Birahîm tarafından öldürüldüğü doğrudur. Bu isyan 1928-1929 yıllarında gerçekleşmiştir.”

Eliyê Evdirehman (Ali Pekedis):

“Ben 1927 yılında doğdum, yani şimdi 73 yaşımdayım. Perîxanların sürgün fermanı verilip Binxetê'ye geçtiklerinde, ben 7-8 yaşlarındaydım. 21 yaşımdayken askere gittim. Ben askerdeyken, onlar Binxetê'den Garzan'a döndüler, tekrar mal ve mülklerini aldılar.”

Değerli okuyucular, Eliyê Evdirehman'ın verdiği bilgilerden anlaşılacağı üzere, 1935 yılında Perîxanların sürgün fermanı veriliyor ve Binxetê'ye kaçıyorlar. Yine kendisinin verdiği bilgiye göre, askerden gelişi Perîxanların dönüşüne denk geliyor. Bu da Perîxanların 1948 yılında Garzan'a döndüklerini gösteriyor.

Reman Aşireti ve Perîxanlar Hakkında Birkaç Bilgi:

Bölgedeki birkaç bilgenin verdiği bilgiye göre, Remiyan Aşiretinin ya da Perîxanların ataları Botan'dan Haçî Evdilmenaf sülalesindendir. Reman Aşireti, özellikle Batman ve Beşiri'nin Hasankeyf sınırına kadar olan köylere dağılmıştır. Remanlar Garzan'ın birkaç büyük aşiretinden biridir. Reman Bölgesinin Hasankeyf'ten başlayıp Beşiri ovasında bittiği söylenir. Remanların en önemli köyleri şunlardır: Barislê, Meymûniyê, Serê Kaniyê, Şêpê Reman, Keverzo, Girêşîra, Sêncê, Zorava, Koxika, Ermiyê, Receba, Tilmis.

Geçmişte her ne kadar Remanlardan birçok kişi ve aile Kürt halkının mücadelesine büyük darbeler vurmuşsa da, bu aşirete mensup yurtseverliğiyle ün yapmış birçok sülale ve aile de vardır.

Aile içi bağları pek de güçlü olmayan Reman Aşireti mensupları, eskiden olduğu gibi bugün de, kendi güçleri ve imkanlarıyla siyasi çevrelere yakın olmuşlardır. Örneğin, Faris Özdemir bugün DYP'nin Batman Milletvekili iken, amcaoğlu Salih Özdemir HADEP Genel Sekreter Yardımcısıdır.

Diğer taraftan, Remanların Batman'ın tarihi ve yönetiminde oynadığı olumlu ve olumsuz roller herkesçe bilinmektedir. Örneğin, 1955 yılında Said Ramanlı, 1968 yılında da onun oğlu Mustafa Ramanlı Batman belediye başkanlığı yapmıştır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Remanların bir özelliği de birbirine bağlı olmamalarıdır. Bunun en tipik örneği Perîxan'ın çocuklarıdır. Perîxan'ın oğulları; Emîn, Evdile, Misto, Seîd, Birahîm ve Emer öldürülmüştür. Evdile Emîn tarafından, Emer de Misto tarafından öldürülmüştür.

QÎRE DAĞINDA DELANA PAŞO'DA
EŞKOTANLARLA ETMANKÎLERİN ÇATIŞMASI:

FİLÎTÊ QUTO İLE MAMÊ EMÊ
ETMANKÎ'NİN ÇATIŞMASI

Şimdi anlatacağımız olayın kılamı; Serhad, Garzan, Botan, Kafkasya ve Doğu demeden dengbêjlerin sayesinde dilden dile dolaşmış ve günümüze kadar gelmiştir. Bu olayın adı “Filîtê Quto ile Mamê Emê Etmankî'nin Çatışması”, bir başka deyişle “Qîre Çatışması”dır.

Bu ünlü kılamın yanı sıra, olayın gelişimine, her iki aşiretin ve kahramanın tanıtımına ve kılamın Serhad, Garzan ile Kafkasya Kürtleri arasında söylenen üç farklı değişine yer vereceğiz. Kılamın Serhad Bölgesi versiyonu Dengbêj Cahîd'in, Garzan Bölgesi versiyonu Dengbêj Salihê Qûbînî'nin ve Kafkasya versiyonu da ünlü dengbêj Karapetê Xaço'nun ağzından alınmıştır.

Bilindiği üzere Karapetê Xaço, Garzan Bölgesinin Reşkotan muntakasındaki Beşiri ilçesine bağlı Bilêyder¹ köyünden olup, uzun yıllar Filîtê Quto'nun oğlu Hesenê Filît'e dengbêjlik yapmış, onun divan ve meclislerinde baş köşeye oturmuştur. Xaço, Mehmet Aktaş'ın kendisiyle yaptığı röportajda o günlerden şöyle bahseder: “O zamanlar her Kürt beyi ve ağasının yanında birkaç Hıristiyan bulunurdu. Bu Hıristiyanlar onların aşiretine mensup gibiydiler. Ermenilerin ferma-nı çıktığında, Filîtê Quto, himayesindeki Hıristiyanlara sahip çıktı, bir tekinin bile kanını dökmedi. Yalnız bezirganların düşmanı idi, kervanları soyardı. Atlılarıyla talan ve ganimet peşindeydi.”

Bu bilgilerden sonra, şimdi buyrun bu ünlü olayın gelişimini dinleyelim:

1 Bilêyder: Beşiri'ye bağlı bir köy.

Etmanklar Reşkotan Mıntıkasında Çadır Kurar

Mamê Emê Elê Gindir, Bitlis mıntıkasından Etmanklar Aşiretine mensuptur. Geniş bir aşiret olan Etmanklar, Türkiye'nin çeşitli bölgelerine ve metropollerine kadar yayılmışlardır. Mamê Emê, aşiretin hem lideri hem bilgesidir. Olayın geçtiği tarihte 70-80 yaşlarında olan Mamê Emê, danışmanlık yapabilmek için daima kervanıyla yolculuk ederdi.

Ekili arazi sahibi olmayan Etmank Aşireti, her zaman Baykan (Xana Hawêl) civarındaki ova ile Bitlis ovası çevresinden Garzan ovasına kervanlarla tuz getirir, karşılığında da buğday, arpa, mercimek, nohut vb. alırdı. Olayın meydana geldiği yıl, Garzan'da kıtlık hüküm sürmektedir. Çaresiz kalan Etmanklar Diyarıbekir civarına yönelirler. Bitlis mıntıkasından gelip Diyarıbekir'e gidenler, Garzan ve Reşkotan mıntıkasından geçmek zorundadır; Etmanklar da böyle yapar. Kervanın yükü tuzdur ve öküz ile camızların yanında 55 kişi de yük taşımaktadır. Uzun yoldan geldikleri için yorgundurlar. Biraz dinlenebilmek için Reşkotan mıntıkasında çadır kurup orada geceleme isterler.

Buyrun, ötesini de, Kurtalan'ın Eyndar köyünden M. Salih Yorulmaz'dan (Salihê Hemê) dinleyelim: "Etmanklar ağır yükleriyle birlikte Reşkotan mıntıkasındaki Kaniya Badareşê'de¹ Kanîgulanê diye de bilinen Guhara Devan'da² çadır kurarlar. Burası Kevanê Qîre'de olup Tapiyê köyü³ yolu üzerindedir. O zamanlar Reşkotan Aşireti göçer idi ve çadırlarda yaşardı. Bu yüzden Reşkotanların çadırları Etmankların çadırlarına göre daha konforluymuştu. Biraz dinlenmek ve soğuk bir şeyler içmek için Reşkotanların çadırlarına gitmek isteyen Mamê Emê, yeğeni Elî'nin de kendisiyle gelmesini ister. Böyle de yaparlar. Reşkotanların çadırlarına vardıklarında, Kespêrê File'nin (Hıristiyan Kespêr) kızı Şîrîn, Elî'yi görür; gönlü kayıverir bu

1 Kaniya Badareşê: Batman'ın karşısında, Reşkotan mıntıkasında bir yer.

2 Guhara Devan: Kanîgulanê'nin diğer adı.

3 Tapiyê: Qîre dağı eteklerinde Beşîrî'ye bağlı bir köy.

civanmerde. Dünyalar güzeli Şîrîn, gider ve Elî'nin atının dizginlerini tutar. Bu davranış Mamê Emê'yi aşırı öfkelenendir. Bu nasıl bir kızdır ki, kendi gibi bir yiğit dururken yaşça çok küçük olan yeğeninin atının dizginlerini tutmuştur. Büyükler dururken küçüklerin atının dizginlerinin tutulması olacak iş midir? Garzan aşiretleri arasında bu büyük bir saygısızlıktır. Çok öfkelenen Mamê Emê, yeğeni Elî ile Şîrîn'e veryansın eder. Bu sırada bir Reşkotanlı Mamê Emê'ye yaklaşır ve şöyle der:

– Allahınızı seversiniz sesinizi yükseltmeyin! Filît şu an yukarıda uyuyor. Siz yabancısınız, buralardan değilsiniz. Eğer Filît uyanırsa kızar, tatsızlık çıkarır!

Mamê Emê der:

– Delikanlı! Benim kimseden korkum yoktur, ben kimsenin malını mülkünü talan etmeye gelmedim. Biz kervancıyız, kendi yolumuza gidiyoruz. Buraya soğuk bir su içmeye geldik. İçtikten sonra gideceğiz.

Bütün bunlar olurken, kasrının alt tarafında yatmakta olan Reşkotan Aşiretinin lideri ve yiğidi Filîtê Quto, Mamê Emê'nin bağirtısına uyanır. Kasrdan aşağı iner ve bu iki yabancının yanına doğru gider. O ve Mamê Emê atışırlar. Mamê Emê, Filîtê Quto'ya şöyle der:

– Hey Filît! Erkekseen dönüşte karşıma çık!

Bu sözlerden sonra Mamê Emê ile Elî çadırlarına döner, sabah da kervanlarıyla Diyarıbekir'in yolunu tutarlar.”

Filîtê Quto Keser Kervanın Yolunu, İster Elî'nin Kolundaki Bazinbelek'i

Diyarıbekir'e varan Etmankların kervanı, tuzun karşılığında tahıl alıp alışverişi bitirir. Kervan yola düşmeden önce, Mamê Emê'nin yeğeni Elî'nin yolu “Sûka Şewitî'ye (Yanık Çarşı) düşer. Çarşıda, kabzası gümüş işlemeli bir tüfek gözüne ilişir. Cebinde bir kuruşu bile yoktur Elî'nin, tüfeği alması için amcasına ısrar eder. Mamê Emê, Elî'nin bu isteğiyle alay eder ve şöyle der:

– Bugün bu tüfeği sana alırsam, yarın bir gün bir yiğit yolunu kesip de senden alırsa ele güne rezil oluruz.

Elî kızar ve amcasına karşılık verir:

– Amca, eğer bu silahı alıp omuzuma takmazsam, sana şart olsun ki Sûka Şewitî’de hamallık yaparım da yine de Etmankların arasına dönmem.

Mamê Emê bakar ki Elî söylediğinde ısrarlı, tutup silahı alır.

Kervan, Garzan’a doğru yola koyulur. Reşkotan mıntıkasında Kevanê Qîre’ye vardıklarında artık gece çökmüştür; Beşiri’ye bağlı Bileyder köyünde çadır kurarlar. Sabah yola koyulduklarında ise Filîtê Quto önlerini keser ve Etmanklardan baş¹ ister. Mamê Emê der:

– Hey Filît! Baştan, ortadan ve sondan bir katır al, baş say.

Fakat Filîtê Quto’nun gözü, Elî’nin omuzundaki Bazınbelek tüfeğindedir. Bu tüfeği ona vermelerini ister. Yalvarıp yakarsalar da bu isteğinden vazgeçmez. Mamê Emê, Filîtê Quto’ya bakar ve şöyle der:

– Hey Filît! Aşiretlerin omuzlarındaki tüfeği baş olarak verdiği nerede görülmüş? Sen tüfeğin namus olduğunu bilmez misin? Adam mı öldürdün, veririz kan bedelini; kız mı kaçırdın, veririz başlığını. Kervandan hangi katırı alıyorsan serbestsin. Yok eğer omuzumdaki tüfeği istiyorsan, ancak anan Şemê’nin başlığı olur bilesin.

Bu sözlerden sonra Mamê Emê Bazınbelek’i kapıp, tek kurşunla Filîtê Quto’yu katırdan düşürüp öldürür. Filîtê Quto’nun öldürülmesinden sonra Reşkotanlar Etmanklara saldırır ve gün boyu çatışırlar.

Bu sırada tüfek seslerini duyan Pencînar Aşireti, Kolik dağının² Şêxevinda³ mıntıkasına çıkıp bir el ateş ederek, tüfek seslerinin nedenini öğrenmek ister. Cemilê Çeto’nun aşireti olan Pencînarların,

1 Baç: Eskiden bir yerden bir yere götürülen eşya veya mallardan zorla alınan para, haraç.

2 Kolik dağı: Bişêrî ırmağını geçtikten sonra başlar. Kuzeyinde Ridwanê, Xanikê, Wazdê, Dusadekê, Warê Hecî Reşo ve Memikan köyleri; yaylalar yönünde de Şêx Ünîs, Zixur, Cimzerqê, Warê Simê ve Zengayê Mamo köyleri bulunur.

3 Şêxevinda: Beşiri’de Delana Paşo köyünün karşısına düşer.

Reşkotanların imdadına geldiğini sanan Etmanklar, kaçıp kurtulma imkanları olmasına rağmen, oldukları yerde kalıp direnirler. Dahası, direnme kararı almazdan önce, Delana Paşo köyünde¹ kalan Cemîl Paşa ailesine mensup, mirin yeğeni olarak da bilinen, Gêncoyê Paşo, kallesçe bir biçimde Etmanklara şöyle der: “Gelin ve bana sığın. Arabuluculuk yapar, sizi Reşkotanlarla barıştırırım.” Bu söze güvenen Etmanklar, kaçma girişiminde bulunmazlar.

Evet... O gün Kevana Qîre’de Etmank Aşiretinin lideri Mamê Emê de aralarında olmak üzere, Reşkotanlar Filîtê Quto’nun öcü için 52 Etmanklıyı öldürür. Anlatılanlara göre kervan 55 kişiden oluşuyormuş ve yalnızca 3 kişi katır cesetlerinin ve yüklerin altına saklanarak kurtulabilmiş. Canını zor kurtaran bu üç yarı ölü insan, gece yarısı Beşiri ırmağına bırakmış kendini. Irmağı izleyip kuzeye doğru ilerleyerek Xirabajar’ın üst tarafından, Reşkotan mıntıkasından Garzan’a geçip sonra da güç bela Baykan’a atmışlar kendilerini.

Şakir Epözdemir’in verdiği bilgilere göre, bu çatışmadan kurtulan üç kişinin adı: Xizêlerden Resûlê Şênî, Seydlerden Silêmanê Têlo ve Emêlerden Resûlê Belik’tır.

Yine 82 yaşındaki bir kişiden aldığım bilgiye göre, Mamê Emê’nin kırsağı da çatışmadan kurtulur ve tek başına yola koyulup Baykan’a ulaşarak, Etmankların yardımı gitmesini sağlar. Yine bu kişinin verdiği bilgiye göre, Etmanklar öç almak için yola koyulduklarında, Babosî Aşireti² de destek için onlarla gider. Garzan mıntıkasına vardıklarında onları Pencînarlar karşılar ve; “Reşkotanlar hazırlıklıdır. Eğer giderseniz birinizi bile sağ komazlar!” der. Bunun üzerine Etmanklar ile Babosîler mıntıkalarına döner.

Sevgili okuyucular, kılamlarımıza geçmeden önce, biraz Reşkotan ve Etmank aşiretlerinden söz edelim: Zeynelabîdin Zinar’ın olay hakkında yazdıklarını dinleyin: “Filîtê Quto, Reşkotan Aşiretinin lideriydi. Badareşê’de Kevanê Qîre’de oturuyordu. O zamanlar

1 Delana Paşo: Beşiri’ye bağlı bir köy.

2 Babosî Aşireti: Kurtalan’da bir bölge ve aşiretin ismidir.

Etmank Aşireti hak karşılığında Osmanlı hükümetinin mallarını Diyarbakır'dan Serhad'a götürüyordu. Kervan Reşkotan topraklarına girdiğinde, Filîtê Quto tek başına Kanîgulanê'de önlerini kesip, bağ ister. Fakat Mamê Emê de kendine güvenen, yiğitliğiyle nam salmış bir aşiret lideridir ve bu yüzden bağ vermek yerine, tutup bir kurşunla Filîtê Quto'yu öldürür. Filît'in öldürülmesinden sonra Reşkotan Aşireti Etmanklara saldırır ve birini bile sağ bırakmazlar." (Xwençe 4 adlı kitabın 20-26 sayfası)

Reşkotan Aşireti

Reşkotanların Torunu Ahmet Karabulut'un Hassasiyeti!

Reşkotan, Garzan ovasında hem büyük bir aşiretin hem geniş bir mıntıkanın adıdır. Reşkotan mıntıkasının sınırları, Beşiri ırmağından başlayıp Silvan yakınlarındaki Malabadi köprüsüne kadar gider. Aynı zamanda Kozluk da Reşkotan mıntıkasının sınırındır. Bugün, Reşkotan Aşiretinin lideri olan Ahmet Karabulut,¹ aynı zamanda gerici bir partiden Beşiri'nin belediye başkanlığını da yapmaktadır. Ahmet Karabulut Hecî Elî'nin, Hecî Elî Mistê'nin ve Mistê'de Outo'nun oğludur; kısacası Ahmet Karabulut, Filîtê Quto'nun torunudur. Konuyla ilgili bilgi almak için Karabulut'la görüştüğümde, bu olayın bundan 120 yıl önce meydana geldiğini belirtip şunları söyledi: "Ne yapacaksın Filîtê Quto'yu? O benim dedemdir, ama bırakın bu işleri!"

Başta da belirttiğimiz gibi Reşkotan geniş bir mıntıkadır. Eskiden beri Hristiyan, Yezidi ve Müslümanların beraber yaşadığı bu bölge, daha çok Yezidilerin bölgesi diye anılır. Bu bölgenin başlıca köyleri ise şöyle sıralanır: Hiznamîrê (aşiretin merkezidir), Tapiyê, Bolindê, Kurdikê, Hicrê, Delana Paşo, Texeriyê, Kelokê, Mezrikê, Bolindê Dirbêsa, Zivingê, Kêzikê, Newala, Nazdarê, Qorixê, Bîmêrê, Herfasê, Xîlika, Şerbetkoy, Reşikê, Licika Hecî

1 Kitabın Kürtçesi yayımlandığında (2001) Ahmet Karabulut Beşiri Belediye Başkanı idi. 2004 Mart seçimlerinde Batman ili Beşiri ilçesi belediyesi SHP (Demokratik Güçbirliği) çatısı altında seçime giren DEHAP'a geçmiştir.

Şemseddîn, Licika Xasik, Kêrikê, Mêrîna, Birûka, Mergerîcalê, Kanîkê, Malê Gir ve Şabê.

Etmank Aşireti

Etmank Aşireti, ülkenin en büyük aşiretlerinden biridir ve Türkiye'nin de dört bir yanına dağılmıştır. Kürt tarihçi Mehmed Emîn Zekî, Kürdistan Tarihi adlı eserinde, 5000 aileden oluşan Etmankların, Ankara, Derbend ve Bitlis yöresinde yerleşmiş olduklarını belirtir. Etmanklar merkez olarak Bitlis mintıkasındaki Qesrê köyünü yurt edinmişlerdir. Bu aşiretin sınırları Bitlis'e bağlı Narlıdere'den başlayıp Siirt'in Kurtalan ilçesine kadar gider. Aşiret yedi sülaleden oluşur: Mala Dûmê, Mala Xizê, Mala Emê, Mala Badir, Mala Sersem, Mala Şeref, Mala Seydê ve Mala Daho.

Evet, sözü uzatmayalım ve kılamımızın üç versiyonuna kulak verelim:

Garzan Versiyonu-Dengbêj Salihê Qûbînî'nin Ağzından:

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey
Şemê der:
Hey Filît gönlüm der
Yavrum yüz defa gönlüm der
Demedim sana
Kesme Mamê Emê'nin kervanının yolunu
Kadınları çocukları gözler yolunu.
Onlar da senin gibi cana kıyar
Kervan soyar.
Hey Filît gönlüm der
Yavrum gönlüm der
Hesen'in babası Şemê'nin Yavrusu Filîtê Quto
Çıkmış bugün tepeye
Mamê Emê Etmankî'den baş ister.
Mamê Etmankî haykırır Filîtê Quto'ya:
Hey eğer kız kaçırdıysan gel vereyim başlığını

Adam öldürdüysen gel vereyim kan bedelini.
Eğer varsa bir ihtiyacın gel konuşalım adam gibi
Görülmemiş şeydir Etmankların baş verdiği.

Filîtê Quto haykırır Mamê Etmankî'ye:
Gönlüm der yüz defa gönlüm der
Vereceksin bugün bana bacınla ayakbastı paranı.

Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo... Şemê dibê: Filîto lawo dilê min dibê ye / berxê min sed carî dilê min dibê ye / Min ji te re nego neçe pêşîya karwanê Mamê Emê ye / lawo wêga çavê jin û zarê wan li rê ne / ew ji weka te mêrkuj in / lawo karwanî şelê ne / Dibê dilê min dibê ye / sed carî dilê min dibê ye / Filîtê Quto bavê Hesên cewrê Şeme / xwe daye ser taxê ye / iro ji Mamê Emê Etmankî dixwaze / qedar û baca rê ye

Mamê Etmankî seslenir Elî'ye:
Ey Elî tez koşuver
Öndeki kızıl katırı sondaki boz katırı
Yükleriyle getir ver Filîtê Quto'ya.
Yavrum yoktur bizim bu belayla işimiz
Uzaktır imdadımız.
Mamê Etmankî yine seslenir Filîtê Quto'ya:
Gel öndeki kızıl katırı sondaki boz katırı
Götür yükleriyle al ayakbastı paranı.
Görülmemiş şeydir Etmankların baş verdiği.

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey
Filîtê Quto haykırır Mamê Etmankî'ye:
Öndeki kızıl katır sondaki boz katır
Yükleriyle ayakbastı paramdır
Omzundaki Bazinzer¹ bacındır.

Mamê Etmankî der:
Doğru dersin ey Filît
Öndeki kızıl katır sondaki boz katır

1 Bazinzer: Altın bilezikli silah.

Yükleriyle kan bedelindir.
 Evde bir dedem var
 Her sabah kalkar
 Bıyıklarını kına köpüğünden sabunla yıkar
 Daha da evlenmek ister.
 Omzumdaki Bazinzîv¹
 Yedi kızın yedi gelinin başlığıdır
 Bırak bir tarafa bacı
 Gel omzumdaki Bazinzîv'i anan Şemê'nin başlığına say.

Mamê disa gazî Elê dike: Eli rabe lezke bilezîne / hêstira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê bi barê wê ve ji Filîtê Quto ra bine / Lawo me şixûl ji vê bela hanê tunîne / Hewara Etmankan dîr e dereng e / iro bi degmê xwe bi me dibîne

Mamê disa gazî Filît dike dibê: Were hêstira sor a pêşiyê / Hêstira boz a paşiyê bi barê wê ve bibe qedara te ye / lê tu cara îcar nebûye rikê Etmankî ye nedaye baca rê ye

Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Filîtê Quto bi sê denga li Mamê Emê Etmankê dikir gazî / Dibê: hêstira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê / Barê wê qadara min e / Bazinzera milê xwe tê deynî baca rê ye

Mamê dibê Filito lawo xeberê te ye / hêstira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê barê wê bive xwîna te ye / kalekî bavê min heyê li malê ye / her roj serê sîba radîbe / simbelê xwe yê sorê sor sosînî / dişo bi sabûnê ji kefa hinê ye / çavê kalê bavê min hêja li zewacê ye / Bazinzîva milê min / qelanê heft qîza ye heft bûka ye / Heydeyne erdê baca rê ye / were bazinzîva milê min bibe / qelanê dayika xwe Şemê ye

Mamê Etmankî der Emê babam kardaşım Emê
 İndirin yükleri siper yapın kardaşlar
 Doldurun altılıları dirhem dirhem
 Öndeki başı yazmalı atlıya
 Şemê'nin eniği Filîtê Quto'ya nişan alın.
 Gelmez mi aklınıza hey
 Derdim keşke Hesen'in babası Şemê'nin eniği Filîtê Quto'yla
 Kevanê Qîre'de vuruşsam.
 Bugün Kevanê Qîre'de öyle vuruşacam ki
 Sahabelerin vakti zamanında vuruştığı gibi.

1 Bazinzîv: Gümüş bilezikli silah.

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey.
Şemê der:
Demedim sana
Kesme Mamê Emê'nin kervanının yolunu
Onlar da senin gibi cana kıyar
Kervan soyar
Şimdi kadınları çocukları gözler yolunu
Gitmişler Diyarbekir'e kırmızı buğdaya.

*Mamê dibê Emê bab û bira bi min Emê / bavê min bûyino goreşa degerinin / bara
biqûlibin bikin kozik xwe bidine berê / hûnê mîratê kurm û kurmanca dagirin /
barûdê bi terha bi derhema berdin serê / nişanê bigirin sîwarê pêşî sîwarê serbixeli
/ jê re dibêjin Filîtê Quto cewrê Şemê / qey lawo nayê bira we / cara min digo
xwezîka serê min û / Felîtê Quto bavê Hesên cewrê Şemê / li kevanê Qîrê li hev de
derê / ezê îro şerekî li Kevanê Qîrê daxim / bikim wekî roja şerê Eshabiyan / dewra
berê / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo
Şemê digo: Felîto lawo banî Qîrê li wî banî / min ji te re nego neçe pêşîya
karwanê / Mamê Emê bavê Meyro lawo wî karwanî / ew ji weke te mîrkuj in
lawo karwanî şelê nin / çûne Diyarbekir ji xwe re genimê sor e / Vêga çavê jin
û zarokên wan li rê ne*

Şemê der:
Hey Filît!
Kalktı kervan Bileyder'den
Şavkı vurdu Filîtê Quto'nun boyuna bosuna
Fişekliğine hançerinin kabzasına.
Demez miydım bazı bazı
Gel Tapiyê'de otur hizmetkârların uşakların yanında
Olur ki anan Şemê'nin gönlü biraz ferahlaya.

Şemê der:
Hey Filît! Gürlər Kevanê Qîre.
Dara düştüğünde Mamê Etmankî burada
Yetişir eşkıyabaşı Derwêşê Por birkaç Etmanklı delikanlıyla.

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey

Mamê Etmankî der:

Hey Filît! Bugün öyle yapacağım ki

Akbabalar babayıgıtların cesetlerinin üstüne üşüşecek.

Şemê der:

Hey Filît! Bakıver kaç geçit vardır

Delana Paşo'dan yıkılası Tapiyê'ye kadar

Mamê Emê'nin elindeki tüfek bazınzer'dir.

Demez miydim bazı bazı sana

Saldırma Mamê Emê'nin siperine

Hepten kandır, beladır.

*Şemê digo: Felito lawo banî Qîre li wî banî / min ji te re nego neçe pêşiya
karwanê / Mamê Emê bavê Meyro lawo wî karwanî / ew ji weke te mîrkuj in
lawo karwanî şelê nîn / çûne Diyarbekir ji xwe re genimê sor e / Vêga çavê jin
û zarokên wan li rê ne*

*Şemê digo: Felito lawo / karwan rabû ji Bilêyderê şewq û şemala xwe da / bejn
û bala Felîtê Quto bavê Hesên / rextê qatiya lawo qewda wê xencerê / carê min
ne digo were / li Tapiyê rûnê / di nava xulam û xizmetkaran de / belki qasekî
behma Şemika diya te bî te derê*

*Şemê dibê: Felito lawo / banê Qîre ore or e / ji xerî mala xweziyê Xwedê re /
çaxê li Mamê Emê Etmankî / li wir pêşîr tengî tê de derketa / serê birek xortê
Etmankan / Sernijdevan Derweşê Por e*

*Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo
/ Mamê dibê: Filîto lawo banê Qîre bî simaq e / ezê bikim teyr û tolê çewrê / li
ser cinazê kurê bava / ji xwere îro bikin waq e waq e / Şemê digo: Filîto lawo
/ Ji Delana Paşo heya mirata Tapiyê / birêne çend neqeb e / tivinga li ser destê
/ Mamê Emê bavê Meyro / bî kewkeb e lawo bazınzer e / carê min nedigo xwe
nede ser kozika / Mamê Emê bavê Meyro / Lawo qetil û xwîn e tew xezeb e*

Serhad Versiyonu-Dengbêj Cahîdo'nun Ağzından:

De hey de hey de hey

De hey de hey de hey

Hey Filît! Yüklledi kervanımız

Hiç durmadı gündüzleyn.

Ey Filît! Onca diyar gezdim

Senin gibi ahmağın görmedim.

Hangi akılla kalkar kervanın önünü keser
Baç istersin.
Eğer bu sefer bu yiğitlerin bu civanmerdlerin
Bazinbelek'inden¹ kurtulursan
O zaman anan Şemê desin
Kınalı kuzum diz çöküp senin gibi bir yiğit doğurdum.

De heeey!
De kalk gönlüm der
Hey gönlüm yüz defa der
Filîtê Quto der: Şemê, anam Allah bilir
Gelir yukarıdan bir kervan gider yoluna
Kalkıp kesip bu kervanın yolunu
Alacağım bacını haracını.
Şemê, ana anlamadım bugün bana ne dersin

*Hey lo hey lo hey lo / hey lo hey lo hey lo / Lo lo Filito lo lawo rabe / iro karwanî
berxê min Karwanî êvar e lawo / karwanê me bar kir bi royê re qet dananîn /
Kevanê Qîre kaniya mirê Pira Batmanê vegeriya / Xwe ser paşiyê dani / Filito
lo lawo li dinyayê herwqas geriyam / Tu çiqas xorteki ehmeqê nezani / Lawo bi
çi aqilî tu hatiye pêşiya vî karwanî / Te serê bacê çi zû berda ser erwanî / Cara
vî carî gava tu jî ber devê Bazinbeleka / Van egîtan û xweşmêran xilas bibî /
Lo lo Filito lawo / bila wê gavê dayika te yê / Şemê bibêje / berxê teze minê çoka
xwe dani te aniye berxêêêê*

*Hey loooo / Lawo rabe dilê min dibêye / sed carî dilê min dibêye / Filîtê Quto
go: Şemê lê dayê Xwedê dizane / karwaneki jor de hati ajotî benda rê ye / Ez
rabim herime pêşiya vî karwanî / jê bistinim bac û xeraca serê rê ye / Şemê lê
dayê nizamim iro tu jî min re çi dibêji dayêê*

Şemê der:
Ey Filît! Mekke Allahın evidir!
Bu kervan Mamê Etmankî'nin kervanıdır
Duyarım eskiden, ölmeden bütün adamları
Vermezmiş eloğluna malını mülkünü
Vermezmiş bacını haracını.
Filîtê Quto der:
Şemê ey ana!

1 Bazinbelek: Alaca bilezikli silah.

Bu sözünden sonra talâkı selâse¹ yemini eder
Gidip bu kervanın yolun keser
Ya adı gelin olan Bazınbelek'i Mamê Emê'nin omzundan alırım
Ya da kavga meydanında ölürüm.

*Şemê go: Filito larwo / Mekê ku heye mala Xwedê ye / Ew karwanê hanê karwanê
Emê Mamê Ginê ye / Min ji berê de seh kiriye / hetani extermê xwe / mêrê xwe
nede kuştinê / larwo malê xwe li xelkê belaw nake / nake bac û xeraca serê rê ye
Filîtê Quto go: Şemê lê dayê / rabe ji boyî vê gotina teyê hanê / ew bi sê telaqê
fitûye / ku jin diçe mala bavê ye / ez rabim herime pêşiya wî karwanî / jê bistinim
Bazınbeleka milê wî / ku navê wî bûkê ye / lê lê dayê yan cinazê min li meydanê
dikeve / Yan ezê bistinim Bazınbeleka milê Emê / ku navê wî bûkê ye berxêêê bê
wêêêêiii*

Şemê der:

De yeter gayrı hey Filît!
Akşamdan beri ne kadar
Yalvarıp yakardıysam
Baktım kalktı Filît'im

Bağladı pazubendi unuttu hemayili.

Yola koyuldu Kevanê Qîre'ye Delana Paşo'ya

Batman köprüsüne doğru

Allah bilir başı püsküllü koç Mamê Emê'nin yolunu kesmeye gitti.

Filît keser Mamê Emê'nin yolunu, der:

Gönlüm der yüz defa gönlüm der

Hey sizden yolun bacını haracını almaya geldim.

Mamê Emê der:

Ey Filît! Bacın haracın yerine

Biri baştan biri ortadan biri de sondan birer katır al.

Eğer muhtaçsan dünya malına

Sür git yukarıdaki şehre

Çoluğunun çocuğunun ihtiyacını karşıla.

Şemê go: Filito lo larwo bes e / ji êvar da min hêvî kir / çiqas min bi te da hêvî

1 Talâkı selâse: Kocanın, karısını boşayabilmesi için, "boş ol" anlamında üç kez tekrar-ladığı söz.

*kir / min di Filîtê min ê Quto rabû / bazbend girê da hemayil ji bir kir / berê
xwe dabû Pozê Qirê kevanê / li Delana Paşo li Pira Batmanê / Xwedê dizane
qesta Emê / Beranê kejê qemerê serbirêşî kir*

*Filît çû pêşîya Emê go: Emê lawo / Dilê min dibê ye sed carî dilê min dibê ye /
Lawo ez hatime pêşîya we ji we distinim / Bac û xeraca serê rê ye*

*Emê go: Filito lawo / Hestirekî ji qola darwiyê / yekî ji qola ortê / Yekî ji qola
paşîyê bigire ji xwe re bike / lawo bac û xeraca serê rê ye / Ergê tu ji malê dinyayê
feqirî lawo / Bajo bajara hevrax ji zariyê xwe re / Bike xerc û mesrefa malê ye*

Filîtê Quto der:

Hey Emê!

Zaten benim malımdır üç katır

Gözüm, adı Bükê olan emmin Mamê'nin omzundaki tüfektedir.

Emê der:

Ey Filît! Allahtan kork!

Görölmüş duyulmuş mudur

Bizim baş ile haraç verdiğimiz.

Verirsem eğer sana omzumdaki Bazınbeleki

Yarın bir gün Reşkotan iline vardığımda halk derse,

“Hani omzundaki Bazınbelek?”

Ne derim aşiretin kızlarına gelinlerine.

Emê der:

Ey Filît! Bende kalsın

Derim, gitti kervanımız Serhad'a

Everdim emmim Mamê'yi orada

Saydım Bazınbelek'i Filîtê Quto'nun anası Şemê'nin başlığına.

*Filîtê Quto go: Emê lawo / her sê hêstir ji xwe malê min in / Çavê min li
tîvinga milê apê te ye Mamê ye / Ku navê wî bükê ye*

*Emê go: Filito lawo ji Xwedê bitirse / kesî hê salixa me neda / xelkê li dinyayê
ji me standîye / bac û xeraca serê rê ye / Sibê lawo Bazınbeleka milê xwe bidime
te / daketime milê Reşkotîya / xelk wê ji min re nebêje: 'Kanî Bazınbeleka milê
te?' / Lawo ezê çi bidim cerwaba / qîz û bükên êlê ye berxê*

*Emê dibê: Filito lawo go bila di destê min da dimine / ezê bibê lawo / kar-
wanê me çû Serhedê / min li wê derê apê xwe yê Mamê zewicandîye lawo / min
Bazınbeleke da ser qelenê diya Filîtê Quto / bê ku navê wê Şemê ye berxêêêêê /
bê wêêêê ax hey lo hey lo hey lo hey lo / oo lo Filito lo lawo pêşî da te qet nego /
karwanî le lawo kesî re ye*

De heeey!
Emê oradan döndü emmisi Elî'nin yanına.
Dedi, Emmi gönlüm der
Yüz defa gönlüm der
Emmi, Şemê'nin yetimi karşımıza çıkıp
Bizden baş ile haraç ister.
Katır verdim karşılığında
Dedi ki gözüm adı Bûkê olan
Emmin Mamê'nin omzundaki tüfekte
Vardım yanına emmi, ne dersin yeğenine.

Elî der:
De hey de hey de hey
Elî der: Ey Emê
Umudum var yüce Mevladan
Dilerim o yaşlı emmin
Bir fayda görmez senden.
Yaşlı emmin duyduğunda bu haberleri
Kabarmış altı yüz altmış altı erkeklik damarı
Diken diken olmuş tüyleri tümnden.
De kalk tez, var sondaki katırın yanına
Bazinbelek'e barut doldurup
Getir emmine.
Bu benzemez aşiret kızlarının, gelinlerinin kuşağını yapmaya
Benzemez aşiret içinde salınmaya.
Ey Allah bilir sen bilmezsin
Bu Reşkotan'da deli fişek Filîte Quto'nun kavgasıdır.
Kalk tez koşuver
Bazinbelek'e barut doldurup
Getir emmine.
Gelir miydi emminin aklına
Adam öldürecek ömrünün sonunda
Qîre Kevanê'de meydan ortasında.
De hey de hey de hey
De hey de hey de hey

Hey loooo / Emê ji wê derê vegeriya / cem apê xwe yê Eli / Go apo dilê min dibê ye / sed carî dilê min dibê ye / apo sêwiyê şemê hatiye pêşiya me / ji me distîne bac û xeraca serê rê ye / min jê re pêşkêşa wî daniye / meya Xeco bêstira navê wê Hedo ye / Ewî ji min re gotiye çavê min / li tivinga milê apê te Mamê ye / Ku navê wî bûkê ye apo / Ez hatime tu ji biraziyê xwe re / çi dibêji apo

Eli dibê: de lo lo de lo lo de lo lo de lo lo / Eli dibê: Emê lawo hêvî û gumana min heye ji Rebê Alemê / belgî apê te yê kalê xêrê / ji serê te nebîne / Gava ku apê te yê kalê / van xeberan û galegalan seh kiriye / şeş sed û şeşt û şeş damarê mêraniyê / ji nava piştê apê te rabûne / fûrtê serê apê te rabûne minani şûjînan / Lawo tu rabe lez ke bilezîne lawo / xwe bi ser barê bêstira darwiyê bigîne / Bazinbelekê bi tevî gule barûda / ji apê xwe re bine / Eva ne teweli çekirina nava / qiz û bûkên êlê nîne / eva milhejandîna li nava êlê nîne lawo / ev li Kûrana Reşkotan / lawo Xwedê dizane qey tu nizani / Şerê Filîtê Qutoyê delûdîn e

Rabe lawo lez ke bilezîne / tu Bazinbelekê tevî gule barûdan / ji apê xwe yê kalê re bine / Apê te yê kal nizanibû lawo li sonya emrê xwe de li Pozê Qire Kevanê / orta meydanê mêra bikuje / lawo bike oxlemeye berxêêêêê bê wêêêêêê / Ax hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo / lo lo Filito lo lawo te qet nego / karwani le lê lawo kesi re ye

Kafkasya Kürtlerinin Versiyonu-Dengbêj Karapetê Xaço

De hey de hey de hey

De hey de hey de vay bahtsız Şemê

Şemê der:

Ey Filît! Konaklar Kaniya Badereşê'de

Vay bahtsız Şemê suyun kenarında.

Der: Filîtê Quto yine kötülük peşinde vay bahtsız Şemê

Şemê der: Ey Filît! Gönüm der

Demedim sana, çıkma kervanların yoluna

Karıları çocukları yolunu gözler vay bahtsız Şemê.

De hey de heeyyyy...

Şemê der: Ey Filît derim:

Hey kervan geldi Bilêyder'den.

Mamê Elî Etmarkî uşakları hizmetkârları

Çağırır olanca sesiyle, der:

Hadi aslanlarım devirin yükleri siper yapın.

Dualar ettim gün boyunca Filîtê Quto için vay bahtsız Şemê.

Qire'de vay burada dualar ettim bahtsız Şemê.

Hey lo hey lo hey lo hey lo hey / Heylo heylo heylo heylo Şem rebenê... / Şemê digo: Filîto lawo li maltîka malê xwe yo / daniyê Kaniya Badereşê / lawo ser avêyo Şemê rebenê / Dibê: Filîtê / Quto gelo digere / disa li xirabiyê Şemê rebenê / Şemê digo: Filîto lawo / dilê minê wê dil dibêyo / ne min go: neçe pêşîya van terş û talanan / De terş û talişî gune ne / çavê jin û zarokê wana / li rê ne lo Şemê rebenê

Heylo hey lo hey lo hey lo... / Şemê digo: Filîto min go: Lawo karwan hato ji Bilêderê / Mamê Eli Etmankî / bi sê denga dikir gazî / Li xulam û xizmetkara digo: bavê kî no hûnê bara bi qelêbin / bikevine berê min ê rojekê / Dua dikir serê min û Filîtê Quto kurê Şemê / Li panava Qire disa li vê derê Şemê rebenê / Li panava Qire disa li vê derê Şemê rebenê

Şemê der:

Ey Filît! Derim, Kevanê Qîre'den Delana Paşo'ya kadar
Kaç geçit var.

Der, Hesên'in babası Filîtê Quto'nun kalkanı gül kırmızısı.

Hesên'in babasının içinde olduğu kavgâ

Her zaman kanlıdır, belalıdır vay bahtsız Şemê

Her zaman kanlıdır, belalıdır vay bahtsız Şemê

Filîtê Quto seslenir olanca sesiyle Mamê Eli Etmankî'ye

Der: Hey öndeki katırla sondaki katırı

Baş yerine bırak.

Mamê Etmankî der:

Ey uşaklar! Öndeki katırla sondaki katırı

Götürün verin Filîtê Quto'ya

Saysın anası Şemê'nin başlığına.

Vay bahtsız Şemê.

Şemê digo: Filîto lawo / min go ji Pozê Qîre / beta Delana Paşo çend neqeb e / dibê mertela bavê Hesên lawo gelo sori gulki bi kokeve / Herçi şerî bavê Hesên tê de ye daim / Qetil xwîn e bi xezeb e lê Şemê rebenê / Qetil xwîn e bi xezeb e lê Şemê rebenê

Filîtê Quto bi sê denga dikir gazî / li Mamê Eli Etmankî / Digo: lawo hêstira pêşîn / hêstira paşîn deyne baca rêyo xulam û xizmetkara digot: gelo geli xulam / hûnê hêstira pêşîn hêstira paşîn / bidîne Filîtê Quto / Bila bibe qelenê diya xwe ye wi Şemikê / Lê Şemê rebenê

Şemê der:

Hey Filît!

Doğdu güneşimiz Torê tarafından

Vurur şavkî Seydim Qasim'a Tapiyê'ye

Vurur Hesên'in babasının kalkanına, ağacın dalına.

Allahın hayrî için dara düştüğünde Hesên'in babası

Yetişsin Hesên Korê'nin adamları.

Vay bahtsız Şemê.

Şemê der:

Hey Filît! Mamê Elî Etmankî'den gayrı

Kimse kervan gezdirmesin bu diyarlarda.

Devirdi Filîtê Quto'nun boyunu

Kuruttu bu evde erlerin soyunu.

*Şemê digo: Filîto lawo roja me derketi wi ji alê Torê / Şewq û şemala xwe da
pozê Seydim Qasim / Tapiya bir û mertela bavê Hesên gulikê darê / Ji xêra
mala Xwedê ra gavê bavê Hesên / Talek û pêşîr tenî / Bira tê biketa çend
peyayê mala Hesên Korê / Şemê rebenê.*

*Şemê digo: Filîto lawo karwan temam dibê wê karwanî ne / bira ji Mamê Elî
Etmankî / pêştîr karwan û bazîrgana / li welat û şaristana negerîne / Ûro
derbekê dayê bejn û bala Filîtê Quto / Li bavê Hesênî Tal e û koka mêra ji /
Mala wana dîtefine lê Şemê rebenê*

NEWALA QEREMÛSÊ ÇATIŞMASI

Kuşkusuz biz Kürtlerin tarihinde, sayısız ihanet ve felaketin yanında, araştırmalara konu olmuş kahramanlıklar da mevcuttur. Şimdi söz edeceğimiz olay ise, her ne kadar yiğitlik içerse de ihanetle sonuçlanmıştır. Evet, Newala Qeremûsê çatışması olarak bilinen ve Roma Reş'e karşı başlatılan bu olay, aynı zamanda Eliyê Ûnislara isyanının bir parçasıdır.

Adını bir vadiden alan Qeremûs köyü, bugün Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlıdır. Bu açıklamanın ardından, bahsi geçen olayın nasıl başlayıp nasıl sonlandığına bakalım:

Silêmanê Bego ile Emînê Zînê'nin İhaneti

Kardeş olan Elî, Xelîl ve Mamê, Dağ Kavmi olarak bilinen Eliyê Ûnis ailesindendir. Kız kardeşleri Meyrem, Silvan'ın Girikê Boto köyünden, Lûkitan Aşireti mensubu Smaîlê Biro ile evlidir. Elî, Xelîl ve Mamê firaridir ve onlar için tek kurtuluş sınırı geçmektir. Üç kardeş, yardım almak amacıyla enişterisi Smaîlê Biro'nun evine giderler. Siirt, Diyarbakır ve Silvan'da bulunan askerler peşlerindedir. Smaîlê Biro, kayınlarını sınırdan geçirecek olan Silêmanê Bego ile Emînê Zînê'ye ulaşmak için Qoca köyüne gider. Silêman ile Emîn, Suriye sınırında rehberlik yapıp, kaçak ve firarileri para karşılığı sınırdan geçirmektedirler (sonra öğrenirler ki bu kişiler devletle işbirliği yapan ajanlardır ve Kürt isyancıların yerini devlete bildirmektedir). Smaîlê Biro, Silêmanê Bego ile Emînê Zînê'ye şöyle der:

– Üç mahkûm var, sınırdan geçirmeniz gerek!

Anlaşırlar ve ertesi gün tekrar görüşmek üzere ayrılırlar. Sonrasında Silêman ile Emîn askerlerin yanına varıp komutana derler:

– Girikê Boto köyünden Smaîlê Biro adında biri mahkûmların yerini biliyor.

Askerler Smaîlê Biro'yu tutuklar. Ona akıl almaz işkenceler yaparak firarilerin yerini söylemesini isterler. Smaîlê Biro, çaresiz kabul eder ve askerleri Elî, Xelîl ve Mamê'nin saklandığı yere götürür. Oysa bu üç gözüpek insan, çoktan başka bir sığınak bulmuşlardı bile.

Silvan ve Diyarıbekir'deki askerleri, birkaç aşiret üyesini ve Silvan köylerinin muhtar ve ileri gelenlerini Qeremûs vadisine götüren Smaîlê Biro, onlara şöyle der:

– Onları getirip burada bıraktım, gayrı nereye saklandıklarını bilemem.

Bütün bu güruh, Dağ Kavminin üç firarisini bulmak için, dikenlerle çevrili vadide sürek avına çıkar.

Bizim üç gözüpek ise, ağzı tandır misali bir mağarada saklanır. Birden, mağaranın ağzında bir asker belirir. Üç kardeşten biri askeri öldürmek için tüfeğini doğrultur, fakat asker, “ben sizi görmedim” gibilerinden elini ağzına götürür. O da tüfeğini yere doğrultup, “öyleyse biz de seni görmedik, hadi git!” dercesine başını sallar.

Tam da bu sırada, devletle işbirliği yapan Sınikan Aşiretinin lideri Xelîlê Mala Nasır, başçavuşa doğru koşar ve der:

– Vallahi bu asker bir şey gördü ama görmezden geldi!

Komutanın emri üzerine mağaraya giden askerler Elî, Xelîl ve Mamê'yle yüz yüze gelirler. Ateş etmek için tüfeklerine davrandıklarında, bu üç civanmerd onlardan hızlı davranır ve askerleri oracıkta öldürürler. Tüfek seslerinin ardından şiddetli bir çatışma başlar.

Garip Kişi Kördür, Ölü'nün Talibi Yoktur
(*Mêrikê xerîb kor e, siûda kuştîyan tune ye*)

Vakit henüz sabahtır. Askerler, ajanlar ve birkaç işbirlikçi aşiret üyesi, tüfeklerini Elî, Xelîl ve Mamê'ye doğrultur. Karanlık çökene

kadar çatışma devam eder. Gece olunca askerler vadiyi ateşe verir. Dört bir yan cemselerle çevrilmiştir. Bir tarafta Xelîlê Mala Nasır ve kumandan, diğer tarafta “makineliler”, Dağ Kavminden bu üç gözüpek kişiye saldırmıştır.

Bugün bile derler ki; eğer o gün Qeremûs köyüne ulaşabilselerdi, kurtulurlardı.

Bu ünlü olaya şahit olan kişilerden biri de, on yıl önce kaybettiğimiz, Qeremûs köyünden Hecî Sidqî’dir. Bu konuyla ilgili olarak Mihemed Salihê Hemê’nin (Salih Yorulmaz) Hecî Sidqî ile yaptığı konuşmayı aktarıyoruz:

– Hecî Sidqî ile Qeremûs vadisine gittik. Bana, olayın gerçekleştigi noktaları tek tek gösterdikten sonra dedi ki, “Hayatımda o geceki gibi bir dolunay bir daha görmedim. Öyle ki, yerdeki karınca bile görünüyordu.”

Evet, Elî, Xelîl ve Mamê dolunayda hem çarpışır, hem de makineliyi ele geçirmek için çaba sarfederler. İstediklerini de yaparlar. Çavuşu yere yıkıp, makineliyi ele geçirirler, ne var ki kullanamazlar.

Makineliyi bırakıp yokuşa vururlar kendilerini. Qeremûs’u aşşalar kurtulacaklardır. Xelîl ile Mamê kurşunlardan kurtulmayı başlar, ancak Elî arkada kalır ve bir kurşunla yere yıkılır. Xelîl ile Mamê’ye haykırır:

– Beni burda mı bırakacaksınız?

Nihayetinde kardeşirler, duraksamadan Elî’nin yardımına giderler. Dönerken her üçü de orada öldürülür. Bu üç civanmerdin cesedini atların arkasına bağlanıp Silvan mezarlığına götürür ve gömerler.

Evet, Eliyê Ünîs ailesinin bu üç ferdi, Dağ Kavminin adına yaraşır yiğitlikte çarpışıp, Xelîlê Mala Nasır’ın yanı sıra birçok asker ve işbirlikçiyi de öldürürler.

Çatışmanın en yoğun olduğu anda, Kürt isyancılardan Şêx Evdilqidusê Şêxê Zîla, tüfek seslerini duyup Qîre dağının başına çıkar (Qîre dağı ve Qeremûs vadisi Beşiri ırmağının iki yakasında-

dır). Bir ara tüfek sesleri kesilir, artık yapacak bir şey olmadığını düşünen Şêx Evdîlqîdus, ‘Ya kurtuldular ya öldürüldüler!’ diye düşünür ve yardımlarına gitmez.

Şimdi de Elî, Mamê ve Xelîl’in kız kardeşi Emîne’nin yaktığı ağıta kulak verelim. Bu ağıt daha sonraları dengbêjler tarafından kılâm şeklinde söylendi ve günümüze kadar ulaştı. Bu kılâmı birçok dengbêjden dinledim, fakat burada okuyacağınız kılâm, Dengbêj Salihê Bênatî, Teyîboyê Siertî ve Salihê Qûbînî’nin ağzından derlendi:

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey
Emîne der:
Peşimizdeler bahtsız Gulê peşimizdeler
Neyleriz bu yaban ellerde biz kimsesizler
Ocağı sönesi kıran giresi Smailê Biro’nun babası
Bismil’in bekçileri Emînê Zînê
Haber uçurmuşlar Silvan Karakoluna
Yığıldı Diyarîbekir Yedinci Kolordusu
Yığıldı asker Qeremûs vadisine,
Kanîka Temo’ya, Aşê Reşo’ya, Satarê Şêx Mihemed’e
Yığıldı Qoca’dan Hilêliyê kadar
Vay başıma pusu kurmuşlar babamgilin erlerine.

*Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê / Li min û li te bêkesê li vî welatê xerîb /
Em ê çawa bikin li min û li te çavrijiyayê / Kula li serê sibê bi sê kula be / Bikeve
derê mala bavê Smailê Biro / Bekçiyê Bismilê sê pa Emînê Zînê / Îro xeber dane
Qereqola Farqînê / Giran e Yedinci Qolordiya Diyarbekir / Esker giran e ketiye
Newala Qeremûsê / Kanîka Temo, Aşê Reşo, Satarê Şêx Mihemed / Heste
pişta Qoca heta dora Hilêliyê / Li ser peyayê mala bavê min rebenê / Ji xwex re
girtine şargeh û kemînê*

Bakarım da Xelîlê Mala Nasır
Gözü kanlı gözükara bir erdir.
Tutup tüfeği ortasından
Alır candarmanın elinden
Bağırır olanca sesiyle Elî ile Mamê’ye, der:

Yeminler olsun ki eğer bu büyük asker olmasaydı
Elimizden kurtuluşunuz olmazdı.

Babamgilin erleri altta kalmaz hiçbir zaman

Bağırır olanca sesiyle Xelilê Mala Nasır'a:

Der: Hey nedir bizimle alıp veremediğiniz

Yoktur malınızda gözümüz.

Uzanır tüfeğine alır omzundan

Bakar dürbünle

Nişan alır Xelilê Mala Nasır'ın gövdesine, dürbününe, cep saatine

Uçurur elinden dürbünü

Uçurur gümüş cep saatini

Al kanlar içinde bırakır bedenini.

*Ez bala xwe didimê Xelilê Mala Nasir / Peyayeki delodîn ê çavbixwîn e / Bi
orta tivingê digire / Ji destê cendirmaki dertine / Bi sê denga li Eli û li Mamê
dikir gazî / Dibê bi sê qeseman / Erke ne ji wî eskerê giran be / Îro çara we ji
destê me tunîne / Peyayê mala bavê min rebenê / Tu car tan û niçan li xwe
nedine / Bi sê denga li Xelilê Mala Nasir dikir gazî / Dibê, larwo terş û talanên
bavê we / Li pêşiya me tunîne / Destê xwe tavêje qayîşa tivingê / Ji milan tine
/ Dûrebinê li ber çavên xwe diedilîne / Derbeki davêje bejn û bala / Xelilê mala
Nasir / Bi şûşa dûrebinê kosteka saeta zîvîn e / Derbeki lê dixê şûşa dûrebinê /
Ji ber çavê wî difirîne / Kosteka saeta zîvîn e lê dixê difirîne / Heya saqa cizmê
/ Di navê xwîna sor de dixemline*

De hey de hey de hey

De hey de hey de hey beyim

Emîne der: Peşimizdeler bahtsız Gulê peşimizdeler

Neyleriz bu yaban ellerde biz kimsesizler

Sağ olduğumuz sürece bu dünyada.

Derindir Qeremûsê vadisinde, Aşê Remo'da can verenlerin yarası

Derindir el ayak altındaki cesetlerin, Silvan mezarlığındaki

şehitlerin yarası

Çıkmaz yüreğimden ey bahtsız Gulê bacım.

De hey de hey de hey

De hey de hey de hey beyim

Emîne der: Peşimizdeler ey bahtsız Gulê

Kalk tutuşup el ele

Sığınırız Silvan beylerine
Derim, ey beyler bir Allaha sığınırım bir de size
Varsa eğer babamgilin erlerinin bir kusuru
Bakmayın kusurlarına gariptirler yol yordam bilmezler.

*Ere hey lê hey lê hey lê / Hey lê hey lê hey lê hey axao / Emîne dibê, taqîb e Gulê
Xanê rebenê / Li min û li te bêkesê li vî welatê xerîb / Em ê çawa bikin li min
û li te çavrijiyayê / Heyanî em sax bin li heyata dînyayê / Giran e kula kuştîyên
/ Newala Qeremûsê / Aşê Reşo, Kanîka Temo / Meytên nava dest û piyan /
Şehîdên mezelên Sîlvanya / Gulê xwehê rebênê jî dilê me dernayê*

*Ere hey lê hey lê hey lê / Hey lê hey lê hey lê hey axao / Emîne dibê, taqîb e
Gulê Xanê rebenê / Rabe em ê bi destê hev bigirin / Xwe bavêjîn tor û bextê /
Keyalerên Sîlvanya / Ez ê bêjim, gelî keyaleran / Ez di bextê we û Xwedê me
/ Eger qisûra peyayê mala bavê min hebe / Li qisûra peyayên mala bavê min
nenêrin / Ebr xerîb e jî xwe re rê nedîne*

De hey de hey de hey beyim
Emîne der:
Peşimîzdeler bahtsız Gulê peşimîzdeler
Neyleriz bu yaban ellerde biz kimsesizler
Sağ olduğumuz sürece bu dünyada.
Deriz, Lûlika ey şen Lûlika
Yüreğimin yarasında derman Lûlika.
Başı sıkıştığında babamgilin erlerinin
Yetişseydi Ünîs ile Evdirehman
Dağ Kavmi denen bu yaralı aslanlar
Allah sizi inandırсын ey Silvanlar
Saldırırlardı yırtıcı kuşlar gibi.

*Ere hey lê hey lê hey lê / Hey lê hey lê hey lê hey axao / Emîne dibê, taqîb e Gulê
Xanê rebenê / Li min û li te bêkesê li vî welatê xerîb / Em ê çawa bikin li min
û li te çavrijiyayê / Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê / Bejna Xelîl û Elî û
Mamê zirav e / Tayek rihana li serê tehta / Ji xêrî mala xweziyê Xwedê re / Çaxê
li van peyayê mala bavê min rebenê / Lê dibû pêşirtengî / Bila hingê jî wan re
bihata / Hewara gnis û Evdirehman / Hîrçê kezexşewiti bavê Qerwemê Çiya /
Gelî Sîlvanya yeqîna we jî Xwedê bê / Weka teyrê ku îro xwe davêje ser berata*

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey beyim

Emîne der: Peşimizdeler bahtsız Gulê peşimizdeler
Neyleriz bu yaban ellerde biz kimsesizler.
Emîne der: Peşimizdeler bahtsız Gulê peşimizde
Fidan boyludur Xelîl, Elî, Mamê
İnce narin yapılı.
Başı sıkıştığında babamgilin erlerinin
Yetişseydi eğer Ünîs ile Evdirehman
Dağ Kavmi denen bu yüreği yanık aslanlar
Allah sizi inandırısın ey Silvanlar
Saldırırlardı yırtıcı kuşlar gibi.

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey beyim
Beyim toysun
Babasının kuzusu toysun!
Sason ilinde firari ve eşkıyaların gülüsün
Girkelo'da teres candarmaların katilisin
Garzan dağında Elî ile Evdirehman'ın gözünün nurusun
İnip Silvan ovasına
Neden kendi elinle yaktın babanın evini.

*Ere hey lê hey lê hey lê / Hey lê hey lê hey lê hey axao / Axao tu nezan î /
Bexê bavê min bûyo tu nezan î / Li qeza Sason tu gula firar û eşqiya yi / Li
Girkelo tu qesasê serê teresê cendîrman î / Li çiyayê Xerzan tu çira bavê Elî û
Evdîrehman î / Diketi deşta Silivanya / Te çima bi destê xwe agir bi xaniyê
mala bavê ve dani.*

BEHÇETÊ DAWÛD

“Behçetê Dawûd’u (Behçet Apaydın) yakından tanıyordum. Elikan Aşiretinin lideriydi. Çok değerli bir dostumdu. 1968 ya da 1969 yıllarında Beşiri hapisanesinde mahkûmduk. Behçet, aşiret kavgalarından dolayı hapse düşmüştü. Alçakgönüllüydü, yediden yetmişe herkesle dostluğu vardı. Aşiretin ileri geleni olmasına rağmen sıradan biri gibi davranırdı.”

Bundan birkaç yıl önce, Mihemed Salihê Emê (M. Salih Yorulmaz) ile Batman’da yaptığım konuşmanın bir bölümünü okudunuz. Henüz 10-12 yaşlarında iken, köyümüz Ballıkaya’da (Badayê) dedem Seyîdê Mamo’nun meclislerinde Garzan ovasının, Serhad’ın ve Botan Yurdunun şahsiyet ve yiğitlerinden söz edildiğine çok tanık oldum. Filâtê Quto’dan Mîrzikê Zaza’ya, Bişarê Çeto’ya, Emînê Perîxanê’ye, Fetah Begê Mîrê Xerzan’a ve Çûro ile Fesîhê Mihê Mîrze’ye kadar birçok kişiden söz edilirdi. Artık öyle olmuştuk ki, köyün çocukları harmanlarda ya da “Quleteyn”in¹ çevresinde oynarken kendilerine bu kişilerin adını takarlardı.

Behçetê Dawûd da bu meclis ve divanlarda adı sıkça anılan kişilerden biriydi. Bu değerli insana olan ilgim o günlere dayanır. Bu ilgim onun hakkında inceleme ve araştırma yapmama neden oldu.

Fakir Fukarayla Yemek Yerdî!

Onu daha yakından tanıyalım. Kimdi Behçetê Dawûd? Halkın nazarında nasıl bir insandı ve nasıl öldürüldü? Her bölümde yaptığımız gibi bu bölümün sonunda da onun için yakılan ağıtın dengebêllerce söylenen kılam formuna yer vereceğiz.

1 Quleteyn: Abdest almak ve yıkanmak için köyün dışına yapılan kulübe gibi yapı.

Behçetê Dawûd, belirttiğimiz gibi Elikan Aşiretinin lideriydi. Elikan Aşireti Garzan Bölgesinde çok geniş bir aşiret olup Mala Remo, Mala Dibo, Mala Sîno, Cindikan ile Mala Xelilê ailelerinden oluşmaktadır. Aşiret özellikle Batman, Kurtalan ve Beşiri'yi yurt edinmiştir.

Beşiri'de birçok kişiyle konuştum; onlardan Behçetê Dawûd'tan söz etmelerini istedim. Yaklaşık 55 yaşlarındaki bir kişi şöyle dedi: "Rahmetli Behçetê Dawûd birkaç adamıyla Beşiri çarşısına geldiği vakit, keyif ve sevinçle etrafındaki insanları çağırır ve derdi: 'Haydi gelin, gelin de yemek yiyelim!' Öylesine alçakgönülüydü ki, en az iki üç kilo Siirt helvası alır ve etrafındaki insanlarla paylaşırdı. Hiçbir devirde bir aşiret liderinin fakir fukarayla oturup yemek yediği görülmemişti. Velhasıl Allah rahmet eylesin; iyi ve hoş bir insandı."

Olay Günü

Behçetê Dawûd 1974 yılında kimliği belirsiz kişilerce öldürülür. Hâlâ kimler tarafından ve neden öldürüldüğü bilinmiyor.

İki karısı olan Behçetê Dawûd'un, biri Baxemsê köyünde, biri de Ezikê köyünde olmak üzere iki de ailesi vardı. Bir gün Baxemsê'deki evindedir. Karısı namaz kılmaktadır; Behçetê Dawûd da sedirde oturmuş küçük çocuğuyla şakalaşmaktadır. Birden silah sesleri duyulur; aynı anda pencerenin önünde duran ibrik parçalanır ve seken kurşun gelip Behçetê Dawûd'u bulur. Anlatılanlara göre, Behçetê Dawûd oğlunu korumak için üzerine kapanınca kurşunlara hedef olur. Behçetê Dawûd o iri gövdesiyle çocuğunun üzerine kapandığında bir şarjor sırtına boşaltılır. Öldükten sonra vücudundan yedi kurşun çıkarılır.

Nafi Apaydın: "Babam Zulmün Düşmanıydı"

Behçetê Dawûd'un oğlu Nafi Apaydın, bugün 44 yaşında olup Batman'da oturmaktadır. Konuyla ilgili soruma Apaydın, derin bir iç çektikten sonra şöyle cevap vermişti: "Babam öldürüldüğünde 18

yaşındaydım. O, herkesin sevip saydığı çok iyi bir insandı. Asla zalim olmadı ve haksızlığa da tahammülü yoktu. Zaten hep derdi, ‘ben zulmün düşmanıyım.’ Yufka yürekli biriydi, herkese acırdı. Zulme karşı oluşu birkaç kez hapse girmesine neden oldu.”

Babasının katilleri hakkında bugüne kadar hiçbir bilgiye ulaşamadıklarını söyleyen Nafiz Apaydın, sözlerini şöyle noktaladı: “Kimin tarafından öldürüldüğünü bilmiyoruz. Acaba düşmanları mı vardı? Normaldir, sevilen insanın düşmanı her zaman olur. Bizim, Elikanların Reman Aşiretiyle de Reşkotanlarla da çatıştığımız olmuştur. Zaman zaman aşiret içi gerginlikler de yaşadık. Bu nedenle Behçetê Dawûd’u kimin öldürdüğünü söylemek zor.”

3 oğul ve 4 kızın babası olan Behçetê Dawûd, aşiretin merkezi olan Baxemsê köyünde toprağa verilir. Oğlunun ve birkaç aşiret üyesinin dediğine göre, Behçetê Dawûd’un ölümü Garzan Bölgesinde öyle büyük bir yankı uyandırmıştır ki, birçok bölge ileri geleninin yanında binlerce kişi cenaze törenine katılmıştır.

Gelelim kılamımıza. Bu kılam, Dengbêj Salihê Qûbînî tarafından Behçetê Dawûd için yakılmıştır. Salihê Qûbînî ile Behçetê Dawûd’un yakınlığı bölgede herkesçe bilinir. Kılama geçmeden önce gelin Salihê Qûbînî’nin kılam hakkında söylediklerine kulak verelim: “Behçetê Dawûd değerli bir dostumdu. Aynı sofrayı paylaştık, birlikte yedik içtik. Ölümü üzerine ailesi onun için bir kılam yakmamı istedi. Olayın ayrıntısını öğrenip eşi ve iki kızının ağzından bir kılam yaktım. Kılamda adı geçen Nisafê, Behçet’in karısı; Naciye ile Hafîze ise kızlarıdır.”

Şimdi sizi kılamla baş başa bırakıyoruz:

Haykırır Naciya, der:
Hafîze hey bacım Nisafê hey anam
Vay başıma ben yiğitlerin bahtsızayım
Vay başıma ben yiğitlerin çaresiziyim
Ben Behçetê Dawûd’un
Uykuda öldürülen yiğidin bahtsızayım.
Naciya der, hey Hafîze bacım

Nisafê hey bahtsız anam
 Ağrır başım
 Yastadır gönlüm şeker ağam Behçetê Dawûd'un ölümüyle.
 Yanar herkesin yüreği
 Yazık Elikanların yedi sülalesine
 Dara düştüğünde Behçetê Dawûd
 Gelseydi imdada iki erkişi
 Cenge tutuşsaydılar odada
 Mîr ve Çerkezlerin cengi gibi
 Belki öldürürlerdi birkaçını
 Alırlardı babamın öcünü.
 Denk geleydi gözükara Xelîlê Dawûd
 Bulsaydı izini öldüreydi hasımları.
 Vay başıma ben yiğitlerin bahtsızayım
 Vay başıma ben yiğitlerin çaresiziyim
 Ben Behçetê Dawûd'un
 Uykuda kıyılan yiğidin bahtsızayım.

Naciyyê bi sê denga gazî dikir / Dibê: Hafîze lê xweyê Nisafê lê dayê / Wezê bi reben im wezê bi reben mêra me / Le wezê bi dêrana mêra me / Ezê bi reben Behçetê Dawûd / Kuştîyê di xew de me dayê / Naciyyê dibê Hafîze lê xweyê / Nisafê lê dayê rebenê serê min dêşî / Çi qas dilê min di xemê de / Kuştina Behçetê Dawûd axayê şekîrî / Le kêmahîya her beft bavê Elîkan / Heyfa her kesî lê tê / Ji xêra mala xweziyê Xwedê re / Çaxê li Behçetê Dawûd li axayê şekîrî / Dibû pêşîrtengî / Bila tê de derketî serê cotê kura / Le weka şerê mîrek û çerkezan / Şer xweş bikirana li odê de / Le belgî li ser cinazê bavê / Çend hebekî bikuştana di ber heyfê de / Na wîle jî ber û pîsmaman tê de derketî / Serê Xelîlê Dawûd / Gurê nav kerîya ye / Le mêran bikuştî şopê rast bikira / Weka şopa ziya / Le wezê bi reben im / Wezê bi reben mêra me / Le wezê bi dêrana mêra me / Ezê bi reben Behçetê Dawûd / Kuştîyê di xew de me dayê

Naciya der:
 Hafîze hey bacım
 Nisafê hey bahtsız anam.
 Sabahdır, ağrır başım
 Ne kadar gelse rüzgârın sesi
 Gece dokuzdan sonra kulağıma hoş gelir

Belçika¹ ile Takarofların² sesi
Ben bahtsızın babasının oradan, Zêwikê tarafından gelir.
Elikanların Ağası Behçetê Dawûd'un ölümü
Elikanların yedi sülalesinin tedbirsizliğidir
Yanar herkes ölümüne
Yok mudur bir hayır sahibi
Siirt'e bir cevap vere
Diye Şefik ocağın yıkıla
Kıyılır mı uykuda
Şeker ağa Behçetê Dawûd'a.

Haykırır Naciya, der:
Hafize hey bacım Nisafê hey anam
Ağır başım, yastadır gönlüm
Yanar yüreğim,
Gece dokuzdan sonra çarptı mı saatin mili gibi
Hoş gelir kulağıma yüreğim sesi.
Ben bahtsızın babasının oradan, Zêwikê tarafından gelir
Belçika ile Takarofların sesi.
Vay başıma ben yiğitlerin bahtsızayım
Vay başıma ben yiğitlerin çaresiziyim
Ben Behçetê Dawûd'un
Uykuda kıyılan yiğidin bahtsızayım.

Le Naciyaê dibê Hafîze lê xweyê / Nisafê lê dayê rebenê sibe ye / Serê min dêşî çî qas dengê bê tê / Le seet li nehê şevê û pê de / Li goyê me xweş tê / Dengê miratê Balçîqa û Teqarîfa / Ji bireka bavê min rebenê ji rexê Zêwikê tê / Kuştina Behçetê Dawûd axayê Elikan / Le kêmahîya her heft babê Elikan ye / Lawo heyfa her kesî lê tê / Kesekî xwedanî xêra tunene / Cewabekê bide Sêrtê / Le bêje Şefîq mala te xirab be / Kuştina Behçetê Dawûd / Axayê şekirî di xewê de

Naciya dibê Hafîze lê xweyê Nisafê lê dayê / Serê min dêşî çî qas dilê min di xemê de / Serê dilê min bi kul e bi derd e / Weka mila seetê çî qas lê de / Seet li nehê şevê û pê de / Li goyê min xweş tê / Dengê miratê Balçîqa û Teqarîfa / Ji bireka mala bavê min rebenê / Ji rexê Zêwikê ve dîteqîya / Ezê bi rebenîm rebenî mêra me / Ezê bi dêrana mêra me / Ezê bi rebenî Behçetê Dawûd / Kuştîyê di xewê de

1 Belçika: Bir silah türü.

2 Takarof: Bir silah türü.

BIŞARÊ ÇETO

Pencîran Aşireti lideri Bişarê Çeto, yalnız Garzan ovasında değil, ülkenin dört bir yanında ünlenmiş bir gözüpektir. Gün gelir Roma Reş'in mahkûmu olur. Mahkûm iken firari olur, Qûbînê ya da Reşkotan olarak da bilinen Beşiri mıntıkasına geçip, Zercilê köyüne gelir ve uzun süre Sînikan Aşiretinin arasında gizlenir.

Gizlenmiştir ama, izi de sürülmüştür. Köye baskın yapan Roma Reş'in askerleri, Bişarê Çeto'yu uykuda yakalar ve prangalayıp Bitlis hapisanesine atar.

Hal böyle olunca, Bişar'ın babası Çeto da Bitlis'e onu görmeye gider. Babası görüşme sırasında Bişar'ı kınar, ta'n eyler. Amacı, Bişar'ın erkeklik damarına basıp onun kaçmasını sağlamaktır.

Bişar ve babası Çeto arasında geçen bu konuşma, ülkenin dört bir yanında dengbêjler tarafından kılam biçiminde söylenegelmiştir. Buyrun kılamı dinleyin:

Çeto der: Hey Bişar!

Bişarê Çeto'nun, Ağa'nın Bişar'ının boyu

Susamlar içindeki çiçektir

Açar Gozelderê'de, Maribê'de, Eynqesr'de

Kêşa Xerzan'da, Birinciyan da.

Bişarê Çeto kaçıp dağlara

Firari olduğunda Allaha güvenim tamdı

Dedim gider ulaşır Eliyê Ünîs'in adamlarına

Katılır Dağ Kavmine.

Bilmezdim ağalardan

Gider sığınır Beşiri Ağası Hesoyê Birahîmê.

Güpegündüz Roma Reş'in candarmaları
Tutup Bişarê Çeto'nun elinden
Çıkarırlar yataktan.
Kelepçeleyp ellerini yollarlar Bitlis mapusuna.
Hükümet Konağının karşısında
Uzanıp saatinin kösteğini çıkarırlar cebinden.
Eloğlu der: El çırpıp alay etmişler senle.

*Çeto dibê: Bişaro lawo / Bejna Bişarê Çeto, Bişari Axê / Kulilka li nava kûnciya /
Hêşin dike / Li Gozelderê, li Maribê, li 'Eynqesrê / Li Kêşa Xerzan, li Birinciyan
/ Dema ku Bişarê Çeto Bişari Axê / Dibû mehkûmê serê çiya / Gelekî dilê min / Bi
rehma Xwedê xweş bû / Min di go qê wê bigîje eskerê Eliyê Ünîs / Bibe Qewmê
Çiya / Min nizanibû ji axe û axelera / Xwe girtiye Hesoyê Birahim / Axayê
Bişêriya / Roj li nîvoro du heb cendirmê Romê / Bi destî Bişarê Çeto, Bişari Axê
girtin / Wi derxistin ji nava çiya û balgiya / Destê wi xistine darê kelepçê / Berê
wi dane Hepîsxana Belîsê / Li qarşî Seraya Hikûmatê / Destê xwe avêtine kosteka
saeta / Ji berika te deranin / Ji gotinê 'alemê lawo / Destê xwe li hev didan / Lawo
ji xwe re bi te kenîyan*

Bişar'ın babası Çeto'nun ta'n ve kınamaları, Bişar'ı öfkелendirir,
handiyse babasıyla arasındaki demir parmaklıkları sökecek düzeye
gelir. Babasına şöyle karşılık verir:

Bişar der:
Hey bre Çeto hey bre baba Allah aşkına
Kınama beni ta'n eyleme
Yüce Mevlam hiçbir babayığidi düşürmesin dara.
Hey bre baba gelmez mi hatırına
Hatırlasana ellerin kelepçeli
Siirt Müfrezesinin önünde giderken
Kapıp silahımı öldürmedim mi başçavuşu
Koymadım mı yüzbaşının cesedinin üstüne.

Zor bela
Korkusuzca çıkarıp aldım
Babamı Siirt Müfrezesinin elinden
Başlığı kaldı Roma Reş'in bölüğünde
Gidip aldım bölüğün içinden.

*Bışar dibê: Çeto babo, Xwedê dihebîni / Tu henekan bi min neke / Belgî
Xwedê û Rebê Alemê / Tu car ya bêkeysî bi serê / Tu kurê camêran ve neke
/ Babo qê bira te nayê / Li bira xwe bine / Roja destê bavê min / Li darê
kelemçê de bû / Di pêşîya Mîfirza Sêrtê de bû / Ew roj min dest hilanî / Min
avête derênca Têlanê / Pêşîya Mîfirza Sêrt Min başçawîşa dîkuştî / Li ser
cendekê yûzbaşîyan danî*

*Bi kotek û darê zorê / Bi devê fidaiyê / Min babê xwe ji pêşîya / Mîfirza Sêrtê
deranî / Kum û kolozê babê min / Di nava bêlûka Romê de mabû / Min kum
û kolozê babê xwe / Ji nava bêlûka Romê deranî û anî*

Hey bre baba gelmez mi hatırına
O yıkılası Kelemeran çatışmasında
Feleğini şaşırttım Mihemedê Bışar'ın.
Vurup Xelîlê Mihemed'i Cemal'in babasını
Vurup bir yıllık güvey Teharê Zêrê'yi
Söndürdüm Mihemedê Bışar'ın ocağını.

Hey bre baba gelmez mi hatırına
Hatırlasana Garzan Miri Fetah Bey'in kısırağını
Bizêziyê merasında silahla kırıp tavlmasının kilidini
Çıkarıp getirdim sana.
Hey bre baba Allahın aşkına
Kınama beni, ta'n eyleme
Yiyp bitirdi beni bu kınamaların.

*Babo qê bira te nayê / Roja Şerê Kelemerana şewiti / Min ecêb û sosretekê giran
/ Bi serê Mihemedê Bışar ve tanî / Min derbekî dabû li bejn û bala / Xelîlê
Mihemed, li babê Cemalê / Li Teharê Zêrê li zavekî salê / Min tovê xweşmêra
ji mala / Mihemedê Bışar danî*

*Babo qê bira te nayê / Li bira xwe bine / Mehîna Fetah Begê Mirê Xerzan / Li
Mêrga Bizêziyê / Min berê sûstemê danî ser mîfta qeydê / Şikand û dîngan de
ji te re anî / Babo Xwedê dihebîni / Henekan bi min neke / Te ribê min bi tan
û niçan deranî / Çeto dişa berê xwe dide kurê xwe Bışar, vê kilamê jê re dibêje:*

Çeto yine oğluna döner ve karşılık verir:

Çeto der: Hey bre Bışar!
Vardım Girê Beranan'a.

Bişarê Çeto'nun elindeki tüfek üç bileziklidir
Yiğitlerin divanında otururken
Seninle övünür, derdim: Bişarê Çeto benim oğlumdur.
Sen ise Roma Reş'in üç dört candarmasından korkup
Kuşandın keçeni keçilere çoban oldun.

*Çeto dibê: Bişaro lawo / Ez ê bi diyari Girê Berana diketim / Bi kizin e /
Tîvinga li ser destê / Bişarê Çeto Bişari Axê / Bi sê toq e bi sê bazin e / Ez gelekî
caran di odekê / Kurê camêran de dirûniştim / Ez bi te dîpesinim min digota:
Bişarê Çeto kurê min e / Ji tîrsa du heb cendirmê Romê / Te kulavî li xwe kir /
Ji xwe re bûyî şivanê bizîna*

Bu kınama ve ta'nlar Bişarê Çeto'nun çok ağrına gider. Artık dayanamaz ve babasına şöyle haykırır:

Bişar der:
Hey bre baba! Allah aşkına
Gayrı kınama beni, ta'n eyleme.
Git Eynqesr'daki kasırdaki otur.
Gelinin Gulê'ye tembihle
Görüşme günü kuşansın eşarbını yaşmağını
Koysun tabancayı beline
Hükümet Konağının karşısında
Getirip versin oğlunun eline.
Gayrı o gün gelsin bütün ağalar beyler
Bitlis ahalisi seyreylesin oğlunu.
O gün Allahın izniyle
Bütün nöbetçilerin, müdürlerin,
Gardiyanların elini ayağını bağlar
Bitlis mapusunun kapısını açar
Salarım bütün mahkûmları.

*Bişar dibê: Çeto Babo, Xwedê dihebîni / Henekan bi min neke / Tu here li
Qesra 'Eynqesrê rûne / Tembiyekî li Gula bûka xwe ke / Bila rojeka weka roja
gorîşmê / Bila şar û xêliyê xwe li xwe ke / Demançê li cêba xwe ke / Roja gor-
îşmê / Li qarşî Seraya Hikûmetê / Bila bine demançê bi destê lawê te ke / Bila
wê rojê bitûnê axe û axeleran / Bi topa 'alema Belîsê ve / Wê rojê were temaşa
lawê xwe ke / Ez ê wê rojê bi îzn û irada Rebê xwe kim / Ez ê destê nobetçiyan,*

Bu konuşmalardan sonra köye dönen Bişar'ın babası Çeto, oğlunun dileğini gelini Gulê'ye bildirir. Bunun üzerine Gulê kalkar kuşanır, on dörtlük tabancayı beline bağlar ve Bitlis hapishanesinin yolunu tutar; görüşme sırasında tabancayı gizlice Bişar'a verir.

Tabancayı alan Bişar'ın nasıl ayaklanıp bütün görevli ve askerleri esir aldığını, mahkûmları serbest bıraktığını Dengbêj Salihê Qûbînî ve Teyîboyê Siertî'nin ağzından sunuyoruz:

Vay ben bahtsızın gönlünü kapan.
Baktım Gulê bağladı yaşmağını
Çıktı evden.
Tuttu Bitlis mapusunun yolunu
Hükümet Konağının karşısında
Güpegündüz verdi tabancayı Bişar'ın eline.
Sabahleyin vardım Bitlis mapusuna yokuşa
Bişarê Çeto'nun parmakları görünmez yüzükten.
Doludur ağzına kadar Bitlis mapusu
Boşalmaz Türklerden, Kürtlerden
Ağalardan beylerden, tek tük Kızılbaşlardan.
Bişar çağırdı derhal bütün mahkûmları
Hepsi alkışlayıp dedi: Yaşa Bişar Ağa yaşa!
O günden sonra düşmüş kayıtlara yıkılası Ankara'da
Türklerin paytahtında.
Kaydolmuş Bitlis mapusunun kapısına
Mustafa Kemal Paşa'nın kütüğüne.

*Dilê min evdala Xwedê keto meto / Min dit Gula Bişar şar û xêliyê xwe / Li xwe
kir ji mal derketo / Berê xwe daye Hepisxana Belisê / Li qarşî Seraya Hikûmatê
/ Roj li nîvro / Demançe da destê Bişarê Çeto / Sibe ye ez ê diyari / Hepsa Belisê
diketim li kaşa / Tili û pêçiyê Bişarê Çeto, Bişari Axê / Xali nabe ji gustila sê
payi ji qaşa / Hepsa Belisê têr î tiji ye / Xilas nabe / Ji tirka, ji kurmanca, ji axe û
axalera / Ji teketûkê qizilbaşê / Bişar di 'eynî deqê de / Gazî dikir li topa erqedaşa
/ Temamî destê xwe li hev didan / Digotin: Yaşa ji te re Bişar Axao, yaşa / Ji
wê rojê hetaki weka îro / Yazmiş bûye li paytextê tirko / Li Xopana Engerê / Li
qapiyê Hepsa Belisê qeyd bûye / Li kitûkê Mistefa Kemal Paşa*

Bişarê Çeto ile Cemîlê Çeto Arasındaki Fark

Bişarê Çeto ile Cemîlê Çeto kardeş olmasına karşın, denilen o ki, ikisi arasında dağlar kadar fark varmış. Bişar onurlu ve dürüstmüş, insanlar her zaman saygıyla anarlarmış adını. Cemil ise aksine, her zaman kötü, fesat ve sahtekâr biri olarak anılmış. Üstelik yurduna bağlı biri olan Bişarê Çeto'nun aksine, Cemîlê Çeto her zaman devletin yanında yer almış ve Mustafa Kemal Siirt'e geldiğinde, Botan çayının Kezer tarafında onu karşılamış, ona destek olmuş.

Bişar her ne kadar gençliğinde hatalar işlemiş olsa da, bunu telafi etmesini bilmiş, halkına bağlı bir insan olmuştu. Birçok defa, kendisine bağlı olan ya da olmayan aşiretlerle birlikte Roma Reş'e karşı ayaklanmıştı. Özellikle Dağ Kavmi olarak bilinen Eliyê Ünisların devletle olan çatışmasında gösterdiği kahramanlık takdire şayandır. Dengbêjler, bu çatışma ve onun kahramanlıkları üzerine birçok kılam yakmıştır. Öldürüldüğü Osmanlı-Rus Savaşı'nda ise kahramanlığı doruğa ulaşmıştır.

Osmanlı-Rus Savaşı ve Bişarê Çeto'nun Ölümü

Ülke topraklarına giren Rus askerleri, Bitlis içlerine kadar ilerlemiş, Kevirê Qul'un (Delikli Taş) yukarısına kadar gelmiştir. Dedem Seyidê Mamo'nun amcası Şêx Emer, Bişarê Çeto, Garzan Bölgesinden Şêxê Zoqeydê Seyda, Sêx Hezretê, Şêxê Norşênê ve Şêx Huseyn sefere katılırlar. Ayrıca dedem Seyid Mihemed'in (Seyidê Mamo) babası ve iki amcası da seferidir. Bu insanlar savaşa gitmek için yola koyulduklarında Cemîlê Çeto atla yanlarından geçer; Allahın selamını bile onlardan esirger.

Günlerce Osmanlı askerleriyle birlikte Ruslara karşı savaşırlar. Onların ve Rusların çadırları birbirini görür. Bir sabah Bişarê Çeto, elinde silahı, çadırından çıkar. Hezret ile Seyda onu çağırır ve der: "Bişar, gel de kahvaltı yapalım." Bişar, onlara döner ve şöyle der: "Başınıza yemin ederim ki, bu sabah kahvaltı yerine bu Rusları yemeden, birkaç tanesini öldürmeden, ağzıma lokma koymam!" Bu sırada

bakar ki üç Rus askeri atlarının yularından tutmuş suya götürür. Bişar iki kurşun atar ve askerlerden ikisini yere serer. Denir ki, Rus tarafından da ateş edilir, Bişar iki kaşının arasından vurularak öldürülür.

Bitlis’de, Kevirê Qul’un üst tarafında öldürülen Bişarê Çeto’nun cenazesi, Gozelderê köyünde toprağa verilir. Savaş sona erer, Garzan’dan sefere gidenlerden Şêx Huseyn ile dedemin amcası Şêx Emer köylerine dönerler. Ama dönemeyenler de vardır. O günden sonra dedemin babası, bir amcası, Şêx Ûsûr ve birkaç kişiden bir daha haber alınamaz. Dedemin babası ve bir amcası seferden dönmeyince, o zaman daha birkaç aylık olan dedemi diğer amcası büyütür, bu yüzden ona Seyîdê Mamo derler.

Derwêşê Sado: “Dedem Yiğit ve Yurtsever Biriydi”

PDK-Bakur’un kurucularından olan Derwêşê Sado, Bişarê Çeto’nun torunlarından olup bugün Kurtalan’da yaşamaktadır. Dedesinin yiğitlik ve yurtseverliğiyle her zaman övündüğünü söyleyen Derwêşê Sado, Bişarê Çeto’nun ölüm yeri ve yılı hakkında söylediklerimizin aksine şunları söyledi: “Dedem 1914 yılında Xoyê¹ şehri Istîkan kazasının Reha köyünde, bir Rus kurşunuyla öldürülür. Günümüzde kabri ziyaretgâh olmuş ve her yıl yüzlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir.”

1 Xoyê: İran Kürdistan’ında bir kent.

SASON DAĞI VE KARMELÎH MAĞARALARINA NAKŞEDİLEN TARİH:

ELİYÊ ÛNISLARIN İSYANI

Dağ Kavmi olarak tanınan Eliyê Ûnis ailesi, biz Kürtlerin tarihinde yurtsever isyanları ve başkaldırılarıyla takdire şayan bir geçmişe sahiptir. Bu aile, aralıksız on iki yıl boyunca Roma Reş'e karşı savaşmış ve boyun eğmemiştir. İlk kez Şeyh Said İsyanının her tarafta yankılandığı 1925 yılında başlayan Eliyê Ûnisların isyanı, 1937 yılına kadar devam etmiştir.

Denir ki, Şeyh Said İsyanında Kozluk, Kurtalan ve Sason aşiretleri, Şeyh Said ile ittifak yapar. Anlaşmaya göre, Malabadi köp-rüsünde Türk askerinin önü kesilecek ve bozguna uğratılacaktır. Fakat, büyüklerimizin birçok defa meclislerde alçak ve titrek sesle dile getirdikleri gibi, bazı aşiretlerin ihaneti isyanın bastırılmasına neden olmuştur; bu da birçok kişinin katledilmesine, tutuklanma-sına ve sürgün edilmesine yol açmıştır.

Peki, bu hain aşiretler bu sefer ne yapmıştı ki yine ölüm, tutuk-lama, sürgün ve fermanlar Kürtlerin başına musallat olmuştu? Garzan Bölgesindeki genel kanı şudur; Cemîlê Çeto'nun ailesi Mala Faro, Sason'dan Xiyan Aşireti, Hazro'dan Bekiri ve Şêxdodî aşiretleri anlaşmaya uymayarak güçlerini geri çekmiş, bu da Diyarbakır ve Bitlis'deki askerlerin iki koldan Hazro'ya girerek isyanı bastırmalarına yol açmıştır.

Her ne kadar bu dört aşiret güçlerini geri çekse de, Eliyê Ûnis Ailesi, Sason isyancıları olarak tanınan ve Hazro'nun savunması için görevlendirilen Belekî, Mûsî ve Sormiyan aşiretleriyle direnir ve Hazro Kalesinin askerlerin eline geçmesini engeller.

Şimdi de, 1998 yılında 92 yaşında olan Eliyê Ûnis'in gelini Pîrê Wesîle'ye kulak verelim: "Roma Reş'in askerleri Hazro'nun içine kadar girmişti. Kalede mahsur kalmıştık ve yiyeceğimiz de tükenmişti. Artık kalenin içinde kalmamız imkansızdı. İsyanın başını çeken Evdirehmanê Eliyê Ûnis, dağa çıkmamıza karar verdi. Dağa çıktık... Yanılmıyorsam 1925-1930 yılları arasında dağda yaşadık. Birçok insan sadece akrabamız olduğu için veya bize yiyecek verdiği için askerlerin saldırılarına hedef oldu. O zaman Hazro'nun Tiropê köyünden Eliyê Ûnis Ailesine mensup 38 kişi elleri bağlandıktan sonra kurşuna dizildi..." (N. Adsan, Ek Gündem sayı 37 Nisan 1998).

Eliyê Ûnislerin isyanının kılamı, dengbêj Salihê Bênatî, Teyîboyê Misircî, Salihê Qûbînî ve Miradê Kinê (Miradko) tarafından söylenir. Fakat anlatılanlara göre ve dinlediğimiz kadarıyla, hiçbir dengbêj Miradko kadar içten ve güzel söyleyememektedir. Miradko'nun ve diğer dengbêjlerin ses kayıtları iyi olmadığı için, bu olayın kılamını Dengbêj Salihê Qûbînî'nin ağzından sunuyoruz:

Ferman eylemişler ferman eylemişler
Şeyhlerin imamların başına ferman eylemişler.
Kurmuşlar İstiklal'in dar ağacını Diyaribekîr'de
Bu fermanın emri yukarıda Allahın eliyle
Aşağıda Türklerin kanunuyla.
Savaş var dünyanın dört bir tarafında
Katliam var Sason dağında
Ahir zamandır.
Yaz kış her zaman
Kürtlerin başına eylenir ferman.
Bavê Mihyedîn haykırır
Şereflerin bir bölük adamına
Mistê'ye, Ûnis'a, Şêxo'ya, Derwêş'e
İki gözüm Evdirehman'a.

*Ferman e ferman e ferman e / Fermana serê şêxan û melan e / Darê İstiqlalê li
Diyaribekîrê bi ci dane / Emrê wê fermanê li jorê bi destê Xweda ye / Li xwarê li
gorî qanûnê tirkî ye / Tu li çar terefê dinyayê bigeri şer e / Di Çiyayê Sasonê de /*

*Qetl e qitûl e êxir dewr e / Axirêzeman e / Tîm û biharan û payîzan / Fermana
lî serê me kurdan e / Bavê Mihyedîn bi sê denga / Lî birrek peyayê Mala Şeref
dikir gazi / Lî Mistê lî Ênis lî Şêxo lî Derwêş / Ronika çavê min Evdîrehman e*

Aslanlarım!

Saldırmayacağız Hazro ile Melefa'ya

Reâyâdır buranın ahalisi

Hastane yapacağız kendimize buraları.

Serendê köprüsünde

Kesin Zeki Bey'in taburunun önünü

Koparın zabitlerle kumandanların başını

Daha alacağız Mihyedînle Rindîxan'ın öcünü

Ferman eylemişler bize babam ferman

Harp var dünyanın dört bir yanında

Katliam var Sason dağında

Ahir zamandır.

Yaz kış her zaman

Kürtlerin başına eylenir ferman.

Bavê Mihyedîn haykırır

Şereflerin bir bölük adamına

Mistê'ye, Ênis'a, Şêxo'ya, Derwêş'e

İki gözüm Evdîrehman'a.

*Bavê min bûno / Hûn ê lî Hezo û Melefa nexin / Miletê Hezo û Melefa reiya ne
/ Em ê iro Hezo û Melefân / Ji xwe re bikin xestexane / Xwe lî ser Pira Serendê
/ Xwe lî ser pêşîya tabûra Zeki Begê / Xwe bigihînin jê bikin / Serê zabitan û
qûmandaran e / Em ê bê bikin rayîna Mihyedîn û Rindîxan e*

*Ferman e bawo ferman e / Lî çar terefê dinyayê bigeri şer e / Lî Çiyayê Sasonê
qetl e qitûl e / Axir dewr e êxirê zeman e / Tîm û biharan û payîzan / Fermana
lî serê me kurdan e / Babê Mihyedîn bi sê denga / Lî birrek peyayê Mala Şeref
dikir gazi / Lî Mistê lî Ênis lî Şêxo lî Derwêş / Ronika çavê min di
Evdîrehman e*

Aslanlarım!

Kıymayın askerlere

Emir kuludur onlar

Yolunu gözler analar babalar.
Gözünüz büyük şapkalılarda terfililerde
Omuzunda ayyıldız olanlarda olsun
Çoktur maaşları, aferindedir gözü.
Alacağız bugün Omeriyanlı
Fakir fukaranın öcünü.

Ferman eylemişler babam ferman eylemişler
İyi gelir Hazro'dan Melefa'dan teyyarelerin gürültüsü ciplerin hırıltısı
Kopeko'dan iyi gelir bombaların gürültüsü
İyi gelir Karmeliḥ mağaralarından topların gümbürtüsü
İyi gelir vadinin eteklerinden Kürtlerin çaplılarının sesi
babayığitlerin haykırışı

Kan gövdeyi götürür.
Yaz kış her zaman
Kürtlerin başına eylenir ferman.

*Bavêminbûno li nefera nexin / Heşî nefer in emîrqûl in / Çavê dê û bavê wan
e li riya wan e / Hûn ê çavê xwe bigerinin / Li şerwqemezînan li terfiliya /
Ayildizî li ser milê wan e / Xweyê mîaşê giran e / Çavê wan li aferiman e / Em
ê îro hîlinin heyfa / Feqîr û meqîrên Omeriyan e
Ferman e bavo ferman e / Îro li darîka Hezo û Melefa / Xweş tê gîrrînî teyaran
xîrênî cibana e / Di pozê Kopeko de xweş tê şîqînî bîmban e / Di Şikeftên
Karmeliḥê de / Xweş tê hermênî topan e / Di singê gelî de xweş tê / Qijîni
çapliyên me kurdan e / Pîrkênî kurê bavana e / Xwîn hiltîne leşana e / Tîm û
bîbarana û payîzana / Fermana li serê me kurdan e*

SERHAD BÖLGESİNDE TRAJİKOMİK BİR OLAY; DAYILARLA YEĞENLERİN KAVGASI:

XÛRÛC KAVGASI

Tûdiyanlar ile Rehîmeoğulları Ailesi Serhad Bölgesinde, Muş'a bağlı Xûrûc köyünde yaşar. Küçük bir tartışma sonrasında iki aile arasında kılamlara konu olacak şiddette bir kavga yaşanır. Anlatılanlara göre kavga sonunda otuzdan fazla insan öldürülür. "Dayılarla yeğenlerin kavgası" olarak da bilinen Xûrûc kavgası, her dengbêj tarafından bilinir, söylenir. Buyrun dinleyin bakalım olay nasıl gelişmiş:

Tûdiyanlardan ve Rehîmeoğullarından birkaç genç gölde kurbağa taşlarken, kurbağalardan birini kimin vurduğuna dair aralarında tartışma çıkar. Her iki taraf da kurbağayı kendilerinin vurduğunu iddia eder. Olay büyür, kavga köye kadar taşınır. Şiddetlenen kavgada Tûdiyanlardan Kerem ve Yasîn adında iki kişi öldürülür, Rehîmeoğulları da köyü terk eder.

Aradan zaman geçer; yöredeki şeyh, ağa ve ileri gelenler araya girer, iki aile barıştırılır. Malûm, denir ki. "Taraflar barıştıklarında, birbirlerinden kız alıp verdiler mi arada ne kin kalır ne nefret." Ve Rehîme'nin oğlu Mihemed Emîn'in bacısı Dirşa'yı verirler Emerê Tûzî'ye. Yaşlı Emerê Tûzî, evleniverir Dirşa'yla. Emerê Tûzî de karşılıksız bırakmaz, verir iki kızını Rehîmelerin tarafına; birini Mihemed Emîn'e, diğerini Ehmed'e.

Aradan yıllar geçer. Dirşa'nın Silhedîn adında gencecik bir oğlu vardır artık. Her ne kadar aradan 16-17 yıl geçmiş ve iki aile barışmışsa da, toplanır Tûdiyanların erkekleri ve oç kararı alır. Tûdiyanlardan iki kişiyi öldüren Rehîmeoğulları ise tetiktedir. Tûdiyanların erkekleri halalarına, yani Mihemed Emîn ile Ehmed'in karısı ve Emerê Tûzî'nin kızlarına der:

“Kocalarınızın fişeklerini saklayın!”

Kadınlar yeğenlerinin dediğini yapar, kocalarının fişeklerini samanların arasına saklar. Çatışma günü de kocaları fişekleri sormasın diye, çamaşır yıkamak bahanesiyle dere kenarına inerler.

Velhasıl uzatmayalım, o gün Xûrûc’da büyük bir çatışma yaşanır.

Anlatılanlara göre bu trajik olayın kılamı ilk defa Seyda Mele Evdilkerîm tarafından söylenmiştir. Ben kılamı Şakiro, Salihê Qûbînî ve Zahiro’dan dinledim. Buyrun ünlü dengbêj Zahiro’ya kulak verelim de anlatsın bize kavganın nasıl geliştiğini:

Vay anam vay bahtsız anam
Baskın yapmışlar bugün Rehîmeoğullarına
Cehenneme çevirmişler evlerini
Vay anam dağ başındaki kurtlara da vermesin.
Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî bağırır Rehîme’nin oğluna
Der: Hey dayı!
Geçen seneden bana bir banknot borcun var
Getiriver banknotumu.

Mihemed Emîn bağırır Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî’ye
Der: Çoluk çocuğumun başı için
Bozuk banknotla olmaz işim.
Bağırır kızı Şerbet Hanım’a, der:
Hey Şerbet Hanım tez git
Çıkar para cüzdanını ceketimin cebinden.
Şerbet Hanım tez gider
Çıkarır cüzdanı ceketin cebinden
Verir babasının eline.
Çıkarır on banknotu cebinden
Yollar Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî’ye

*Dayê dêran were dêran / Îro bayê Xûrûcê bi ser Mala Rehîmê da girtine /
Kîrîne kafîrstani bila gur nebinin dêran / Evdilbaqî berxê Mala Tûdiyan bi sê
denga / Li lawê Rehîmê dikir qêrîn e / Dibê xalo jî par va panotek perê min li
te ye / Tu yê panotê min ê pera bine / Mihemed Emîn bi sê dengê li Evdilbaqî
/ Li berxê Mala Tûdiyan kir qêrîn e / Dibê serê çil û çîcûxê min bixwe / Îlm û
egayê min di panotê hûr da tunine / Bi sê dengê li Şerbet Xanima qîza xwe kir*

qêrîn e / Dibê: Şerbet Xanimê, lawo tu rabe lez ke bilezîne / Cozdanê pera ji cêba çakêt derine / Şerbet Xanimê lez dike dilezîne / Cozdanê pera ji cêba çakêt dertine / Cozdan bi destê babê xwe digihîne / Deh panota jê dertine / Bi ser Evdilbaqî berxê Mala Tûdiyan va dişîne

Evdilbaqî der: Çoluk çocuğumun başı için
Bozuk banknotla olmaz işim
Al sana on banknot
Vardın mı Malazgirt'e
Boz bu banknotu
Birini kendine al, dokuzunu geri bana getir.
Evdilbaqî bağırır Rehîme'nin oğluna, der:
Yoktur benim parayla işim
Banknot değil benim derdim
Kerem ile Yasîn'in öcüdür.

Böyle deyince Evdilbaqî
Yitirir aklını
Atar bu civanmerdin tepesi.
Seyreyleyin bu civanmerdleri
Basarlar tetiklere
Mihemed Emîn vurur Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî'yi
Yıkar bu civanmerdi yere, uçurur kafasını.

Evdilbaqî dibê, serê çil û çicûxê min bixwe / Îlm û egayê min di panotê hûr de tunine / Ha ji te ra wi deh panoti / Gava tu çûyi Kela Melazgîrê / Vî deh panoti hûr bike / Panotê xwe jê hilîne / Neh panotê min ji min ra gêri bine
Evdilbaqî berxê Mala Tûdiyan / Bi sê denga li lawê Rehîmê kir qêrîn e / Dibê satêşa pera li cem min tunine / Kula min ne panotê pera ye / Ez dikarim bajarê Xûrûcê bikirim nefiroşim / Axin û ofîna dilê min kuştina Kerem û Yasîn e
Dema Evdilbaqî wisa dibêje, bişê wi xweşmêrî diçe / Aqilê wi namîne / Bala xwe bidîne van xweşmêran / Bi hev ra destên xwe li pişkovên demança digerin / Mihemed Emîn lawê Rehîmê / Gulekî li bejn û bala Evdilbaqî / Berxê Mala Tûdiyan dixîne / Cenazê vî xweşmêrî li erdê dikeve / Serê wi pê va tunine
Berfo iner yukarîdan aşagîya

Bakar ki Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî'nin cesedi
Kalakalmış Rehîmeoğullarının merasında

Kimsecikler yoktur başında
Dövünür Berfo, feryat figan eder.

Emerê Tûdî, yetmiş seksenindeki ihtiyar
Hastadır düşmüş yataklara
Duyunca Berfo'nun feryadını
Bağırır kızı Gulnaz'a, der:
Hey Gulnaz! Git var kapıya
De ki ağlama bacım, ölmedi babam sağdır
Yoktur bir şeyi, bütün köylüler yanındadır.
Gulnaz çıkar kapıya der:
Ey Berfo! Ey bacım! Ağlama sızlama!
Vallah ölmedi babamız sağdır
Yoktur bir şeyi, bütün köylüler yanındadır.

*Berfo ji taxa jorî xwe berda taxa xwarî ne / Cenazê Evdîlbaqî berxê Mala
Tûdiyan / Li serê mêrga Mala Rehîmê dimîne / Kesekî li ser cenaze tunîne
Berfo li nava serê xwe dixist / Bira bira digo ji xwe re dikir qêrîn e / Emêrê
Tûdî kalê heftê beştê salî / Nexweş e di nava ciya da ye / Temamê gundiyan
li dorê rûniştine / Gava dengê girîna Berfo dibihîze / Bi sê denga li Gulnaza
qîza xwe kir qêrîn e / Dibê: Gulnazê, larwo tu bisekine li derê malê / Bêje,
Berfo xweyê negirî, bavê me sax e nemiriye / Tişteki bavê me tunîne / Temamî
gundiyan li dora bavê min rûniştine*

Haykırır Berfo bacısı Gulnaz'a, der:
Hey Gulnaz hey bacım
Yanmam yetmiş seksenlik ihtiyar Emerê Tûdî'nin ölümüne
Yanarım Tûdiyanların fidanı Evdîlbaqî'nin cesedine
Kalakalmış Rehîmeoğullarının merasında
Yoktur kimsemiz başında.
Emerê Tûdî duyunca bunları Berfo'dan
Bilmeyen de, Kuran hakkı için yemin edip
Bu adam turp gibi derdi.
Bağırdı iki oğlu Heydo ile Silhedîn'e
Yanında durur ikisi de
El atıp yatakların arkasına
Çıkarırlar iki tane on üçlük İngilizî.

*Le Berfo bi sê denga / Li Gulnaza xwişka xwe kir qêrîn e / Dibê: Lê lê Gulnazê,
xweyê / Heyfa min li mirîna / Emerê / Tûdi kalê heftê heştê salî nayê / Heyfa
min tê li wê heyfê / Le cinazê Evdîlbaqî berxê Mala Tûdiyan / Li serê mêrga
mala Rehîmê dimîne / Kesekî me li ser cenaze tunîne*

*Le gava Emerê Tûdi vê gotina hanê / Ji devê Berfo hiltîne / Yê ku nizanibe wê
sond bixwe bi Qûrana Nebî ne / Navê êşê li dora wî zîlamî tunîne / Bi sê denga
li Heydo û Silhedîn / Li herdu lawê xwe kir qêrîn e / Herdu li balê sekîni ne /
Destê xwe li piştê livîna dixînin / Du heb Ingîlîsên sêzdederbî bavê / Ji piştê
livîna dertînin dayê*

Der Emerê Tûdi:

Gelir arabalarımız şenolası Erzurum'dan

Yükü gazyağı, mazot ile benzin.

Varın birkaç Tûdiyanlının evine

Birkaç teneke gazyağı, mazot ile benzin getiriverin babanıza.

Tez varıp getirirler

Üç dört teneke gazyağı, mazot ve benzin.

Sonra varıp Mêrga Kozê'ye

Getirirler babalarına üç dört yük gazel.

Koyup Rehîmê'nin üç dölünü eve

Verirler ateşe

Duman ile alev yükselir Rehîmelerden.

Dirşa ağırlar iniler

Döner durur

Varır damın bacasına

Koyar başını içine, der:

Hey Emîn kardaş hey Ehmed kardaş hey Fayîq kardaş

Nicedir haliniz deyiverin bana.

*Dibê, lawê erebên me tîn / Ji Erzeroma rengin e / Li ser barên ereban / Tenekên
qazyax mazot û benzînê şidandî ne / Bi çend malên Tûdiyan bikevîn / Sê çar
tenekên qazyax mazot û benzînê / Ji bavê xwe ra bine*

*Ew lez dîkin dîlezînin / Xwe li malên Tûdiyan digîhînin / Sê-çar tenekên
qazyax mazot û benzînê / Ji bavê xwe ra tinîn / Xwe bi Mêrga Kozê digîhînin
/ Sê-çar piştîyê çîlo ji bavê xwe ra tinîn / Îro hersê zarê Rehîmê dîxîn xênî /
Ağir bi xênî va datînin / Ji Mala Rehîmê dîkişîn ağır û pêti ne*

*Dirşa digiri dilorîne / Ji xwe re pêgermokê digêrîne / Xwe bi ser kuleka xênî
digîhîne / Devê xwe kir kulekê / Dibê: Birawo Emîno birawo Ehmedo birawo
/ Fayîqo nêmatwî / Ka bêje balê we ye çi heyê çi tunîne*

Derler:

Dirşa bacım yamandır halimiz

Elimizde beşli tüfeklerimiz

Sabahtandır arar dururuz

Yoktur evde fişeklerimiz.

Ateş almış damın mertekleri

Kıvılcımlar düşer, yakar Ehmed ile Fayîq'ın yarasını.

Ehmed bir tas soğuk su ister benden

Derindir yarası yoktur dermanı

Kahretsin Allah, bugün bulunmaz bir damla su evde.

De kalk, tez var komşu Xelîl'in kapısına

De ki, ocağına düştüm Xelîl

Kardaşım selam söyler

Bana bir paket fişek yollasın der

Akşamleyin insin nahırın yanına

Alsın yerine dört dişi manda (madak) ile dört çift mandasını (qazan).

*Dibêjin: Dirşa xweyê halê me mirin e / Halê me tunine / Di destê me de tiw-
ingên bêşlî ne / Sirmê wan ê qelabtî ne / Ji siba Xwedê va digêrim nagerim /
Fişek di xênî da tunîne / Ji jor da agir girtiye kêranên xênî / Çikên agir xwe
berdidin ser devê birinên / Fayîq û Ehmed dişewitîne / Ehmed tine tasekî avê
ji min dixwaze / Halê wî ji ber birinên wî tunîne / Xwedê xira bike îro pêşke
av di xênî da tunine / Tu rabe lez ke bilezîne / Xwe bi derê mala Xelilê cînar
bigihîne / Bêje: Xelîl, ez di bextê xîret û namûsa te ketime / Silavên kekê min ji
te ra bene / Bila pakêtek fişek ji kekê te ra bişîne / Bila êvarê xwe berde pêşiya
garana Xûrûcê / Çar heb madeka çar heb qazanê cot / Bila ji ber pakêtê fişekê
xwe va bine / Dibê, Dirşa lez dike dilezîne digirî dilorîne / Xwe bi derê mala
Xelilê cînar digihîne / Dibê, Xelîl ez li bextê xîret û namûsa te ketime / Silavên
kekê min ji te ra bene / Tu pakêtek fişek îro ji kekê min ra bişîne / Êvarê xwe
berde pêşiya garana Xûrûcê / Çar heb madeka çar heb qazanê cot / Ji ber pakêtê
fişekê xwe va bine*

Dirşa ağlar iniler, tez varır komşu Xelîl'in kapısına

Der: Ocağına düştüm Xelîl

Kardaşım selam söyler

Bana bir paket fişek yollasın der

Akşamleyin de insin nahırın yanına

Alsın yerine dört dişi manda ile dört çift mandasını.

Yemin eder komşu Xelîl Kuran hakkı için

Der: Benim fişeklerle işim olmaz.
Dirşa yine ağlar iniler
Döner durur
Varır damdaki bacaya
Koyar başını içine, der:
Ey kardaş! Bilmez misin kalleştir Xelîl
Yollamaz sana fişek
Kuran hakkı için yemin eder
Olmaz işim fişekle, der.
Mihemed Emîn der:
Allah yalancıların canını alsın
Dün akşam on üç paket fişek aldım kendisine.
Ey Dirşa!
Yamandır halimiz, yoktur kurtuluşumuz
De kalk, tez var Eli Melle Beyreqdar Karakoluna
Üç süvari candarma getir kardaşının imdadına
Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî'nin öcünü alsın orta yerde
Babangilin on dört neferi mahsurdur evde
Kalsın babanın soyunu sürdüreceği biri de.

Xelîlê cînar sond dixwe bi Qûrana Nebî ne / Dibê, 'ilm û egayê min di fişeka de tunîne / Dirşa disa digirî dilorîne pêgermokê digirîne / Xwe bi kuleka xênî digihîne / Devê xwe dixwe kuleka xênî / Dibê: Birawo qey tu nîzanî / Xelîlê cînar xayîn e / Fişekan ji te ra naşîne / Sond xwariye bi Qûrana Nebî ne / Dibê, 'ilm û egayê min di fişeka de tunî ne

Mihemed Emîn e dibê: Ji min û ji Xelîlê cînar / Xwedê kurê derewînan bîkujê / Şevê din êvarê min pazdeh pakêt fişek / Ji Xelîlê cînar ra kirrîne / Lê Dirşa halê me mirin e, halê me tunîne / Tu rabe lez ke bilezîne / Xwe bi Qereqola Eli Mele Beyreqdar bigihîne / Sê çar cendirmên siwari / Bi imdada kekê xwe va bine / Bila heyfa Evdilbaqî bexê Mala Tûdiyan / Beranê qemer li erasa meydanê hilîne / Çardeh nîfûsê mala bavê te di xanî de dimîne / Bila yek li ser ajara mala bavê te bimîne

Dirşa ağlar iniler
Varır karakolun yoluna
Gel gör ki kurtuluşu yoktur piçleri Heydo ile Silhedîn'in elinden
Heydo ile Silhedîn varır Dirşa'nın önüne
Büküp sağ kolunu koyarlar sol göğsünün üstüne

Tutup örüklerinden sürükler köyün içine
Hiç yoktur bu hanımın dermanı yaraları yüzünden
Dirşa der: Silho aklını başına devşir
Kurutma babanın soyunu bu dünyada

Silho der:
Kuran hakkı için yemin ettim ana
İkinci ezanına kadar
Söndürecem babanın ocağını
Kazıyacam erkeklerin kökünü.
Dirşa ağlar iniler, döner durur
Hiç yoktur bu hanımın dermanı
Al kanlara belenmiş yamandır hah.
Yoktur yoktur yetişenimiz
Uzaktadır imdadımız
Uzaktadır dayıların imdadı
Nedendir yetişmez yeğenlere.

*Dirşa digiri dilorine / Xwe bi ser riya qereqolê digihîne / Felata wê ji Heydo û
Silhedîn piçê wê tunîne / Heydo û Silhedîn xwe li pêşiya Dirşa digihîne / Milê
rastê dişikine li ser pêşira çepê datîne / Halê wê hermetê ji ber birinên wê tunîne
/ Dirşa dibê: Silho çavê xwe kor neke / Ajara mala xalê xwe ji dinyayê neqelîne
Silho dibê, dayê min sond xwariye / Bi Qûrana Nebi ne / Ji vêga heta banga
mexrebê / Ez ji atara mêran di mala bavê te da binim / Kokê mêran ji mala
bavê te bikim derman e / Dirşa digiri dilorine pêgermokê digirîne / Halê wê
hermetê ji ber birinên wê tunîne / Ji destan bigire heya ber pêşiran temamê
xwîne / Ha nayê ha nayê / Hewarî dîr e bavo gazî nayê / Hewara xalan dîr
e / Çima di hewara xwarziyan da nayê*

Vardım Xûrûc'a cehennem eylemişler
Rehîmelerin on dört neferi yanar içerde
Yok bir Allahın kulu gelsin imdada
Dirşa ağlar iniler, döner durur
Gider dama, der:
Nicedir haliniz kardaşlar
Ben kadının eksik eteğim
Yoktur kurtuluşum
İki piçimin, Heydo ile Silhedîn'in elinden.

Der:

Dirşa yamandır halimiz

Yoktur dermanımız

Elimizde beşli tüfeklerimiz

Sabahtandır arar dururuz

Yoktur evde fişeklerimiz.

Al sana para cüzdanı

Var komşu Xelîl'in evine

Ver cüzdanı eline

De ki, ocağına düştüm Xelîl

Ağamın on yedi banknotu Malazgirt bankasında

Al çekiver fişeklerin yerine.

*Ez ê bi nawa gundê Xûrûcê diketim bûye kafıstani / Çardeh nifûsên Mala
Rehimê / Di xênî de dişewitin / Kesekî xwedanê xêra tunîne / Di herwarê de
nayê / Dirşa digiri dilorîne / Xwe bi ser kuleka xênî digihîne / Devê xwe kir
kulekê dibê: Bîrawo ez pîrek im darê şikestî me / Felata min jî destê / Heydo û
Silhedin / Her du piçê min tunîne*

*Dibê: Dirşa, dêranê halê me mirin e / Wele halê me tunîne / Di destê me de
tîvingên bêşlî ne / Sirmê wan ê qelaptî ne / Ez digirim nagerim Xwedê xirab
bike / Fişek di xênî de tunîne / Xwe li mala Xelîlê cînar bigihîne / Bêje: Xelîl
li ber xîret û namûsa te ketime / Ha jî te ra cozdanê banqê / Bide destê Xelîl
bêje: Hijdeb hezarê kekê min / Li banqa Kela Melazgîrê ne / Bila jî ber pakêtê
fişekên xwe va bikişîne*

Dirşa alır banka cüzdanını

Varır Xelîl'in kapısına

Yakarır, der:

Ocağına düştüm Xelîl

Kardaşım selam söylesin

Bir paket fişek göndereceksin bugün kardaşıma

Al sana banka cüzdanı

Ağamın on yedi banknotu Malazgirt bankasında

Çekiver fişeklerin yerine.

Xelîl cüzdanı alır Dirşa'nın elinden

Bakar, para yoktur içinde

Banka cüzdanı görmemiştir ömründe

Tutar fırlatır Dirşa'nın yüzüne.
Der: Burda enayi yok
Vallah evim hükümetin cephanesi olsa da
Olsa da yüz bin kurşunum vermem ağana.
Vay anam vay anam
Yoktur yoktur yetişenimiz
Uzaktadır imdadımız
Uzaktadır dayıların imdadı
Nedendir yetişmez yeğenlere.
Vardım Xûrûc'a cehennem eylemişler
Rehîmelerin on dört neferi yanar içerde
Yok bir Allahın kulu gelsin imdada.

*Dirşa cozdane bangê hiltine / Xwe bi derê mala Xelil digihine / Ji nava serê
xwe kir qerîn e / Dibê: Xelil ez li ber xîret û namûsa te ketime / Silavên kekê
min li te ne / Tu yê îro pakêtek fişek ji kekê min ra bişîne / Ha ji te re cozdane
bangê / Hijdeh hezarê kekê min / Li banqa Kela Melazgirê ne / Dibê, bila ji
ber pakête fişekên xwe va bikişîne / Gava Xelilê cînar cozdane bangê / Ji destê
Dirşa dertine / Cozdane vedike / Pere di nav da nabîne / Di heyata bavê xwe
da / Cozdane bangê bi çavê serê xwe nedîne / Tekrar cozdane bi ser û çavê Dirşa
dixîne / Dibê, Dirşa kesekî enahîyê te û bavê te tunîne / Wele mala min depoy-
a(cebilxane) hikumetê be / Bi sed hezarê guleka min ji kekê te re tunîne / Dayê
ax were ha nayê were ha nayê / Hewarî dîr e bavo gazî nayê / Hewara xalan
dîr e bavo / Di hewara xwarziyan da nayê / Ez ê bi nava gundê Xûrûcê va
diketim / Bûye kafîstani / Çardeh nîfûsên Mala Rehîmê / Di xênî de dişewitîn
/ Kesekî xwedane xêra tune dayê / Li hewarê nayê / Habîhibîhibîiiii...*

Emerê Tûdî yaralı ayı gibi
Bağırır Heydo ile Silhedîn'e
Durur yanında ikisi de
Der: Heydo iki gözümsün
Var damdaki bacaya
Sık iki üç paket fişek
Acep var mıdır fişekleri.

Heydo ile Silhedîn varır damdaki bacaya
Sıkar iki üç paket fişek bu civanmerdlere.
Felek evin yıkıla
Kolun kırıla
Neyleyim yok bu civanmerdlerin barudu ile kurşunu.

Heydo ile Silhedîn

Yukarıdan bırakırlar kendilerini aşağıya

Dayarlar meret beşliyi bu civanmerdlerin şakağına

Sıkarlar sonra da.

*Emerê Tûdî dibê:Mîna hîrça bî birin e / Bî sê denga lî Heydo lî Silhedîn /
Herdu lawê xwe kir qêrîn e / Herdu lî balê sekîni ne / Dibê, heydo tu beşera
bavê min î / Xwe bî ser kuleka xênî bigîhîne / Sê çar pakêtên tîvînga / Lî van
xweşmêran bixîne / Kanê gulle û barûdên van xweşmêran / Haya wan tunîne
Heydo û Silhedîn / Xwe lî kuleka xênî digîhînin / Sê çar pakêtên tîvîngan / Lî
van xweşmêran dixînin / Felekê mala xwedîyê te şewitî / Qolê milê te bişîkên
/ Ez çî bikim gulle û barûdên / Van xweşmêran tunîne
Heydo û Silhedîn jî jor da / Xwe berdane xwarê / Devê mîratê bêşliya / Dî
cênîkê van xweşmêran da / Hêja dîteqînî*

Evet, böylece Rehîmeoğullarından üç kardeş Mihemed Emîn, Ehmed ile Fayîq öldürülür. Çatışma sırasında, Mihemed Emîn'in Temo adındaki oğlu baş aşağı tandıra düşer. Halası Dirşa koşuverir onun yanına, tandırdan alıp ölmekten kurtarır, sonra da çıkarır köyün dışına.

(Dirşa; Emerê Tûdî'nin karısı, Mihemed Emîn'in kız kardeşidir. Emerê Tûdî'nin çocukları, Rehîmeoğullarından Mihemed Emîn ile iki kardeşini öldürmüştür. Temo da Mihemed Emîn'in oğludur ve halası Dirşa tarafından kurtarılmıştır. İşte bu sebeple Xûrûc kavgasına, dayılarla yeğenlerin kavgası da denir)

Yeğeni Temo'yu köyden çıkartan Dirşa, onun da öldürülmemesi için uzak diyarlara kaçıtır. Temo büyür, 15-16'sına gelir. Dirşa tutar, Temo'nun amcaları olan üç kardeşinin nasıl öldürüldüğünü, ayrıca ailesini ve amcalarını öldüren kişilerin isimlerini bir bir açıklar Temo'ya. Bununla da yetinmez; Temo'nun eline silahı tutuşturur, salar Xûrûc'un yoluna.

Akşamdır, Emerê Tûdî divanın başında oturmaktadır. Oda ağzına kadar doludur ve sohbet koyulaşmıştır. Temo odanın kapısını açar, divanı selamlar, herkes alır selamını. Emerê Tûdî ile divandakiler tanımamıştır Temo'yu. Emerê Tûdî, der:

“Buyur oğlum! Gel otur. Kimsin kimlerdensin? Nereye gidersin?”

Temo bu kendini beğenmiş ihtiyarın Emerê Tûdî olduğunu hemen anlar. Emerê Tûdî’ye bakıp, der:

“Hey adam! Sen hiç duymadın mı? Kimse sana öğüt vermedi mi? Bilmez misin ki öldürdüğün adamın çocukları gün gelir öcünü alır?”

Divan daha bu sözlerin şaşkınlığını üzerinden atamadan, Temo divanı kurşun yağmuruna tutar ve kaçıp kurtulur. O gün Temo 14 kişiyi öldürür. Böylece, yıllar önce öldürülen Rehîmeoğullarından 14 kişinin öcünü almış olur.

Evet, bir kurbağanın kimin tarafından taşlandığı tartışmasıyla başlayan kan davası, toplam otuzdan fazla kişinin canına mal olmuştur!

GARZAN BÖLGESİNDEN
MURADSIZ BİR SEVDANIN KILAMI:
BAVÊ FEXRIYA SIWARÊ GÊJO

Ülkemizin kuzeyinde, özellikle Garzan Bölgesinde Bavê Fexriya'yı bilmeyen, duymayan yok gibidir. Bölgede daha çok çoban ya da sığırtaç olarak bilinen Bavê Fexriya, aslında ne çobandır ne de sığırtaç. Onun adı Siwarê Gêjo (Gêjo'nun Süvarisi) olarak anılmaktadır dengbêj kılamlarında. Doğrudur, o Siwarê Gêjo'dur; ama bambaşka özellikleri de vardır. İşte bu bölümde, kılamının yanında onun bu özelliklerine de değineceğiz.

Reşkotan Aşiretinin lideri olan Bavê Fexriya, Filîtê Quto'nun ailesinden olup asıl adı Sebriyê Hecî Mihemedê Mistê Quto'dur. Garzan Bölgesinde devlete karşı yapılan birçok başarılı çatışmada yer almıştır. Girê Bileyder'de çıkan bir isyanda, kardeşi Yeho (Yehya) ile birlikte askerlere saldırıp ağır toplarını ele geçirmişler, ancak topu kullanamadıkları için olduğu yerde bırakıp gitmişlerdir.

Sebriyê Hecî Mihemed ya da nam salmış adıyla Bavê Fexriya yıllarca dağlarda firari olarak gezmiştir. Garzan, Botan ve Diyarbakır aşiretlerine yönelen devlet, onları Binxetê'ye (Suriye) sürdüğünde, Sebrî de aşireti Reşkotan'la birlikte Binxetê'ye geçer. Fakat o, atalarının toprağını terk etmez, bulduğu her fırsatta Garzan Bölgesine geçer. Af çıktıktan sonra da ailesiyle beraber tekrar Siirt'e döner.

Adından da anlaşılacağı gibi Fexriya (Fahriye) Sebrî'nin kızıdır; onun için kendisine Fahriye'nin babası anlamına gelen Bavê Fexriya denmektedir. Fexriya uzun yıllar Batman'ın Beşiri ilçesinde yaşamıştır.

Çocukluğumda, Beşiri'ye, dedemlere her gidişimde Fexriya Teyze ile karşılaşardım. Fexriya Teyze bundan 3-4 yıl önce Batman

yakınlarındaki Şerbetkoya köyünde hakkın rahmetine kavuştu. Ailesinin dediğine göre Sebrî ya da diğer adıyla Bavê Fexriya da bundan 30-40 yıl önce vefat etmiştir.

Şimdi de Bavê Fexriya kılamının hikâyesine gelelim:

Hıristiyan bir kız, günün birinde gönlünü Bavê Fexriya'ya kaptırmış. Ay parçasını andıran kız, güzelliğiyle dillere destanmış. Her ne kadar Bavê Fexriya'ya sevdalanıp, üzerine birçok kılam da yaksa, Bavê Fexriya'nın bundan hiç haberi olmamış. Hıristiyan kız, yaktığı kılamlarda ne kendi adını ne de Bavê Fexriya olarak geçen Sebrî'nin adını anmış. Bölgedeki dengbêjlere göre kız, Bavê Fexriya için birçok makamda kılam yakmış. Dengbêjler tarafından yıllar sonra keşfedilip söylenen bu sevda kılamları, bölgede nam salar ve bu sayede Bavê Fexriya da bir kızın kendisine sevdalanıp kılamlar yaktığını öğrenir. Sebrî, kılamda geçen Bavê Fexriya, Kekê Yeho ve Torinê Mala Ezo gibi isimlerden, kılamın kendisi için yakıldığını anlar. Bavê Fexriya durumdan haberdar olduktan sonra der ki, "Beni bu kadar sevdiğini bilseydim, mutlaka onu kendime alırdım."

Şimdi de Salihê Qûbînî'den bu muradsız sevdanın kılamını dinleyelim:

Bavê Fexriya geldi bahar çift zamanı
Koysaydım keşke başımı Bavê Fexriya'nın dizine
Dökeydim içimi doyasıya.

Bavê Fexriya bahardır
Yüreğimin yarasına derman şen bahardır.
Baktım Fexriya'nın babası, Yayha'nın ağabeyi, Ezoların torunu
Binip Gêjo'ya çıktı evden
Dellenmiş Gêjo Bavê Fexriya'nın altında.
Çıktı Kevanê Qîrê'ye haykırdı, yetişin dedi.
Bilmezdim Fexriya'nın babası, Yayha'nın ağabeyi, Ezoların torunu
Roma Reş'in üç kurşunuyla yaralıdır parmaklarından.
Kalkar atarım kendimi hekim Helakêrê Fileh'in yanına

Derim ocağına düştüm,
Fexriya'nın babası, Yahya'nın ağabeyi, Ezoların torununun yaralarını
İyileştir aşk ile sevda ile
Bu bahtsız kulun sinisini memelerini
Derman eyle Bavê Fexriya'nın yaralarına.
Aman aman ah firari

*Bavê Fexriya ew bihar e wextê cota / Ji xêra mala xweziyê Xwedê re / Min serê
xwe daniya li ser çokê Bavê Fexriya / Min kul û derdê rezil têr jê re bigota Bavê
Fexriya ew bihar e / Ji kula dilê min re xweş bihar e / Min di Bavê Fexriya,
Kekê Yaho, Torinê Mala Ezo / Ji mal derket li Gêjo siwar e / Gêjo di bin Bavê
Fexriya de din û har e / Derket Kavanê Qîre bi sê dengên kir hewar e / Min
nizanibû Bavê Fexriya, Kekê Yaho, Torinê Mala Ezo / Bi sê gulê Romiyan
birindar e / Ez ê rabim xwe bavêjim / Tor û bextê Helakêrê File vi hekîmî /
Li bextê te û Xwedê me / Birinên Bavê Fexriya, Kekê Yeho, Torinê Mala Ezo
/ Bikewîne bi eşq û dil e / Ber û memikên min evdala Xwedê / Ji birinên bavê
Fexriya re bike piştderman e / Eman eman eman ax lo firaro*

Bavê Fexriya, işte geldi Cuma akşamı
Fexriya'nın babası, Yahya'nın ağabeyi, Ezoların torununun yatağını
Kalkar şahnişinde yaparım
Durur başucunda yellerim.
Kalkar atarım kendimi hekim Helakêrê Fileh'in yanına
Derim ocağına düştüm
İyileştir Bavê Fexriya'nın yaralarını
Melhem eyle yaralarına bu bahtsızın sinisini memelerini.
Bavê Fexriya kurbanın olam uzun incedir boyun
Çiçek açmış şeftali misali
Günde üç kez tutup silkeleydim aşkımdan.
Gel bu yıl tut bu maralın bu ceylanın elinden
Kaçır Suriye hattına dövme dudaklı Arabların diyarına.

*Bavê Fexriya, heyra li min hati êvara îne / Ez ê rabim ciyê Bavê Fexriya,
Kekê Yeho, Torinê Mala Ezo / Deynim li koçka jorî li eywanê li şaneşinê /
Ez ê rabim ser Bavê Fexriya bisekinim / Welleh serê bikim bayê barweşinê
wey li min e / Ez ê xwe bavêjim tor û bextê Helakêrê File vi hekîmî / Bêjim,
li bextê te û Xwedê me birinên Bavê Fexriya bikewîne / Ber û memikê min
evdala Xwedê / Ji birinên bavê Fexriya re / Bike melhema li ser birinê /
Bavê Fexriya, heyra bejna te zirav e / Ji xoxa xemilandi / Min rojê sê cara*

*pê girti ji eşqa dilê rezîl / Bi ser xwe de dawêşandi / Rabe sala îsal bi destê
min xemşê min karxezala / Ji xwe re bigire birevîne / Bavêje Xeta Sûri nav
erebên lêvdeqandi*

Bavê Fexriya, ırmak Beşiri ırmağı
Ne güzeldir yayla göçerlikte
Ne güzeldir gönüllü varmak birine
Babanın evinde kuma üstüne.
Tut bu maralın bu ceylanın elinden
Götür kuma üstüne.

Bavê Fexriya ırmak Beşiri ırmağı
Salcılar salmış salları geminin yanına.
Firaridir yedi yıl gönlümün sultanı
Allah vere hükümet benim de fermanımı çıkara
Gezem birkaç yıl Bavê Fexriya'yla
Firari olam dağlar başında
Beraber koyardım başımı meret modolinin¹ sapına.

*ê Fexriya, heyra çem û çemê Bişêriyê / Zozan xweş e li arzem iro li koçeriyê / Çi
qas zewaca bi dil xweş e / Li mala bavê li ser hewiyê / Bi destê min xemşê min
karxezala / Ji xwe re bigire birevîne / Bibe li hêwiyê
Bavê Fexriya beyra çem û çemê Bişêriyê / Kelekvana kelekê xwe berdane dûv
gemiyê / Ji xêra mala xwezîyê Xwedê re / Hikûmeta Cîmûryetê fermana min ji
rakira / Ez ê çend saleka bi Bavê Fexriya re / Bi mehkûmê serê çiyê / Min ê pê
re serê xwe daniya / Li ser dara mîrata modoliyê*

Bavê Fexriya pınarın sırası benimdir
Yedi sülalem alsın başına çalsın
Kollarım hepten bileziktir
Ne eyleyim omzumdadır su testisi
Fexriya'nın babası, Yahya'nın ağabeyi, Ezoların torunu
Susamış bekler beni pınarın aşağısında.
Korkum odur ki
Biri vura Fexriya'nın babası, Yahya'nın ağabeyi, Ezoların torununu
O da babamların üstüne cürm kala.

1 Modolin: Bir silah türü.

Bavê Fexriya ırmak Omerî ırmağı
Seyreyle Suriye'yi, kuzu ile koyun sürülerini.
Dolaştı soğuk bir el sinemde gece yarısı
Sandım Bavê Fexriya bana gelmiş
Sağ selamet Suriye'den dönmüş
Bilemedim “Kör Şeytan¹” eğlenir benimle.

*Bavê Fexriya, heyra dora kaniyê dora min e / Bila serê heft bavê min bixwe /
Zendê min tev bazin e / Ez çi bikim cerê avê li milê min e / Bavê Fexriya, kekê
Yeho, Torinê Mala Ezo / Li binya kaniyê ti ye ji xwe re li hêviya min e / Tîrsa
min heyê ji wê tîrsê / Yekî derbekê lê xe bejn û bala / Bavê Fexriya, Kekê Yeho,
Torinê Mala Ezo / Wê ew ji bibe cirmeki bikeve ser milê bavê min e
Bavê Fexriya, heyra çem û çemê Omeriya / Binêre ji xwe re li Sûriyê li keriyê
berx û miya / Min di şewa nîvê şevê destê sarî cemidî / Li nava taxîma sing
û berê min geriya / Min got, qê Bavê Fexriya bi xêr û silamet / Ji Xeta Sûrî ji
mehkûmiyê ji firariyê / Li ser çavên min ve dageriya / Min nizanibû ‘Keçika
Şevê’ bû bi min kenîya*

1 Kılâmın orijinalinde “keçika şevê (gece kızı)” yerine “şeytanê kor” denilmektedir. Salihê Kevirbirî, Yezidi Kürtlerin bundan rahatsız olacağını düşünerek, bu tabirin eşanlamlısı olan “keçika şevê” tabirini kullandığını belirtti. Biz bunun yerine kılâmın orijinaline sadık kalarak “şeytanê kor” tabirini kullanmayı uygun gördük. (ç.n.)

HESoyê BIRAHÎM İLE
HECÎ MIHEMEDÊ MISTÊ'NİN KAVGASI:
HETHETKÊ KAVGASI

Hikâyemiz Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Hethetkê köyünde geçer. Köy sakinleri Reşkotan Aşiretine mensuptur. Hecî Mihemedê Mistê ise aşiretin lideridir. Hesoyê Birahîm de Nasırlardan olup Sînikan Aşiretine mensuptur; köyünün adı ise Zercil'dır. Girê Qîre, Hethetkê ile Zercil köyleri arasındadır.

Sînikanların ya da Hesoyê Birahîm'in köylerinden bazıları şunlardır: Zercil, Hiznamîr, Girêreş, Basork ve Bilêyder. Reşkotanların ya da Hecî Mihemed'in ise köy sayısı daha çok olup, bazıları şunlardır: Hethetkê, Hiznamîr, Bolindê, Tapî, Dilbêsa, Licik, Xilika, Malê Newalê, Hicrê, Texerî (Yezidi köyü), Kelokê, Kurtikê ve Zivingê.

Günlerden bir gün (anlatıcılara göre bundan 100-120 yıl önce) Reşkotanların lideri Hecî Mihemedê Mistê, 6-7 atlısı ile beraber Batman'dan, köyleri Hiznemîr ile Bolindê'ye doğru yola çıkar. Girê Qîre mıntıkasına geldiklerinde Sînikanların lideri Hesoyê Birahîm, kardeşi Mihemed Elî'den, Hecî Mihemedê Mistê'nin önünü kesmesini ister. Sebep; izinsiz köylerinin yanından geçmeleridir. Hesoyê Birahîm ayrıca onların kimlerden olduğunu da öğrenmek ister. Mihemed Elî, kardeşi Heso'ya der ki:

“Yolcular yollarına gider. Onlarla bir alıp veremediğimiz yok, bırak gitsinler!”

Gel gör ki Heso ağadır; zalimdir, acımasızdır. Kararından dönmez ve kardeşi Mihemed Elî'yi Reşkotanların yanına yollar.

İki aşiret birbirini sorgular. Hecî Mihemedê Mistê de az değıldir,
bu ayıbın altında kalmaz ve karşılık verir:

Ben Mistê Quto'yum
Ezoların koçuyum.
Hiçbir zaman demedim adımlı kimselere
Bırakmam bu ayıbı babamların başında
Komam bunu Nasırların yanına.
Vay başıma
Qutolar ile Nasırlar kapışır
Kevanê Qîre'de Kaniya Badereşê'de.
Ateş yağdırırlar birbirlerine
Mancınık şişleri demirci dölleri gibi.

*Ez Mistê Quto me / Ferxê Mala Ezo me / Min tu car navê xwe ji kesî re
negotibû / Ez vê tanê li ser kolosê bavê xwe nahêlim / Ez vê tirê di nav şalê
Mala Nasir de nahêlim / Wila wayê Mala Quto û Mala Nasir / Di kevanê
Qîrê de / Li ser Kaniya Badereşê / Li milê Tapiyê li hev û din aliyane / Wekî
şişê mencenîqê / Wek kurê hedada li ser serê hev dadane*

Haykırır Mihemed Elî:
Heso tez var
Tüfengimi ver Rizgo'ya yolla bana
Bugün karşılık verdik birbirimize
Başımızı daim el ile sokarsın belaya
Dersin gel otur evinde.
Hey ağa vay başıma
Bugün talihim kör bahtım kara
Vurdum ilk darbeyi Silêman ile Bazo'ya
Kaldı cesetleri Kevanê Qîre'de güneşin altında.
Neyleyim bugün tüfek tutukluk yaptı
Fişek kaldı sustemde
Ne etsem ne eylesem
Çıkmaz tüfeğin çubuğuyla
Çıkmaz hançerin ucuyla.
Çoktur onların yetişeni
Bizim imdadımız Yezidiler ile Gavurlar (Fileh)
Hoşuna gitsin ya da gitmesin

Qutolar bugün kökünü kazıyacak Nasırların
Bilmez misin dar günde kara günde
Faydası olmaz kaçmanın Nasırların dört adamına.

*Mihemed Eli gazi dike:/ Heso rabe lez ke bilezine / Sê toqê devreşê bide Rizgo
ji min re bişîne / Îro me cewabên hev daye / Tê daim bela me û xelkê tekli hev
biki / Tê bêji were li mala xwe rûnê / Axawo wila wayê / Siûda min çûye îro
iqbala min nayê / Min êrişa ewilî derbek daye li Silêman û Bazo / Laşê wana
maye li Kevanê Qîre / Li ber tirêja tavê / Ez çî bikim îro fişek di sustemê de
maye asê / Ez dikim nakim bi şîşa tîfîngê / Bi serê kûriya xencerê jê dernayê /
Hawara wan zehfe / Hawara me file û êzidi ne / Tu qayil bi ne qayil bi / Îro
wê Mala Quto / Koka mala Nasir biqelînin ji dinyayê / Qey tu nîzani roja ku
roj reş bibe / Rew bi kêrî her çar peyayê Mala Nasir nayê*

Vay başıma vay başıma
Haykırdı Hecî Mihemedê Mistê Piloka'ya Axê Xisarka'ya:
Vurun babam vurun
Akşam oldu batacak güneş
Silêman ile Bazo'nun cesedi
Kaldı Kevanê Qîre'de, güneşin altında
Kaldı bu civanmerdlerin öcü yerde.
Haykırdı Reşo:
Akşam erken daha
İlk atışta vurdum Hemîd'i taze güveydir
İkinci atışta vurdum Xalid'ı evin gülüdür
Üçüncü atışta vurdum Rizgo'yu resmi libas üstündedir
Dördüncü atışta vurdum Mihemed Eli'yi yeri geldiğinde
yüz kişiye bedeldir.
Beşinci atışta vurdum Hesoyê Birahîm'i bilmem sağ mıdır yaralı mıdır
Zıla Şeyhî'nin mürididir
Yağlayıp tabanları kaçtı.
Öldürmedim Heso'yu
Çeksin diye bu dünyanın derdini.

*Wila wayê, wila wayê / Sê şad û şîrûdê / Hecî Mihemedê Mistê bavê Sebrî hene
li dinyayê / Bi sê denga li Axê Xisarka û Piloka dikir gazi: Bavêminbûno lê xîn
/ Êvar e roj nemaye / Termê Silêman û Bazo / Li milê Tapiyê li ber tirêja tavê
maye / Îro heyfa wan xweşmêran li erdê maye / Reşo gazi dikir: Hecî Mihemedo
navê Xwede bide / Êvar e hê ro zû ye / Min derbekî daye Hemîd zava ye /*

Derba didoya daye / Li bejn û bala Xalid kevîka li ser desta ye / Min derba sîsiyan daye / Bejn û bala Rizgo cilê resmi lê ne / Hikumeta Elmedîna îro li erdê maye / Min derba çaran daye / Bejn û bala Mihemed Elî / Bavê Xezebê kewê sekekiri / Roja ku bigewime mêreki bi sedan e / Min derba pêncan avêtiye / Hesoyê Birahîm ez nizamim / Ne sax e ne birindar e / Mirîdê Şêxê Zîla ye / Bi lingê hespê boz reviyaye / Min Heso nekuşt / Min ji bona derd û kulê dinyayê berdaye.

Evet, meydan okuma, ağız dalaşı derken iki aşiret bilenir birbirine. Kapıp meret Alaman ile Belçika tüfeklerini, çatışmalar birbirleriyle. Bu ünlü Qîre Çatışmasında Heso'nun dört kardeşi; Hemîd, Xalid, Rizgo ile Mihemed Elî öldürülür. Reşkotanlardan da Silêman ile Bazo adında iki kişi öldürülür.

Dört kardeşi öldürülen Hesoyê Birahîm, Viranşehir'e varıp İbrahim Paşa'nın yanına gider. Silah ve cephane ihtiyacını karşıladıktan sonra Zercil köyüne dönüp toplar grubunu, Yezidiler ile Hıristiyanları da yanına alır. Büyük bir divan kurduktan sonra hep beraber derler ki:

"Hethetkê'yi basıp öcümüzü alacağız!"

Mihemed ve Elî kardeş, Reyso ise onların amcaoğludur. Üçü de yiğit ve gözüpek adamlardır. Onların düşmanı Hesoyê Birahîm bu yiğitleri bilir ve der ki:

"Eğer onlardan biri kurtulacak olursa, bir yerine on öldürür. Birini bile sağ komayın."

Heso; on adamını Mihemed'in avlusuna, on adamını Elî'nin avlusuna, on adamını da Reyso'nun avlusuna yerleştirir ve evlerinin damına da birer adamını koyar. Mihemed'e derler, "Elî'yi öldürdüler", Elî'ye derler, "Reyso'yu öldürdüler" ve Reyso'ya da derler, "Mihemed'i öldürdüler". Her üçü de aynı anda dışarı çıkar, gel gör ki pusu kurulmuştur avluda. Reşkotan Aşiretinden bir adam Heso ile birlikte, Zazaca imdat çağrısında bulunup, der:

"Hesoyê Birahîm Bolindê ile karşı köyü talan etti!"

Herkes tüfeğini kapıp yardıma koşar. Bu arada Heso'nun adamları köyün içine yerleşmiştir. Kapıya çıkanlar Heso'nun adamları

tarafından öldürölür. Çatışma sonunda on iki erkek ve bir kadın cesedi yerde yatar.

Çatışmadan sonra Mihemed ile Elî'nin anası Eyşe, cesetlerin üzerinde ağıt yakar. Eyşe'nin yaktığı bu ağıt daha sonra Serhad ile Garzan Bölgesi dengbêjleri tarafından kılam formunda söylenegelmiştir. Şu an Kurtalan'ın Marîbe köyünde yaşayan Dengbêj Teyîboyê Siertî ile Dengbêj Salihê Qûbînî'nin derlemelerini karşılaştırdım ve pek de farklı olmadıklarını gördüm. Şimdi de Salihê Qûbînî'nin ağzından, Mihemed ile Elî'nin anası Eyşe'nin acısına ve feryadına kulak verelim:

Eyşe der:
Hey Mihemed
Mihemedim beydir
Elî güvey
Reys cemaatin gülüdür.
Bahtsız Fatê öksüzlerine kol kanattır.

Eyşe der:
Mihemedim beydir muhtardır
Elî güveydir.
Baktım sabahleyin durdu Mihemedim damda
Ağırdır Mihemedim şalvarı, düşer topuklarına.
Ocağı sönesi Beşîrî canavarı Hesoyê Birahîm
Gece yarısı girdi babamların evine
Döküldü zehir küpü gibi kapısına.

Eyşe der:
Hey Mihemed!
Hesoyê Birahîm Zercil'de Bahezîrîq'de
Kurdu büyük bir divan
Aldı yanına Hıristiyanların kralını Yezidilerin qewalını¹
Saldırdı babamların meskeni Hethetkê'ye
Köşk ile konak eyledi kendisine.

1 Qewal: Yezidilerde beyt ve qewleri okuyan dini görevli.

Eysê dibê: Mihemedo lawo / Mihemedê min keya ye / Eli zava ye / Reysê gulçiçekê ciwata ye / Fata reben qebika li ser sêwiya ye / Eysê dibê: Mihemedê min keya ye / Eli zava ye / Sibehê min dit Mihemedê min sekini / Li ser banê xênîyan / Şalwalê Mihemedê min giran e / Xwe berdaye li ser gozeka paniya piya / Kula Xwedê bikeve / Derê bavê Hesoyê Birahîm / Hûtê Bişêriya şeva nivê şevê / Kete devê derê mala bavê min / Weke kupê jehrê / Di devê deriyê mala bavê min de rijiya / Eysê dibê Mihemedo lawo / Anî sed caran bi min anî / Hesoyê Birahîm li Zercilê li Babezîrqê / Şewir û mişawira giran danî / Qralê filehan qawalê êzidiyan bi xwe re anî / Girtê ser Hethetka mala bavê min rebenê / Ji xwe re bi koşk û xanî

Eysê der:

Hey Mihemed!

Yıkılsın babamların Hethetkê'si

Çoktur Hesoyê Birahîm'in adamları

Hıristiyanların kralı Yezidilerin qewalı

Saldırdılar babamların meskeni Hethetkê'ye

Bölüp üç parçaya paylaştılar.

Eysê der:

Hey Mihemed!

Çıkıp dama kendim ile senin yüreğinin gamı için

Bağırır, yetişsin derim

Hecî Mihemedê Mistê emmioğluyla kavgalıdır

Reşkotanlar yetişmez imdada.

Hesoyê Birahîm yedi sülalesine kadar düşmandır bize

Kazıdı yiğitlerin kökünü babamların evinde.

Eysê dibê, Mihemedo lawo / Hethetka mala bavê min rebenê bişewite / Bi xox û tiri / Giran e eskerê Hesoyê Birahîm / Bi tevî qralê fila ve qawalê êzdiya / Avête ser Hethetka mala bavê min rebenê / Bi sê cîha ji xwe re diwirin

Eysê dibê, Mihemedo lawo / Ez ê derêm li ser banê xaniya / Ji xema dilê xwe û te re / Ez ê gazi bikim hawar e / Hecî Mihemedê Mistê / Bi pismamê xwe re xwar e / Koma Reşkotan hevalê xwîna sar e / Hesoyê Birahîm ji bab û kalê xwe ve neyar e / Hesoyê Birahîm ji mala bavê min / Qeland tovê xweşmêra ji mala roviya

Eysê der:

Hey Mihemed!

Baktım Hesoyê Birahîm
Dolaştırdı hançeri Mihemed'im göğsünde
Aldı kasaturalı tüfeği cesedinin üstünden.

Eyşe der:

Hey Mihemed!

Vardım Mihemed'in Elî'nin Reysê'nin babasının meskeni Hethetkê'ye

Kıştı, geceydi

Yağdı kar yerler bürüdü beyaza

Aşağı mahalleden döndüm kardeşim Têlo'nun cesedinin yanından

Geldim yukarı mahallede rastladım Mihemed ile Elî'nin cesedine

Ey Têlo ey kardeş yakınma

Unuttum yasını kaderini

Vay anam vay acep Müslümanlık bu mudur?

*Eyşê dibê, Mihemedo lawo / Anî bi min anî / Min di Hesoyê Birahîm / Xencer
li ser singê Mihemedê min de bir û anî / Tîvinga qesetûre li ser laşê Mihemedê
min hilanî*

*Eyşê dibê, Mihemedo lawo / Hethetka bavê Mihemed û Elî û Reysê / Ez dike-
tim şev çile bû berfê lê kir erd spî kir / Ez jî taxa xwari / Ji ser termê Têloyê
birayê xwe dageriyam / Hatim taxa jorî / Ez li termê Mihemed û Elî rast
hatim / Kezêp şêrin e / Têlo birawo gazina neke / Min şin û qedera te jî bir kir
/ Dayê dayê qey islami ye lawo?*

Birçok defa çatışan ve en son Hethetkê'deki çatışmada elliden fazla adamını yitiren Reşkotanlar ve Sînikanlar, bir süre sonra barışılar. 12 erkek ile bir kadının ölümünden sorumlu olan Hesoyê Birahîm ise bu kavgadan 25-30 yıl sonra, Batman'da Emerê Perîxanê tarafından öldürülür. Ramanlardan olan Emerê Perîxanê, daha sonra devletin ajanı olur ve bu yüzden askerlerle birlik olup Sînikan, Reşkotan ve Bekiran mıntıkalarında baskı ve zulüm yapmaya başlar. Bekiranlar, Perîxanlar ile askerlere büyük darbe vurur. Beşiri ırmağında onlarca askerin öldürüldüğü söylenir.

SERHAD BÖLGESİNDEN BİR TRAJEDİ: ÇÛRO İLE FESİHÊ MIHÊ MÎRZE

“Serhad Bölgesinden olup da Çûro ile Fesîhê Mihê Mîrze’nin kılamını duymayan yoktur. Bu kılâm ülkemizin dört bir yanında ‘erkişiler’ tarafından söylenmektedir.”

Aydın’da, Dengbêj Zahiroyê Mûşî (Zahir Koçu) ile yaptığım röportajdan bir bölüm okudunuz. Bu kılâmı 1996 yılında Batman’da ilk kez Salihê Qûbînî’den dinledim; daha sonra birkaç kez, Aydın ve İstanbul’da Dengbêj Zahiro’dan ve son olarak da 1998 yılında İstanbul’da Malazgirtli Hecî Remezan’dan dinledim ve yazıya aktardım. O zaman 65 yaşında olan Hecî Remezan, dengbêj olmadığını, bu nedenle dengbêj olarak nitelendirilmek istemediğini belirtti. Kılâmın yayınlayacağımız versiyonunu Hecî Remezan’ın ağzından derledik. Olayın hikâyesini de Dengbêj Zahiro ile Salihê Qûbînî’den aldık. Şimdi de sizi Çûro ile Fesîhê Mîrze’nin kılamıyla baş başa bırakıyoruz.

Fesîhê Mihê Mîrze bela ve kavgadan uzak durmak istese de bunu başaramaz. Fesîh cinayet suçuyla arandığından, on beş yaşından kırk bir yaşına kadar, yani tam 26 yıl, ailesinden ve çocuklarından uzak, Suriye’de Hacıların yanında firari yaşar. Bu arada belirtelim ki, Fesîhê Mihê Mîrze yalnızca “katil” değildir. “Kanlı” olup dağa çıktığı zaman Şeyh Said İsyanı yeni bastırılmış, ülkenin dört bir yanını dolduran Roma Reş’in askerleri de “isyancı avına” çıkmışlardı. Fesîh firari olduğu sırada askerle karşılaşır, teslim olmayıp “meret Alaman tûfengini” askerlere çevirip birkaç tanesini öldürür. Ardından Suriye’de, Hacılarla serüveni başlar. 26 yıl Binxetê’de kalır. Nihayet genel af çıkar ve baba evine, malının mülkünün yanına döner. Fakat yine bela çevresinde dolaşmaktadır; Dirşa’nın babası Çûro, Fesîhê Mihê Mîrzelerin yayları ile otlaklarına göz koymuştur.

Fesîhê Mihê Mîrze ne kadar gözüpek ve yiğit olsa da, belaya bulaşıp yine firari yaşamak istemez. Birçok defa toplulukta der ki, “Bir dua edecem rabbime, hep beraber amin deyin. Rabbim, er kişiyi bulaştırma belaya!”

Gel gör ki Çûro kara beladır; kendini dev aynasında görür. Kızı ve uğursuz rüyalar gördüğünü söyleyen karısı Emo döndüremez onu yolundan. Çûro sonunda bildiğini okur. Fesîh'e ateş eder, başının hizasındaki taşı parçalayarak siperini başına yıkar. Fesîh artık dayanmaz, “Gayrı yeter yaptığın zulüm,” der ve kapar meret beşliyi, Çûro'ya doğrultup ateş eder; Çûro'nun beynini dağıtıp onu yere yığar.

Ey ağa hey ağa
Kuzu iken doyasıya emmeyen
Toklu iken doyasıya otlanmayan
Yedisinde hayır görmeyen
On beşinde dağlarda
İlkin Seyidxan ile
Sonra Şêx Bal ile
En son Seydoların Gülüyle firar gezen.
Girdin kırk bir yaşına firari
Kaldın Suriye'de Dirbêspiyê de Hacoların yanında.
Girdin kırk bir yaşına
Çıktı affın
Döndün Serhad Yurduna.
Haindi Hesenanlar
Göz koydular Dexda yaylasına Xelef'in ağılına
Rahat komadılar koçyiğit, can alan, gözükkara
Fesîhê Mihê Mîrze'yi.

Le Axao / Hey lawo axao / Min got di berxitiya xwe de têr nemijiyao... / Di kavirtiya xwe de têr neçeryayo... / Di heft saliya xwe de xêr nediyao / Di pazdeh saliya xwe de / Bû firar û qeşqûrê mehkûmê serê dax û çiyao... / Birinci bi Seyidxan re / İkinci bi Şêx Bal re / Üçüncü bi Berxê Mala Seydo re geriyayo / Sala çil û yek salê te qediya / Li Dirbêspiyê li Xeta Sûri / Li cem Mala Haco bi mahkûmî mao / Sala çil û yek salê te qediya / Efûya te derketi / Te berê xwe da Welatê Serhedê / Kurmancên Hesenan xayîn bûn / Li ser “Zozanê Dexda” Li “Goma Xelef” / Ji Fesîhê lawê Mihê Mîrze / Mêrikê Mêrxas, Melkemotê Kûlê, Kûpê Xwinê / Çima neberwiya axao.

Sabahtır
Hey ağam, delidir gönlüm
Hey paşam delidir gönlüm
Oturur Nazê köyünde Fesîhê Mihê Heyderî
Etrafında bütün Hesenan ileri gelenleri
Anlatır meclise Suriye'deki günleri.
Bağırdı oğlu Eshed'e Fesîh:
Hey Eshed! Tez
Çıkar Boz'u tavladan
Bağla eyerini
Kapıver beşliyi fişeklikle beraber
Koyuver babanın önüne.
Varacam Dexda yaylasına
Mihê'nin pınarı Xelef'in ağılına
Uktedir bunlar bana
Ölürse baban gözü açık gitmesin.

*Axao sibe ye, dilê min ê ji dila / Dila dibîne, maqûlo / Dilê min ê ji dila, dila
dibîne / Fesîhê Mihê Heyderî / Li gundê Nazê rûniştiye / Temamê giregirên
Hesenan li dorê rûniştine / Qala êsirtiya xwe li Xeta Sûri dike / Ji cemaeta
dora xwe re / Dibêje bawo, pê re dinikine / Fesîh bi sê denga li Eshedê lawê
xwe kir qêrîn e: Eshedê lawê! tu rabe lez bike bilezîne / Bozê li tewlê derîne
/ Teng û bertengê Bozê çep û rast bijidîne / Destê xwe bavêje Bêzliyê / bi tevî
qolê fişeka ve / Deyne qarîşî bavê xwe vezelîne / Ezê berê xwe bidime / Zozanê
Dexda Goma Xelef Kaniya Mihê / Kûla Zozanê Dexda Goma Xelef Kaniya
Mihê / Kuleke giran e / Bavê te bimire bila hesret / Di dilê bavê te de nemîne /
Lawoooo..... Hehiiiiiiii*

Eshed bağırdı olanca sesiyle babasına:
Hey baba, Allaha
Dinin temeli Kuran'a inan ki
Çıkmış bir yiğit Serhad Yurdunda
Çûro derler, İlyas'ın ağabeyi, Dirşa'nın babası
Kalır Erdê Kavir'da
Yedi yıldır bizden zorla alır Dexda yaylasını,
Xelef'in ağılını, Mihê'nin pınarını
Otladır sürüsünü davarını.
Seslendi Fesîh çevresindeki topluluğa:

Bir dua edecem Rabbime
Hep beraber amin deyin
Olur ki Rabbim bulaştırmaz er kişiyi böyle belaya.
Koşuverir Eshed
Çıkarır Boz'u tavladan
Bağlar eyerini
Kapar beşliyi fişeklikle beraber
Koyar babasının önüne.
Varır Fesih Dexda yaylasına, Xelef'in ağılına
Çıkarır Çûro'nun sürülerini yayladan

Eshed bi sê denga / Li Fesihê bavê xwe kir qêrin e / Dibê: Bavo yeqîna te bê / Ji Xaliq Rebê Alemê / Qurana Nebî ne ku bavo rûknê dîn e / Mêrxaseki li Welatê Serhedê rabûye / Jê re dibêjin; Çûro, Kekê Îlyas Bavê Dirşayê / Bavo li "Erdê Kavîrê" dimîne / Ev sala hefta ye ketiye sala heşta / Zozanê Dexda, Goma Xelef, Kaniya Mihê / Bi darê zorê ji me distîne / Koç û kêriyê xwe bavo, tê diçêrine / Fesih, bi sê denga li cemeeta dora xwe kir qêrin e / Dibê: Gelî cemeeta hazîr / Ezê dûayekê ji rebê xwe bixwazim / Hûn bi hev re bêjin "amin" e / Belki Xaliq Rebê Alemê / Tu car belayê wisa / Li pey mêrikê mêrxas nexîne / Fesih lez dike dilezîne / Hespê Bozê ji tewlê dertine / Teng û bertengê Bozê çep û rast dijiyîne / Destê xwe davêje Bêşliyê / Bi tevlî qolî fişeka ve / Datîne qarşî bavê xwe, diwezîne / Ma berê xwe da / Zozanê Dexda Goma Xelef Kaniya Mihê / Koç û keriyê Çûro Kekê Îlyas Bavê Dirşa / Ji Zozanê Dexda dertine

Yazıp bir kağıt verir Çûro'nun başuşağına, der:
Allah ve Kuran hakkı için
Bulaşma bana
Yollama beni yine Suriye'ye çocuklarımdan uzağa.
Hey Çûro Muhammed'in Şeriatına göre diyorsan kabulüm
Törelere göre diyorsan çağır ileri gelenleri
Sekiz parçadır Dexda yaylası
Vereyim sana birini parasız pulsuz
Yok eğer kabul etmezsen bunu
Keşf ile rapor çıkart
Al benden Dexda yaylasını.
Dexda yaylası atalarımın kadim yaylasıdır hey.

Kaxizeki dinivîsine / Li destê Başxulamê Çûro datîne / Dibê: Çûro tu bidî xatirê Xwedê û Qurana Nebî ne / Tu qetlî û qitûlê bi min neki / Ji nava çil û çitûxê min /

Careke din ê larwo / Berê min li Xeta Sûri nezivirin.... axaooo... / Larwo tu bi Şera Mûhemed bêji / Li ber te sekinime / Heger tu bi orfê diki / Gazî çar alî miqûfa bike / Zozanê Dexda heşt qetih e / Bila qetheki her wiha bê pol bê pere / Ji te re bimîneîîîî / Heger tu wê yekê naki / Kîş û raporê derxe / Zozanê Dexda bi kîş û raporê ji min bistine / Larwo Zozanê Dexda / Zozanê bav û kalê min ê qedîmî ne ê.... / Hey axaooo haêêîîî...

Öğle vakti

Varır eve başuşak ile Çûro'nun sürüsü

Bağırır Çûro başuşağa olanca sesiyle

Getirir verir pusulayı Çûro'nun eline.

Der Çûro:

Dexda yaylası bizim yaylamızdır hey

Tapulu degildir kimsenin babasının üstüne.

Bağırır Emo kızı Dirşa'ya:

Hey Dirşa! Tez var babanın odasına

Aç hızla kapısını bağır baban Çûro'ya

De ki Ey baba!

Anam yatmış şafakta

Görmüş üç kötü rüya

Der gitme Dexda yaylasına

Bulaşma koçyiğit, canalan, gözükara

Fesîhê Mihê Mîrze'ye.

Baba anam der, gidişin bize düğün dernek

Gelişin yas matem olur.

Dirşa der, gel gitme babam.

Lê belê roj qameta nîvro / Berê koç û keriyê Kekê Îlyas Bavê Dirşayê / Başxulam li nava malê diqelibine / Çûro bi sê denga li Başxulam kir qêrîn e / Başxulam kaxizê bi destê Çûro / Kekê Îlyas Bavê Dirşayê datine / Lê gava Çûro kaxizê dixwîne / Li nava serê xwe kir qêrîn e / Dibê: Larwo Zozanê Dexda / Zozanê zorê zozanê me ne / Tapû û qoçanê bavê kesî ji / Di zozan de tunine / Emo bi sê denga / Li Dirşa gîza xwe kir qêrîn e: Dirşa larwo tu rabe lezke bilezîne / Xwe bi aliyê odê bigihîne / Deriyê odê li taqa piştê bixîne / Bi sê denga li Çûroyê bavê xwe bike qêrîn e / Bêje bawo dayika min / Li berbanga sibê razaye / Sê xewnê xirab bawo ji te re dine / Dibêje berê xwe nede Zozanê Dexda / Goma Xelef pêsira xwe nede / Pêsira Fesîhê Mihê Mîrze / Mîrikê mîrxas melkemoûtê kûlê kûpê xwinê / Dibêje bawo çûna te bi dawet e / Yeqîn hatina te ji me re bi şîn û girin e / Dirşa dibêje bawo were neçe

Seyreyle
 Dirşa tez koşuverir
 Açar odanın kapısını sertçe
 Yakarır babasına der:
 Baba Allah Kuran hakkı için
 Gel vazgeç bu öldürmek sevdasından
 Anam Emo
 Yatmış şafakta
 Görmüş üç kötü rüya
 Der varma Dexda yaylasına
 Bulaşma koçyiğit, canalan, gözükara
 Fesîhê Mihê Mîrze'ye.
 Der, gidişin bize düğün dernek
 İnan ki gelişin yas matem olur.
 Dirşa der, gel gitme babam.
 Bağırır Çûro kızı Dirşa'ya:
 Hey Dirşa kızım, benim kızımın işi bu değil
 Kızımın işi, kalkıp tez babasının atını tavladan çıkarmaktır.
 Al sana anahtar
 Bismillah deyip aç çekmeceyi
 Fişeklikle beraber getir babana beşliyi yanında eyeri
 Serhad Yurdunda daha karşı çıkan olmadı bana
 Ahmaktır anan akli ermez daha
 Akşam gelsin babanı karşılamaya
 Görsün Fesîhê Mihê Mîrze'yi esir ve eli bağlı.

*Lê bala xwe bidê / Dirşa lez dike dîlezîne / Derê odê li taqê piştê dixîne / Bi
 sê denga li Çûroyê bavê xwe kir qêrine e / Dibê bavo tu bidî xatirê / Xwedê
 û Qurana Nebî ne / Tu were destê xwe ji benda kuştinê bîkşîne / Dayika min
 Emo / Ji berê berbanga sibê razaye / Sê xewnên xirab bavo ji te re dîne / Dibê
 berê xwe nede Zozanê Dexda / Pêşira xwe nede / Pêşira Fesîhê lawê Mihê
 Mîrze / Mêrikê mêrxas marê teyar / Melkemotê kulê, kûpê xwinê / Dibêje
 bavo çûna te bi dawet e / Yeqîn hatina te / Ji me re bi şîn û girin e / Dirşa dibê
 bavo tu were em herin lo..... / Lê belê Çûro li nava serê xwe / Li Dirşa qîza
 xwe kir qêrin e / Dibê: Dirşa lawo wezîfa qîza min ne ew e / Wezîfa qîza min
 ev e; Rabe lezke bilezîne / Hespê bavê xwe ji tewlê derine / Ji te re enexdar /
 Bismilâh bike li devê çekmecê bixîne / Bi sî û du golê fişeka ve / Bi tevî mêrkûjê
 (çek) ji bavê xwe re bine / Deyne qarşî bavê xwe û zîn e / Bavê te li Welatê
 Serhedê / Mêr li qarşê xwe nedîne / Dayika te Emo ehmeq e / Nezan e aqilê wê
 nagire / Bila êvarê derkeve hafa / Siwarê Hesenan Fesîhê Lawê Mihê Mîrze /
 Êsir û destgirêdayî / Bila li pêşîya bavê te bibîne lê...*

Dirşa tez
Görür babasının hazırlığını.
Çûro biner ata
Emo'ya talâkı selâse yemini eder
Der: Kim Dexda yaylasında çıkarsa karşıma
Gün yüzü görmez bir daha
Rabbim canını ala.

Hey ağa!
Vardım Dexda yaylasına üç pınarlı.
Sabahtan Çûro bağırır çağırır Fesîh'e.
Fesîh seslenir Çûro'ya:
Allah ve Kuran hakkı için
Bulaşma bana
Yollama beni yine Suriye'ye çocuklarımdan uzağa.
Hey Çûro Muhammed'in şeriatına göre diyorsan kabulüm
Törelere göre diyorsan çağır ileri gelenleri
Sekiz parçadır Dexda yaylası
Vereyim sana birini parasız pulsuz
Yok eğer kabul etmezsen bunu
Keşf ile rapor çıkart
Al benden Dexda yaylasını.
Dexda yaylası atalarımın kadim yaylasıdır hey.
Yoktur kimsenin hakkı.

*Dirşa lez dike dîlezîne / Vê tedbira hanê ji bavê xwe re dibîne / Çûro ji malê
sîwar dibe / Bi sê telaqê Emo sond dixwe / Dibê: Herçi li ser Zozanê Dexda /
Pêşira xwe bide pêşira min zîlamê / Xêrê ji xêr û bazara xwe nabîne / Dê Xaliq
Rebê Alemê / Pelê wî ji darê biqetîne / Xenimê xwe li ber çavê xwe bibîne / Xêrê
ji vê bazara xwe nabîne axaohatîî...*

*Axaooo sibe ye / Ezê bi Zozanê Dexda diketim / Sê kanî ne / Ji siba Xwedê ve
Çûro / Bi serê Fesîh ve bawo qîreqir e / Axaooo sibe ye / Wezê bi Zozanê Dexda
diketim / Bi kerkora derdora Fesîh / Bi sê denga li Çûro kir qêrîn e / Dibê: Çûro
lawo tu bidî / Xatirê Xwedê û Qurana Nebî ne / Tu qetl û qitûlê bi min neki /
Ji nawa çil û çîcûxê min / Lawo careke din berê min / Li Xeta Sûrî li cem Mala
Haco nezivîrtîne... / Lawo Zozanê Dexda / Zozanê bav û kalê min ê qedimî ne /
Heqê kesî di zozan de tunîne / Lawo tu bi şera Mihemed bêjî / Li ber te sekinîme
/ Tu yê gazî çar heb alî miqûfa bike / Zozanê Dexda beft qetibe ye / Bila qetheke
ji te re / Bê pol û bê pere bimîne / Heger tu vê yekê qebûl naki / Kîfş û raporekî
derxe / Bi kîfş û rapora hikûmetê / Zozanê Dexda bawo / Ji min bistîne lo...*

Seyreyle
 Sözdən anlamaz Çûro
 Daha da bağırır çağırır Fesîh'e.
 Atar vurur Fesîh'in baş hizasındaki taşı
 Yıkar başına siperini.
 Der, Dexda yaylası bizim yaylamızdır
 Tapulu değildir babanın üstüne.
 Eğer hükümeti koyarsan araya
 Gam değil bana
 Atalarım hükümetten önce gelir.
 Kalktım bindim bu sabah atıma
 Talâkı selase ile yemin ettim Emo'ya
 Dedim:
 Kim Dexda yaylasında çıkarsa karşıma
 Gün yüzü görmez bir daha
 Rabbim alır canını,
 Bulur belasını.
 Hey ağa hey ağa.

*Lê bala xwe bidê / Çûro qet xebera dinlemiş nake / Ji siba Xwedê ve / Hê ji
 li serê Fesih de hê qireqir e / Lê dixê kevirê ber serê Fesih dişkine / Kozikê bi
 ser serê / Fesih ve bavê, diweşine / Dibê larwo Zozanê Dexda Zozanê me ye /
 Zozanê zorê ye / Tapû û qoçanê bavê te ji / Ji Zozanê Dexda re tunine / Heger
 tu bi hikûmetê / Bi min re xeber bidi / Geleke serê min jê naşî / Hikûmet li
 pêşîya bav û kalê min nîne / Mamûrê hikûmetê van e / Li navbeyna min û
 qarşî wezîline / Ezê vê sibê ji malê siwar bûme / Min bi sê telaqê Emo sond
 xwariye / Herçî li ser Zozanê Dexda / Pêşîra xwe bide pêşîra min zilamek /
 Xêrê ji vê bazara xwe nabîne / Xaliq Rebê Alemê / Pelê wî ji darê diqetine /
 Axao ax haîî..*

ZİLAN VADİSİNDEKİ HESEN EVDALÊ
IRMAĞINDA MURADSIZ BİR SEVDA:

HESO İLE NAZÊ

Heso ile Nazê, Zılan vadisindeki Hesen Evdalê ırmağının kenarında yaşar. Birbirlerine sevdalıdırlar. Heso fakir, Nazê ise zengin ve soylu bir ailenin kızıdır, yani aşiret kızıdır. Heso bir gün dayanamaz ve Nazê'ye der:

– Nazê! Bu sevdadan vazgeçmeliyiz. Sen de bilirsin ki olmaz bu iş. Töresidir buraların, aşiret vermez kızını çulsuza. Ya bu sevdadan vazgeçelim, ya da benimle kaçiver!

Nazê der:

– Heso dediğin doğrudur. Ama beni de düşün. Yarın bir gün arkadaşlarım bana ne der? Gel etme, törelere göre iste beni babamdan. Eğer vermezse, senet ve delil olur. Seninle kaçtığımda, eloğlu der, 'gençtiler, birbirlerine sevdalandılar. Heso Allahın emri Peygamberin kavliyle Nazê'yi babasından istetti, babası vermeyince Nazê Heso ile kaçtı'

Velhasıl fazla uzatmayalım. Nazê ile Heso'nun köyleri birbirine yakındır. Heso ağabeyi Qulîxan'ın yanına gider, der:

– Qulîxan, gidip bana Nazê'yi istemelisin!

Qulîxan çok şaşırır ve kızgın bir şekilde, der:

– Kardeş, hiç duydun mu sen, aşiret kızı aşiretsiz adama gelin gitmiş?

Heso ısrarlıdır, dediğim dediktir, geri adım atmaz ve der:

– Yok Qulîxan! Bu dindir, imandır! Gidip Nazê'yi bana isteyeceksin!

Qulîxan'ı bir korku sarar. Bilir ki gidip Nazê'yi istese dayak yiyebilir. Heso'ya döner, der:

– Kardeş, bu işin ucunda dayak da var ölümdedir. Vallahi sen de benimle geleceksin.

Heso düşer Qulîxan'ın ardına, varırlar Nazê'nin babasının divanına. Birbirlerine hal hatır sorduktan sonra, Nazê'nin babası Qulîxan'a döner, der:

– Qulîxan hayırdır? Siz pek benim divanıma gelmezsiniz?

Qulîxan ellerini önüne koyar, der:

– Efendim, eğer rızanız olursa, Allahın emri, Peygamberin kavliyle Nazê'yi Heso'ya istemeye geldik.

Nazê'nin babası anlar ki, kızın da gönlü Heso'dadır. İçinden der, “Eğer kızımı vermiyorum dersem, yarın bir gün kızım Heso'yla kaçarsa, dosta düşmana karşı boynum bükük kalır. En iyisi öyle şartlar koşayım ki birbirlerinden vazgeçsinler.” Ve Qulîxan'a dönüp şöyle der:

– Eğer Heso yedi yıl bana çobanlık yaparsa Nazê'yi ona veririm, yok eğer yapmazsa vermem.

Heso ömründe davara gitmiş değildir, ama yine de der ki:

– Vallah bana zor gelir! Yalnız Nazê'nin hatırı için değil yedi yıl, on yıl bile çobanlık yaparım.

Heso alır keçesiyle değneğini, Nazê'nin babasının çobanlığını yapmaya başlar. Aradan üç-dört yıl geçer. Nazê'ye gelince dünyalar güzelidir, güzelliği dilden dile dolaşır. Nazê'nin güzelliği Halid Bey'in kulağına da çalınır. Yanına birkaç atlı alıp Nazê'nin babasının divanına varır, der:

– Ver bana Nazê'yi! Yetmiş bin başlık parasının yanında, beş takım elbise veririm. Eoğlu bin kağıt maaş alıyorsa ben Heso'ya iki bin kağıt verip onu ikna ederim.

Nazê'nin babası paragözdür, çabuk ikna olur. Anası ise danışmaktan yanadır, der:

– Kardeş, danışmak sünnettendir. Nazê'nin dediği olur; eğer kabul ederse mesele yoktur. Gidip bir Nazê'ye sorayım.

Nazê'nin anası girer kızının odasına, der:

– Kızım sen fakirlik yüzü görmedin. Heso'nun yanında yarı aç yarı tok kalırsın. Xalid Bey varlıklı adamdır. Yetmiş bin başlık verir. Der, eloğlu bin kağıt maaş alıyorsa, ben Heso'ya iki bin kağıt verip ikna ederim.

Nazê öfkeden deliye döner, kan tepesine çıkar. Dolanır odasında deli gibi, sonra döner anasına, der:

– Ana! Bana verdiğin o ak süte kurban olasın! Bilsem ki eloğlu başıma kakmayacak, şuracıkta, kendi odamda canına kıyardım senin. Hani nerede o adam, gelip de elin namusunu mal mülkle almaya çalışan, bir göreyim nasıl bir insandır?

Nazê'nin anası tez Xalid Bey'in yanına varır, der:

– Xalid Bey tez kurtar canını! Nazê yetişirse seni şuracıkta öldürecek!

Xalid Bey tabana kuvvet deyip oradan kaçır. Nazê elinde silah kapının önüne çıkar ve Xalid Bey'in ardından bağırır:

– Hani nerede, gelip elin namusunu mal mülkle almaya çalışan o namussuzu bir göreyim?

Ailesi Nazê'nin etrafına toplanır, der:

– Kızım kimse senin adını anmadı. Seni Heso'ya verdik, bir şey dediğimiz yok. Eğer gönlün Heso'da ise al hayrını gör.

Uzatmayalım. Heso yedi yıllık çobanlık sözünü yerine getirir. Sonra düğün dernek kurup Nazê ile evlenir. Aradan iki ay geçer ya da geçmez, sizden uzak olsun, Heso çok ağır bir hastalığa yakalanır. Heso'dan yüz çeviren elalem, Qulîxan'ın başının etini yer:

– Kardeş, Allah dert vermiş derman da vermiş. Ne diye kardeşini bir hekime götürmezsin, sahiplik yapmazsın?

Qulîxan buna fazla dayanamaz ve Heso'yu alıp hastaneye götürür. Heso'yu muayene eden hekim bakar ki hali haraptır, Qulîxan'a demediğini bırakmaz:

– Ocağı sönesi! Ne diye getirdin bana bu cesedi? Hastalığı ilerlemiş, iyileşecek hali yok. Ben ne edeyim bu cesedi?

Qulîxan korkar, içinden der: “Belli ki suçum büyük. Ya gelip beni tutuklarsa?” Eli ayağı kesilen Qulîxan, tuvalete gitme baha-nesiyle çıkar, tabana kuvvet deyip hastaneden kaçır.

Bu arada Nazê de ahteder:

– Eğer Heso’nun ölüm haberi gelirse, bir fincan zehir içip canı-
ma kıyarım. Heso’dan sonra yaşamak bana haramdır.

Qulîxan eve ulaştığında Nazê hemen yanına koşup, der:

– Ağam, ocağına düştüm. Ne yaptın Heso’ya? Sağ mı ölü mü?

Qulîxan der:

– Hiç bana sorma Heso’yu.

Nazê Qulîxan’a yalvarır, yakarır. Qulîxan bu kez der:

– Heso’nun hal ve meselesi budur. Hekim bana öyle deyince korktum. Dedim, gelip beni tutukladılar. Vallahi Heso’yu onların ellerinde bırakıp kaçtım.

O gece Nazê’nin gözüne uyku girmez. Bir erkek elbisesi kuşanıp şehire iner ve doğru hastaneye gider. Nazê hekime yalvarır, bin bir ricada bulunur:

– Bugün yanına getirilen hastanın adı Heso’dur. İsterim onu bana teslim edesin.

Bir an önce Heso’dan kurtulmaya bakan hekim, takar peşine Nazê’yi, gidip Heso’yu hastanenin bodrumundan çıkarır. Nazê, Heso’nun koluna girer ve yola koyulurlar. Bu sırada hekimin, “Bilmem bunu denize mi atalım, yoksa diri diri toprağa mı göme-
lim.” sözleri Heso’nun beynine çakılır. “İşte beni götürüyorlar. Ya denize atarlar ya da diri diri toprağa gömerler,” diye düşünmeye başlar.

Kendinden geçmiş bir şekilde başını kaldırır, der:

– Muhamed Mustafa’nın hatırı için, kimsin, beni nereye götü-
rürsün?

Nazê, tanınmamak için giydiği erkek elbiseleri içinde, der:

– Heso, ben Nazê'yim.

Heso derin bir ah çeker ve Nazê'ye bakarak, der:

– Nazê, senin için yedi yıl emek verdim. Ama yemin ederim ki bu yedi yıllık emek hiç gözüme görünmez.

Nazê der:

– Allah büyüktür Heso.

Nazê gece yarısı Heso'yu eve getirir. Bakımını yapar. Allah ya şifa gönderecektir ya da canını alacaktır.

Heso'nun yengesi, gün yüzü görmesin, Heso'ya rahat vermez. Kocası Qulîxan'a, der:

– Herif! Heso'nun hastalığı pistir. Eğer bize ve çocuklarımıza bulaşırsa, birimiz bile sağ kalmayız. And olsun ki ya ben evinde kalırım ya da Heso. Eğer Heso bu evde kalırsa, işte çocukların, ben babamın evine gidiyorum.

Qulîxan da en az karısı kadar zalimdir. Uyar onun sözüne; Heso'yu kaptığı gibi götürür Hesen Evdalê ırmağının kenarına. Orada Heso için çalı çırpıdan bir kulübe yaptıktan sonra döner evine.

Hâlâ memnun değildir Qulîxan'ın karısı. Gün boyu aklından bir tek şey geçer: “Vallahi Heso ölürse ve Qulîxan yengesini nikâhına alırsa, ayvayı yerim, pabucum dama atılır. Nasıl etsem de kurtulsam Nazê'den? En iyisi bir iftira atıp ondan kurtulmak.”

Oulîxan'ın karısı bu sebeple açar ağzını yumar gözünü, der:

– Qulîxan ne uyuyorsun! Dünyadan haberin yok!

Qulîxan der:

– Hayırdır, ne oldu?

Karısı devam eder:

– Nazê sabahtan akşama uyumaz, elin gençlerinin peşinden koşar. Yarın bir gün, yengen kalkıp senin evinden elin çocuğuyla kaçarsa, asıl ölüm budur. Herkes bir gün ölecek. Biz de öleceğiz. Ama asıl ölüm, yengenin senin evinden kalkıp elin çocuğuyla kaç-

masıdır. Babasına haber sal, gelsin alsın kızını. Babasının evinde ne hali varsa görsün. Onların namusudur bizi bağlamaz. Kardeşin artık ölmüş, gayrı ondan sana fayda gelmez.

Qulîxan karısının sözüne uyar ve Nazê'nin babasına haber salar, der:

– Kardeşim öldü, gelin alın kızınızı.

Tabii Heso'nun ölüm haberi dört bir tarafa yayılır; Xalid Bey de duyar. Nazê içinde bir uktedir hâlâ. Birkaç atlıyla gelir, Qulîxan'ın evinde durur ve ona der ki:

– Nazê'yi bana ver. Yetmiş bin başlık parasının yanında beş takım elbise hediye veririm. Eğer Nazê'nin babası razı olmazsa, sen karışma, ben hallederim.

Nazê'nin baba tarafını önceden çağırdıkları için onlar da gelmiştir. Qulîxan'ın evinde oturup anlaşılır, Nazê'yi isterler; tatlısını yiyip hediyelerini verirler.

Nazê boynu bükük bir şekilde ayağa kalkar, der:

– Kardeşim nedir bu bana yaptığınız zulüm? Kocam sağdır.

Bu sırada, mecliste bulunan sahte bir imam, nikâh kıyıp birkaç kuruş almak için, çıkar ortaya ve der:

– Babam, ne dır dır edersiniz? Vallahi Heso öldü. Ben kendi ellerimle yıkadım.

İmamın bu yalanından sonra Nazê'yi alıp götürürler. Bu arada yolları Hesên Evdalê ırmağına düşer. Nazê duvağını kaldırır, der:

– Allahınızı severseniz! Siz kimsiniz, hangi milletten, hangi dinden mezheptensiniz?

Hep beraber derler:

– Müslümanız!

Nazê karşılık verir:

– Bu nasıl Müslümanlık? Bu yaptığınızı hiçbir din kabul etmez. Nedir bu bana yaptığınız zulüm? Eğer Müslümansanız, izin verin gidip bir kocamı göreyim. Onunla helalleşip vedalaşayım. Ne silahım ne de gücüm var. Bir tek Allahım var yukarıda.

Topluluk ikiye bölünür. Kimi der:

– Kardeşim nedir bu zulüm, kimse böyle bir şey yapmamıştır!

Velhasıl Nazê'ye izin verilir. Yanına da, Heso'nun Nazê'yi boşadığına tanıklık edecek iki kişi katılır.

Nazê gidip Heso'nun kulübesinin yanında durur. Hastadır Heso, kendinde değildir, dünyadan haberi yoktur; hali haraptır. Nazê'nin yüreği parça parça olur. İçinden der: “Eğer bu haliyle ondan hatırlırsam, varolan canı da gider; ölümüne sebep olurum. Heso vakti zamanında şakacı ve eğlenmeyi seven biriydi, en iyisi bir kılam söyleyeyim ona. Kendine geldiğinde hatırlıırım.

Nazê Heso'nun başucunda durur ve kılamını söylemeye başlar:

Vay başıma vay başıma vay başıma
Nazê der: Ey Heso ey yaralı, sabaktır
Vardım Zılan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına
Senin ve benim yüreğimin yarasına derman sedirdir
Ey yaralı, gelir gezer turna ile kaz sürüleri
Ayaklarıyla gezer gagalarıyla yerler.
Görmedi kimse bildirmedi hiçbir devirde
Kardeşin kalkıp evindeki yengesini kocaya verdiği.
De gel de gel ey yaralı.

Nazê dibê herê dewranê dewraanê dewranê / Le Nazê dibê Heso birindaro sibeye / Ezê bi diyarê Geliyê Zılan / Bi / Çemê Hesen Evdalê dikevîm / Ji xema dilê min ji te re bi dar kinêr e / Birindaro tê digere refên qaz û qûlingan / Bi / lingên xwe digere / Ji xwe re bi nikulê xwe diğere / Kesi nedi dewri bedîlî zemana salox nedaye / Bira çawa rabe / Jinbira xwe di mala xwe de bide mêr e siwaro / Axx were were ax were birindaro / Hayîihaax ay habîhihi

Heso başını kaldırıp da Nazê'ye karşılık vermez. Heso Nazê'nin bu acı teklifleri yapmaya geldiğini sanır. İçinden der: “Derdim bana yetmezmiş gibi, bu da gelmiş benimle alay eder; kalan canımı da alır.” Hiç başını kaldırmaz Heso. Nazê kılamını söylemeyi sürdürür:

Vay başıma vay başıma vay başıma
 Nazê der: Ey Heso ey yaralı sabahdır
 Vardım Zılan vadisine
 Hesên Evdalê ırmağına.
 Ey gönlüm senindir
 Ey evi yıkılası boyum selvidir
 Sana yedi yolun üzerindeki köprüdür
 On iki obanın çiçeğidir.
 Üç gün üç gece oldu
 Allaha yemin ederim ki
 Toplandı dünürçülerim kardeşin Oulixan'ın evinde
 Verdiler yetmiş bin başlık, beş takım elbise.
 Ey hasta ey yaralı haydi kaldır başını
 Bilmem nicedir yaraların.
 Ey yaralı kaldır başını
 Bir boyuma bosuma bak.
 Bak iki şahit durur senle aramda
 Helalleşmeye geldim senle
 Bilmem nicedir yaraların
 De gel de gel ey yaralı.

Nazê dibê herê dewranê, dewranê, dewranê / Le Nazê dibê Heso birindaro sibeye / Ezê bi diyarê Geliyê Zılan / Bi Çemê Hesên Evdalê dikevîm / Dilê min bi deman e / Kuro malxirabo bejna min bilind e / Ji te re pîra li serê heft rîya / Kûlilka diwazdeh waran e / Ev îro sê roj û sê şevê min qediyaye / Bi xwedê xwezgîniyê min / Di mala Qûlîxanê birayê te de li hev civîyane / Le heftê hezar qalanê min / Bi pênc heb çek gelo xelata min dane / Nexweşo birindaro ka serê xwe rake / Nizaanîm birinê te çawa ne / Birindaro serê xwe rake / Qasekî ji xwe re li xemlaa min mêze ke / Wele vanê du heb şahid / Di navbeyna min û te de sekinîne / Ez îro hatime xatirê xwe bi te dixwazim / Ez nizaanîm birinê te çawa ne siwaro / Axx were ax were birindaro axxx ay / Habihiiiiii....

Ve Heso açar gözlerini. Nazê duvağıyla başında durmaktadır. Heso, Nazê'nin onu bırakmak için geldiğini anlar. Heso kendi haline, yaralarına bakar ki böcekler içinde cirit atmakta. Kendi haline yanar, içi parçalanır. Bütün gücünü toplar, başını kaldırır ve Nazê'ye karşılık verir:

Vay başıma vay başıma vay başıma
Heso der: Ey bahtsız Nazê
Sabahtır
Vardım Zilan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına.
Ey bahtsız yüreğim
Bugün bahtımıza gökten ateş yağdı vay bana
Bütün kuşlardan ateş kuşu gönlüme yuva yaptı
Ey Nazê Allahını seversen
Gelip benden hatır almak istersin
Yedin bitirdin beni
Yüreğimi pare pare ettin.
Şükrediyorum Allahıma
Bana verdiği acıyı vermesin hiçbir yiğide
Vermesin hiçbir civanmerde
Yedi yıl boyunca bu acıyı verdi
Börtü böceklerin yediği o peygambere.
De gel Nazê de gel yaralıyım

*Heso dibê herê dewran e dewran e dewran e / Le Heso dibê lê lê Nazê rebenê
/ Sibe yi wezê bi diyari Geliyê Zilan / Li Çemê Hesen Evdalê diketim îro ji
taliê min û te re ji asîmanan li minê agir bari / Lê dilê min evdalê Xwedê /
Ji hemî teyra hêlîna teyrê nari / Ewî heywanî hêlîna xwe çêkir / Ji asîmanê
li binê qanatê reş û tarî / Nazê tu bi xatirê Xwedê kî / Tu hati xatirê xwe ji
min dixwazî / Bi vê teklîfa hanê te goştê canê min heland / Kezeba min di
nava min de kiriye parî parî / Wele ez şakir im ji Xwedayê xwe re / Êşa ku
daye min bila nede tu kurê camêra / Bila neyne serê tu canik û tu ciwana /
Heft salan xistibû canê wî pêxemberê / Kûrma xwarî Nazê axx were were ax
were ez birindar im*

Heso der:
Ey şirin Nazê
Bermuradım kara gözlüm
Selvi boylum kaz gerdanlım
Göğsün aktır dağ başındaki kar gibi
Ne diye Heso'ya olmadı nasip.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelip benden hatır almak istersin

Kalk altımdaki otu tazele
Bu yaralı koysun da başını yatsın.

Vay bana vay bana vay bana
Nazê der:
Ey Heso ey yaralı
Vardım Zilan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına.
Yüreğim etekteki kuşun yuvasıdır
Ey hasta ey yaralı uçtu yüreğimden
Kaz turna sürüleri alaca kanatlı kuşlar.
Kurbanın olam yanma haline
İndiririm dizimi
Koy başını dizime.
Kalk aç ellerini
Allahın yanında birdir
Hasta ile yaralıların duası.
Kadan alam kalk
Allahımıza ederiz bir dua
Büyüktür kerimdir kadir Mevlam
Bakarsın acını bana da verir
Olmam Heso'mdan sonra kimseye yar.
De gel de gel ey yaralı.

*Heso dibê Nazêêê te piçûkê / Li ber miradê te çavreşê bejn bilindê /
Gerdenqazê te singsipî ye / Belek î berfa çiyakê li ser xalyazê / Heso çima
pê nekir miradê / Nazê tu bi xatirê Xwedê kê / Tu hatî xatirê xwe ji min
dixwazî / Tu giyayê binê min teze bike / Birindaro bila serê xwe deyne û
razê ax ay haîhaî*

*Nazê dibê herê dewranê dewraanê dewranê / Le Nazê dibê Heso birindaro
sibe ye / Ezê bi diyarê Geliyê Zilan / Bi Çemê Hesen Evdalê diketim /
Dilê min hêlîna teyrê li etek e / Nexweşo birindaro jê firiyane / Refê qaz û
qûlinga teyrêka perbelek e / Ez bi qûrbana te me / Gunê xwe bi halê xwe
neyne / Ezê çoka xwe deynim / Serê xwe li ser çoka min deyne / Te rabe
rûnê destê xwe veke / Dûayên nexweş û birindaran / Li cem Rebê Alemê
yek bi yek e / Ez bi qûrban rabe emê dûayeki / Ji rebê xwe bixwazîn Xweda
xwedayeki mezin e / Belgî êşa canê te li canê min peyde ke / Bila ez piştî
Hesokê xwe / Ji kesî re nebime bermalya mala teze siwaro / Ax were were
ax were birindaro haîhaî*

Vay bana vay bana vay bana
Heso der: Vay bahtsız Nazê sabahtır
Vardım Zılan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına.
Yüreğim etekteki kuşun yuvasıdır
Ey Nazê yarası derindir, gamı içtedir.
Zılan vadisinin Hesen Evdalê ırmağının suyu
Gelir üstümüze bugün gürleye gürleye.
Yeter Nazê Allahını seversen
Gelirsin benden hatır almaya
Sanki yüreğimi ciğerimi kesersin makasla usturayla.
De gel de gel yarahım.

*Heso dibê herê dewran e dewran e dewran e / Le Heso dibê lê lê Nazê rebenê
sibe ye / Ezê bi diyarê Geliyê Zılan / Bi Çemê Hesen Evdalê diketim / Dilê min
bêlîna teyrê simir e / Lê lê Nazê kûlê dilê min giran e / Xemê dilê min li hûndir
e / Îro Ava Geliyê Zılan Çemê Hesen Evdalê / Tê bi ser me de gur e gur e / Bes
e Nazê tu bi xatirê Xwedê ki / Tu hati xatirê xwe ji min dixwazî / Vê teklîfa
hanê çawa tu cozdan û meqesê / Berbera bidî serê dil û cigera min / Ji xwe re
bibirî Nazê / Ax were were ax were / Ez birindar im*

Heso der:
Ey şirin Nazê
Bermuradım kara gözlüm
Selvi boylum kaz gerdanlım
Göğsün aktır dağ başındaki kar gibi
Ne diye Heso'ya olmadı nasip.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelip benden hatır almak istersin
Kalk altımdaki otu tazele
Bu yaralı koysun da başını yatsın.

*Heso dibê here Nazê te piçûkê / Li ber miradê te çav reşê bejn bilindê /
Gerdenqazê te singsîpiyê / Belekî ji berfa çiyakê / Li ser Xalyazê çima Heso pê
nekir miradê / Lê lê Nazê tu bi xatirê Xwedê ki / Tu hati xatirê xwe ji min
dixwazî / Tu rabe giyyayê binê min teze bike / Birindaro bila serê xwe deyne û
razê / Haihai*

Vay bana vay bana vay bana
 Nazê der: Ey Heso ey yaralı sabahtır
 Vardım Zilan vadisine
 Hesên Evdalê ırmağına bağıdır bahçedir.
 Zilan vadisinin Hesên Evdalê ırmağının suyu
 Gelir üstümüze bugün gür ve coşkun.
 Ey hasta ey yaralı
 Kadan alam yanma haline
 İndiririm dizimi
 Koy başını dizime.
 Kalk aç ellerini
 Allahın yanında birdir
 Hasta ile yaralıların duası.
 Kurbanın olan kalk
 Allahımıza ederiz bir dua
 Büyüktür kerimdir kadir Mevlam
 Bakarsın acını bana da verir
 Olmam Heso'mdan sonra kimseye yar
 Gayrı takınmam kırmızı duvağı.
 De gel de gel ey yaralı.

*Nazê dibê herê dewranê dewranê dewranê / Le Nazê dibê Heso birîndaro sibe
 ye / Ezê bi diyarê Geliyê Zilan / Çemê Hesên Evdalê diketim bi bax û reze / Îro
 Ava Geliyê Zilan Çemê Hesên Evdalê / Tê bi ser me de bi har û lez e / Nexweşo
 birîndaro gunê xwe bi halê xwe neyne / Ezê çoka xwe deynim / Serê xwe li ser
 çoka min deyne / De rabe rûnê destê xwe weke / Dûayên nexweş û birîndaran /
 Li cem Rebê Alemê yek bi yek e / Nexweşo birîndaro rabe emê dûayeki / Ji rebê
 xwe bixwazîn Xwedê Xwedayeki mezin e / Belgî êşa canê te li canê min bibeze /
 Ez piştî Hesokê xwe Ji kesî re nebime bermalya mala teze / Ezê serê xwe êdî girê
 nedim / Xêliya sor gevez e siwaro / Axx were were ax were birîndaro / Hahiii*

Vay başıma vay başıma vay başıma
 Heso der: Ey bahtsız Nazê sabahtır
 Vardım Zilan vadisine
 Hesên Evdalê ırmağına
 Senin ve benim yüreğimin yarasına yüktür.
 Zilan vadisinin Hesên Evdalê ırmağının suyu
 Gelir üstümüze bugün meyilli ve kavisli.

Bakarsın yüce Mevlam yanına komaz kardeşimin
Nasıl uyar karısının sözüne
Tutup kolumdan atar beni Zilan vadisine.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelmiş benden hatır almak istersin
În Hesên Evdalê ırmağına
Soğuk bir tas su getir bana.
Ah de gel ey şirin Nazê
Bermuradım kara gözlüm
Selvi boylum kaz gerdanlım
Göğsün aktır dağ başındaki kar gibi
Ne diye Heso'ya olmadı nasip.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelip benden hatır almak istersin
Kalk altımdaki otu tazele
Bu yaralı koysun da başını yatsın.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelmiş benden hatır almak istersin
Kalk altımdaki otu tazele
Heso koysun başını
Bakarsın kadir Mevlam emanetini alır benden.

*Heso dibê herê dewranê dewranê dewraanê / Le Heso dibê Nazê rebenê sibe ye
/ Ezê bi diyarê Geliyê Zilan / Bi Çemê Hesên Evdalê diketim / Ji xema dilê
min û te re bi bar e / Îro Ava Geliyê Zilan Çemê Hesên Evdalê / Tê bi ser me
çiqas bi meyl û xwar e / Belgî Xwedê Teala min ji birakê min re nehêle / Çawa
bi xeberê jina xwe dike / Bi çepilê min digire min davêje Geliyê Zilan / Çemê
Hesên Evdalê êvar e ne gaziye li minê ne firaz e / Nazê tu bi xatirê Xwedê ki /
Tu hati xatirê xwe ji min dixwazi / Tu xwe berde devê Geliyê Hesên Evdalê /
Ji min re bine tasek ava sar e Nazê / Ax were lê / lê Nazê te piçûkê li ber miradê
/ Te çavresê bejnîbilindê gerdengazê / Te singsîpiyê belekê berfa çiyakê / Li ser
Xalyasê Heso pê nekir miradê / Nazê tu bi xatirê Xwedê ki / Tu hati xatirê xwe
ji min dixwazi / Tu giyyayê binê min tezeke Heso serê xwe deyne belgî Xwedê
emanetê xwe / Ji min bistine birindaro ranazê ax haayyy*

Evet! Heso su ister Nazê'den. Nazê gidip suyu getirene kadar,
Heso Hakkın rahmetine kavuşur. Nazê gider Heso'nun başında
durur, ellerini göğşe doğru açar ve der:

– Ya Rabbim! Onunla birlikte benim de canımı al! Heso'dan sonra yaşamak bana haram!

Yüce Allah onun dualarını kabul eder, Nazê'nin canını oracıkta alır. Bugün Heso ile Nazê'nin türbesi Zilan vadisindedir ve ziyaret-gâh olmuştur.

Bu kılâmı ilk defa 1983 yılında Kurtalan'ın Badayê (Ballıkaya) köyünde ninem Şefîqa'dan dinledim. O zamanlar kardeşim Şakir ile beraber ilkokula gidiyorduk. Ninem bizim isteğimiz üzerine, haftada en az üç defa Heso ile Nazê'nin kılâmını söylerdi.

Bu kılâmı son yıllarda birçok dengbêjden dinlememe rağmen, en son 1997 yılında dengbêj Salihê Qûbînî'den dinledim. Salihê Qûbînî kılâmı Garzan ağzıyla söyleyince, ninemin hayali canlandı gözlerimde. Kılâm her ne kadar Salihê Qûbînî'nin ağzından alınıp yazılmışsa da, hikâye ninem Şefîqa'dan alınmıştır.

FERZENDE BEY

Ağrı İsyanının liderlerinden olan Ferzende Bey, Hesenan Aşiretinden olup yiğit ve iyi bir savaşçıdır. İsyan hareketinde adı, İhsan Nuri Paşa ile Bro Hesko Têlî'den (Birazîm Paşa) sonra anılmaktadır. Tabii bu isyanda Xalis Beg, Nadir Beg ile Memo Beg (Kör Huseyn Paşa'nın çocukları), Elîcan, Reşoyê Silo, Seyidxan ve Zahir Axa gibi kişilerin de adı anılmakta ve dengbêjlerin kılamlarında yaşatılmaktadır.

Hesenanlı Ferzende Bey Ağrı İsyanından önce, 1925 yılında, Şeyh Said İsyanına katılır ve özellikle Muş Malazgirt mıntıkasında büyük kahramanlıklar gösterir. Bazı kaynaklara göre, Şeyh Said İsyanının bastırılmasından sonra, Ferzende Bey 150 atlı adamıyla İran'a geçer. Yine bazı kaynaklara göre sınırı geçmeye çalışırken Türk askerleri tarafından yaralanır.

Sınırı geçmelerinin ardından, İran güçleri silahlarını teslim etmelerini istese de onlar bunu kabul etmez, direnirler. Yaşanan bu gerginlik Kürt güçleri ile İran güçleri arasında şiddetli çarpışmalara neden olur. Anlatılanlara göre, çatışmaların sonucunda Şemseddînê Xalid, Ferzende Bey'in babası Silêmanê Ehmed, Kerem Begê Zirkanî ve Evdilbaqî yaşamını yitirir, Ferzende Bey ise yaralanır. İran güçlerinden kurtulanlar Simko'ya yani Şıkaklı İsmail Ağa'ya sığınır.

Kimi kaynaklara göre de, Ferzende Bey'in İran'a geçişi, Ağrı İsyanının bastırılmasından sonra gerçekleşmiştir; çünkü, "Mako İsyanı" diye bilinen ve Kürtlerle İran güçleri arasında geçen savaş, 1931 yılında olmuştur. Bu isyanda, Kelb Elîxan Nexşîwan'ın komu-

ta ettiği İran güçlerinin sayısı 6-7 bin civarındadır; Bro Hesko Têlî ile Ferzende Bey'in öncülük ettiği Kürt güçlerinin sayısı ise dokuz yüzdür. İsyanın sonunda, aralarında İran güçlerinin komutanı Kelb Elîxan Nexşîwan da olmak üzere 700 kadar İran askeri Kürt isyancılar tarafından öldürölür. Söz konusu isyan, Türk ve İran güçlerinin anlaşıp birleşmesiyle bastırılır.

Diğer yandan, dengbêjlerin söyleyegeldiği kılaamlara göre, bu olay Şeyh Said İsyanından sonra meydana gelmiştir. Bu gerçek, Rohat Alakom'un Hoybun Örgütü ve Ağrı Dağı Ayaklanması adlı eserinde de doğrulanmaktadır. Alakom'un olayla ilgili görüşü şöyledir: "Şeyh Said İsyanında tutuklanmayan Ferzende Bey, İran'a geçer. 1927 yılında Ağrı İsyanına katılmak için geri döner. Aktif olarak savaşta yer alır ve büyük kahramanlıklar gösterir; düşman kuvvetlerine aman vermez. İsyanın lideri İhsan Nuri Paşa, hatıratında Ferzende Bey hakkında ilginç değerlendirmeler yapar. Kadri Cemil Paşa ise hatıratında Ferzende Bey için 'yaşayan abide' demektedir. Yine Osman Sebrî, 'Dört Kahraman' adlı yazısında onun için, 'birinci kahraman' demektedir. Ferzende Bey, bir çatışmada 60 kişi ile iki alaya karşı savaşarak büyük kahramanlık gösterir. Savaşın sonunda Türk komutan düzmece bir rapor yazar ve bütün çevre köylerin Ferzende Bey'e destek verdiğini, bu nedenle savaş kaybettiklerini belirtir. Bu olayın üzerine Zilan vadisinde 80 köy yakılıp yıkılır. Osman Sebrî de bir yazısında, Ferzende Bey'in gösterdiği kahramanlık yüzünden 80 köyün yakıldığını söyler; Şeyh Said İsyanında yer alan Hesên Hişyar da aynı görüştedir."

Hey bey vay bana vay bana

Hey paşam vay bana vay bana

Haykırır Asya der

Ey bahtsız Besra sabah

Kil İskender'de Salim Bey surlarında pınar başında

Vay anam bir harp bir bela bize musallat oldu

Akşamdan beri
İyi gelir kulağımıza top tüfek sesleri
Sağır eder adamı bu meret borunun gümbürtüsü
Yağmur gibi yağar üstümüze vay anam
Bu kâfirin top ile kurşunları.

*Le axao hey li min li min li min / Bê maqûlo hey li min li min li min / Le
Asyayê bi sê denga bang lê dike / Dibê de lê lê Besrayê rebenê sibe ye / Şereka li
me çêbû Qaleka li me qewimî / Le Kil Êskender / Li sûr û bedena Salim Begê /
Li herwşa kafirê Emer Tûman / Dayê rebenê vê sibê / Li ser kaniyê way ax way
Le belê ji êvara Xwedê ve / Li gobê min xweş tê / Dengê gula topê li me sil kir /
Sewtêna mîrata vê boriyê / Gule û barûdê wî kafirî / Li me dibare dayê mînanî
/ Tevana gelo li ber taviyê*

Haykırır Asya der ey Besra
Vay Haleb'in ataşı babanın evine düşe
Kalk otur Ferzende Bey'in dizinin önünde
De ki evin yıkıla Ferzende benimki de beraber
Derdin 'Ferzendeyim ben Ferzende
Elfezya'nın babası Eznawir'in süvarisi
Küçük çaplının sahibiyim
Kavgada savaşta yoktur üstüme
Üçüncü Ordunun yurdunda.'
Haykırır Ferzende, der:
'Ey Asya ataş düşe babanın cesedine
Yetsin gayrı bu yermelerin
Ferzendeyim ben Ferzende!
Heyderanların kavgası değil bu
Cibiranların Sînikanların kavgası
On iki sülaleli büyük aşiretlerin kavgası değil bu
Acemdir bunlar "beşinci mezhep"ten
Ne dini var ne imanı
Karşıdır Muhamed'in dinine
Yazar fermanımızı.

*Le Asyayê bi sê denga bang lê dike / Dibê de lê lê Besrayê / Hey lê agirê Helebê /
Bi derê mala bavê te ketê / Tu rabe li ber çoka Ferzende rûnê / Tu bêje Ferzende*

*mala te xirab be / Lo bila mala min ji pê re / Te digo 'Ez Ferzende me ez
Ferzende me' / Ez bavê Elfezîya Siwarê Eznaîwir im / Xwedanê kuçik çapliya
me / Rojê qale qalê oxirmê giran / Li welatê 'ûçinci ordiyê' de / Mêr di ser min
re qet tune ne / Evîya ne şerê me û Hesenan e / Ne şerê Heyderan e / Ne şerê
Cibiran e / Ne şerê Sinikan e / Ne şerê duwazdeh bavê eşîratê giran e / Evîya
ecem e 'bêşinci mezheb' e / Ne din e ne îman e / Li gori qarşî şerîeta Mûhemed
/ Li qarşî me disekine me dixapîne*

Akşamdan beri

Durur karşîmda Hesenanların Silêmanê Ehmed'in cesedi

Yaralıyım bu kafirin otomatîgînin iki kurşunuyla

Tutamaz elim vay anam bu meret modolînin tetîgîni

Yanmam o yîgîtlere o aslanlara kıyılmasına

Yanarım bu kâfirin tugayından dört kişînin

Tutup Silêmanê Ehmed'in kolundan götürmesine

Hamidiye Alaylarına hedef yapmasına.

Vay beyim vallah böyle olmaz billah böyle olmaz

Üç gün üç gecedir savaş Keremê Qolaxasî'nin omzunda

Yîgît bir adama kıyılır

Yaralıdır iki kurşunla.

Büyük yemin etmiş ölmek var kaçmak yok.

Emerler üç gün üç gecedir

Kûheylanların sırtında

Yer yurt arar bu yıkılası İran'da.

Kerem der Ben Kerem isem

Devletin fîrarîsi mahkûmuysam

Emerlerin gülüysem

Kasr ile konaklarımızın çevresini sarmış bu kafirler

Hele desinler bırak silahı sığın bize.

*Ji êvara Xwedê ve / Cinazê Silêmanê Ehmed Bi tevî komê Hesenan ve / Gelo li
pêş miqabîlî çavê min e / Ezê bi du gulê tometîka vî kafîrî Birîndar im / Destê
min têtîkê mirata Modolîyê nagîre dayê rebenê / Pêçîka min a şahîdê li min
nagere / Heyfa min nayê li kuştîna mêran û şêran / Heyfa min tê li wê heyfê
/ Çar heb ji tûxayê vî kafîrî / Li ser me re sekinîne / Ji milê Silêmanê Ehmed
Bavê Kazîm digirtin / Dixistin nîşanê Hemîdîyê*

*Le Axao wile nabe bile nabe / Îşev sê şev û sê roj e / Şer ketiye ser milê Keremê
Qoloxasî / Mêrekî çê tê kuştinê / Bi du / gula birindar e / Bi sonda mezin sond
xwariye / Tê kuştinê lo bira jê venabe / Erz û eyalê Mala Emer / Îşev sê şev û
sê roja / Li kavila Îranê digere nagere yêr nabine / Ji xwe re li ser piştê kîbêl û
malekiyan / Lo bira peya nabi*

*Kerem dibê wez Kerem bim / Ez Kerem bim / Ez firar û qaşqûrê mehkûmê
Dewletê bim / Berxê Mala Emer bim / Ezê bi maleka weka Mistefa Begê re
heval bim / Evî kafirî li dora qesr û qûnaxê me girtine / Dibên tivingên destê
xwe deynin*

“Yusuf Azizoğlu, çok değerli ve mütevazı bir insandı; kibir nedir bilmezdi. Her zaman Doğu insanı için hizmet yapmak isterdi. Zengin ve büyük bir ailedendi, bu nedenle kapısı her zaman Kürtlere açıktı. Yüzlerce kişinin geçimine yardımcı oluyordu.”

Evet! Kürt parlamenter Dr. Yusuf Azizoğlu hakkında, dostu dengbêj Mahmûd Kızıl böyle diyor. Yusuf Azizoğlu 1917 yılında Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde dünyaya gelir. Kendisi Ferhendiyan Aşiretinden olup Hacî Huseyn Ağa'nın kardeşidir. Zengin bir aile olan Ferhendiyanlar Tirbepî, Tilmî ve Soranê başta olmak üzere birçok köyün de sahibidirler. Azizoğlu ilkokulu Silvan'da, ortaokul ve liseyi Diyarbakır'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine kaydolar. O dönemdeki birçok Kürt öğrenci gibi Azizoğlu da Dicle Talebe Yurdunda kalır ve buranın Kürt öğrencilerinin uyanış ve kültür merkezi olması için elinden geleni yapar.

Sağlık Bakanı Azizoğlu

Mezun olduktan sonra doktorluk yapmaya başlayan Azizoğlu, yavaş yavaş siyasete de ağırlık verir. Bilindiği üzere 27 Mayıs darbesinin ardından Türkiye'de yeni birtakım siyasi partiler kuruldu. Yusuf Azizoğlu da birkaç seçkin ve yurtsever arkadaşıyla birlikte 13 Şubat 1961'de Yeni Türkiye Partisi'ni kurdu. Akabinde yapılan seçimlerde Yeni Türkiye Partisi birçok parlamenter çıkardı ve hükümet ortağı olarak kabineye girdi; Azizoğlu da hükümetin sağlık bakanı oldu.

Bakan olduktan sonra görev alanı olarak kendi bölgesini seçen Yusuf Azizoğlu, projelerini gerçekleştirmek için Bitlis'in Tatvan ilçesine gider. Azizoğlu ile birlikte siyaset yapan, yazar ve dilbilimci Feqî

Huseyn Sağnıç, Portreler adlı kitabında onun Tatvan ziyaretinden şöyle söz eder: “Bakan olduktan sonra Tatvan’a geldi. Biz o zamanlar birkaç arkadaşla birlikte, Tatvan’da bir sağlık ocağı kurabilmek için dernek kurmuştuk. Yanılmıyorsam derneğin adı ‘Halk Sağlığını Koruma Derneği’ idi. Bu çalışmalarımız için kendisinden yardım talep ettik. Bize, ‘50 lira göndereceğim. Bu parayla sağlık ocağı için bir arsa alın; peyderpey size yardımcı olurum’ dedi. Söz verdiği gibi de parayı gönderdi. Biz de bu parayla arsa alıp çalışmalara başladık.”

Azizoğlu bakanlığı döneminde büyük işlere imza atar. Türkiye’nin her yerinde uygulanması için “Sağlık Projesi” çalışmasını başlatır ve bu proje için pilot il olarak Siirt, Bitlis ve Muş illerini seçer.

H. Oğuz Bekata: “Azizoğlu Bölücüdür”

Kürt halkı için yürüttüğü çalışmalar, Yusuf Azizoğlu’nun sağlık bakanlığı görevinden istifa etmesine neden olur. O zamanın içişleri bakanı H. Oğuz Bekata, Azizoğlu’yu ırkçılık ve Kürtçülük yapmakla suçlar. Bekata bunu sağlık bakanlığının çalışmalarına bağlar ve bu çalışmaları “bölücülük” olarak adlandırıp şöyle der: “Azizoğlu Kürtçülük davası güdüyor. Sağlık bakanlığının projelerini Kürt müteahhitlere veriyor ve Kürt işçi çalıştırıyor. Azizoğlu mecliste konuşup, ‘Ben Kürt değilim, Türküm’ desin, ben de sözlerimi geri alırım.”

Yusuf Azizoğlu, Bekata’nın bu sözlerine cevap verme gereği bile duymaz, sağlık bakanlığından istifa eder ve çalışmalarına parlamenter olarak devam eder. Feqî Huseyn’in verdiği bilgilere göre, Yusuf Azizoğlu daha sonra Yeni Türkiye Partisi’nin başkanı olur, ancak 1970 yılında hastalanarak bu görevden istifa eder.

Aynı yıl, verem illeti Yusuf Azizoğlu’yu kendi halkı, Şark halkının içinden çeker alır. Cenaze törenine katılanlardan aldığım bilgilere göre, törene binlerce kişi katılır.

Azizoğlu sevgisi bölgedeki sayısız dengbêjin onun ardından kılâm yakmasına neden oldu. Bu kılamlardan biri Dengbêj Mahmûd Kızıl tarafından söylenen “Lîdero” kılâmı olup daha sonra da birçok dengbêj tarafından söylenmiştir. Buyrun Mahmûd Kızıl’a kulak verin:

Ey lider
Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam göründü bize sabah yıldızı
Ey lider kurban olam göründü bize sabah yıldızı, gurbet yıldızı
Azizoğlu verdi bir ay önce istifa dilekçesini Ankara'ya, Reisi Cumhura
Yanmam hiçbir şeye
Yanarım, kimse kalkıp siyaset yapmasın Şark'ta
Ah Murad'ın babasından sonra.
Ey lider ey lider
Lidersiz ölem bu dünyada
Sağ iken bu dünyada
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Murad'ın babası Azizoğlu gibi bir lider

*Lîdero Lîdero lidero lideroo / Lîdero qurban li me dabû stêrka sibê stêrka salê /
Lîdero qurban li me dabû stêrka sibê stêrka xurbetê / Ezîzoğlî mehki berê istîfa
dilekça xwe da Enqerê / Li Reisê Cimurîyetê / Heyfa min nayê li wê yekê / Heyfa
min tê bi wê yekê / Di welatê şerqê de bila li piştî babê Murado / Kesekî ranebe
neke dawza siyasetêêê ax / Lîdero lidero / Bê lidero ez neminim li dinyayê / Heta
sax bim li dewrana dinyayê / Lidêrekî mina Ezîzoğlî Babê Murado tucari nayê
Türkiyayêêê ax / Habîhîîîî*

Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam göründü bize sabah yıldızı
Bu meret radyo kara haber verdi bize
Duyuldu bütün Türkiye'de duyuldu yedi düvelde
Azizoğlu'nun ölümü.
Yalnız kendi ocağını değil
Söndürdün biz fakirlerin ocağını da.
Ey lider ey lider
Lidersiz ölem bu dünyada
Sağ iken bu dünyada
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Murad'ın babası Azizoğlu gibi bir lider.

Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam
Vardım yıkılası Diyarıbekir'e

Koyu ve kara taşlı.
Bu meret teyyare Azizoglu'nun cenazesini
Biz Kürtlere hediye getirir Ankara'dan.
Vardım Azizoglu'nun cenazesinin yanına
Dedim kardaş, yıktın evimizi
Acep Ankara'da kime tembihledin
Biz fakirlerin derdinin çaresini.
Ey lider ey, biz fakirlerin lideri
Düşerse yolumuz Ankara'ya
Gayrı kime söyleriz derdimizi.
Ey lider ey lider
Lidersiz ölem bu dünyada
Sağ iken bu dünyada
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Murad'ın babası Azizoglu gibi bir lider.

*Lîdero lîdero lîderoo / Lîdero qurban li me dabû stêrka sibê stêrka salê / Evî miratê
rادیۆیە یayîn dîkir / Xeberki ne bi xêrê ji me re tanî / Nav û dengê mirina Yûsif
Ezîzoglı / Tirkîyayê lawo heft diwâlê ecnebi tev hilanî / Ezîzoglı te mala xwe
tenê xira nekir / Te kon û çitên perdê me feqîran bira li ser danî / Ax lîdero lîdero
lîdero / Wez nebinim li dinyayê / Heta sax bim li dewrana dinyayê / Lîderki
mîna Ezîzoglı nayê Tirkîyayêê ax / Habîhîîî*

*Lîdero lîdero lîderoo / Lîdero qurban li me dabû / Çûme Diyarbekira şewitî lawo
/ Bi kevîrê reş û tarî / Evî miratê teyarê cinazê Ezîzoglı / Ji me kurmanca re ji
Enqerê hey lo lawo / Hediye tanî Ezê çûme ser cinazê Ezîzoglı / Min go Ezîzoglı
te mala me xira kir / Wem nîzanin li Enqerê / Heyra te tembiya me feqîran /
Keko îcar li kî danî / Ax lîdero lîderê me feqîran / Ez nîzanim piştî babê Murado
/ Berê me kete bajarê Enqerê / Wem nîzanin derdê xwe bêjin ji kê re ax / Lîdero
ez nebinim li dinyayê / Heta sax bim li dewrana dinyayê / Lîderki mîna Ezîzoglı
nayê Tirkîyayêêê ax / Habîhîîî*

Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam sabahtır
Vardım yıkılası Silvan'a vay anam ovanın karşısında.
Baktım eser yayla rüzgârı vay anam
Ne yakışır Azizoglu'nun boyuna bosuna.
Vardım Azizoglu'nun cenazesinin yanına
Yoktu yara bere vücudunda
Ah çeker milletin derdinden

Kan gelir ciğerinden.
Ey lider ey lider
Lidersiz ölem bu dünyada
Sağ iken bu dünyada
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Murad'ın babası Azizoglu gibi bir lider.

*Lîdero lidero lideroo / Lîdero qurban sibe ye ezê çûme Farqîna şewitî dayê /
Bê li hafê destê / Minê bala xwe didayê bîna bayê çiya lê dixê / Dayê rebenê li
bejn û bala Ezîzoğlî çîqas xweş tê ax / Ezê çûme li ser cinazê Ezîzoğlî / Derb
û birin tê de tunebû / Axin dike ji derdê mîletê şerqê / Ji kezebê xwîna rêş tê
/ Lîdero lidero wez nemînîm li dinyayê / Heta sax bim li dewrana dinyayê /
Lîderki mîna Ezîzoğlî nayê Tirkiyayêêê ax / Habîîîî*

Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam vardım yıkılası Silvan'a vay anam
Söğüt ile kara kavaktır.
Baktım ikinci vakti
Gelir Azizoglu'nun taksisi en önde
Vardım dedim ne oluyor ne bitiyor nedir mesele
Dediler, küsmüş Yusuf Azizoglu Ankara'ya
Küsmüş ebediyen Büyük Meclise
Ah sahipsiz komuş kolu kanadı kırık Şarkı.
Ah lider ah lider ah lider
Kurban olam sensiz ölem bu dünyada
Yaran büyüktür çıkmaz yüreğimizden
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Azizoglu gibi bir lider.

*Lîdero lidero lidero / Lîdero qurban çûme Farqîna şewitî / Dayê rebenê bi hewl
û bi ye / Minê bala xwe didayê / Berê vê êvarê pêşîya texsiya derketî / Texsiya
Ezîzoğlî dayê rebenê / Hezê hezê li pêşîyê / Ez çûme pêşîyê min go belkî mala we
xirab e / Çi bû çî qewimî çî cîriya mesele çî ye / Digotin belkî mala we xira be /
Heyra Wele Yûsîf Ezîzoğlî ji / Enqerê / Ji Biyuk Mîlet Meclîsê xeyidiye ebediyen
/ Şerqê malîkşewitî biştîye bê xweyî yee ax / Ax lidero lidero lidero / Lîderoo lidero
qurban / Wez nebinîm li dinyayê / Heta sax bim derdê Ezîzoğlî / Derdeki giran
e lawo / Ji dilê me dernayê / Heta sax bim li dewrana dinyayê / Lîderki mîna
Ezîzoğlî babê Murado / Tu carî lawo nayê Tirkiyayêêêê axx ê / Habîîîî*

DENGBÊJ FERZÊ

Ünlü dengbêj Ferzê, Muş'un Malazgirt ilçesinin Kevir köyündendir. Yaşadığı dönemde Dengbêjlerin Şahı, "Teyrê li ser milê qîz û bûkan (kızların ve gelinlerin omuzundaki şahin)" olarak tanınan Ferzê, Serhad Bölgesinin en ünlü ve en keyif verici dengbêjlerinden biriydi.

Bilindiği üzere, kin, çatışma ve düşmanlık, Kürt aşiretleri arasında eskiden beri olagelmıştır. Söylenenlere göre Dengbêj Ferzê böyle bir kin nedeniyle, konuk olduğu bir düğünde, Zekiyê Lawê Mîralî tarafından öldürülür –hemen söyleyelim, bazıları bu kanıda değildir–. Ferzê'nin ölümünden sonra, Şakiro'nun da hocası olan Dengbêj Reso, onun ardından bir kılam yakar. Kılama geçmeden önce, olayın nasıl meydana geldiğine bakalım:

Kevir köyündeki bir düğünde kılam söylemesi için, Dengbêj Ferzê'ye çağrı gönderilir. Tabii aynı çağrı, bölgenin birçok ileri geleni gibi, Zekiyê Lawê Mîralî'ye de gönderilir. Zekiyê Lawê Mîralî Şêweşyan Aşiretinden olup Fesîhê Mihê Mirze'nin amcaoğludur.

Malumdur ki, Kürt aşiretleri düğün derneklere silahsız gitmez; şeşagirlerini¹ alıp, düğünün yolunu tutarlar. Bu düğünde farklı olacak değil ya... Halay ve düğün sona erdikten sonra sıra gelinin ata bindirilmesine gelir. Bu sırada, "Ferzê gelsin kılam söylesin!" denir. Anlatılanlara göre düğünde 50-60 atlı varmış. Neyse! Gelin ata biner, Ferzê kılam söylemeye başlar. Bu arada atlılar da silahlarına davranır. Zekiyê Lawê Mîralî'nin, o dönemin şeşagiri olan Malnihêr silahıyla sıktığı kurşun, gider Dengbêj Ferzê'ye isabet eder ve ölümüne neden olur.

1 Şeşagir: Bir çeşit silah.

Acaba Ferzê'nin ölümünde kasıt var mıydı? Bölgedeki birçok kişinin kanısına göre, dengbêj Ferzê o kadar ünlüdür ki, bunu hazmedemeyen Zekiyê Lawê Mîralî, çeker silahını ve vurur onu. Fakat aslen Erzurumlu olan Dengbêj Zülküfê Qado'ya göre, Zekiye Lawê Mîralî, olaydan sonra onların köyüne gelmiş ve babasına Ferzê'yi bilerek öldürmediğine dair yemin etmiştir.

Şimdi de ünlü Dengbêj Reso tarafından Dengbêj Ferzê için yakılan kılâmı, Dengbêj Zülküf'ün ağzından dinleyelim. Söylediğine göre Dengbêj Zülküf, kılâmı annesi Senem'in ağzında almıştır:

Xasê der hey Naz
Nazê der hey Bîlnaz
Bîlnaz der ey Gulnaz ah kör olası...
De kalk körolası
Varacam Malazgirt'e Kevir köyüne vay vay vay

Sabah
Baktım iki atlı geldi Ferzendê'nin evine
Verdiler bir pusula Dengbêjlerin Şahı'nın, Mihemed Salih'in
babasının eline

Der düğün var Kevir köyünde
Buyur sen de gel bu meret düğüne vay vay vay.
Baktım bindi atına Dengbêjlerin Şahı
İndi evin alt tarafına, duraksadı üç defa.
Xasê çıktı önüne,
Gitme baba dedi bu meret düğüne.

*Xasê digo Nazê / Nazê digo Bîlnazê / Bîlnazê digo lê lê Gulnazê Gulnazê korê
ax / Korê de rabe ezê bi Melazgîrê bi gundê Kevir biketama / Wê bi zeviya
ketim way way way*

*Sibe ye min dêhna xwe dayê / Du heb siwar derketin derê Ferzende Şabê
Dengbêjan / Teyrê ser milê qîzan û bûkan wi / De bavê Mihemed Salih namekê
didane destan / Digo li gundê Kevir dawet e / Kerem ke were kambaxa wê
dawetê way way way*

Ey yaralı çıkmaz sesin
 Ey ağır yaralı çıkmaz sesin
 Çok ağırdır Mihemed Salih'in babasının yarası
 İniler iniler iniler.
 Xasê der hey Nazê
 Nazê der hey Bîlnaz
 Bîlnaz der ey Gulnaz bacı
 Sabah oldu
 Vardım Malazgirt'e Kevir köyüne
 Baktım çıktı gelin evden
 Dengbêjlerin Şahı kılâm söyler
 Dügünü şen eyler.
 Vay vay vay yıkılsın ocağın Zekî Lawê Miralî
 Baktım sıkılmış meret şeşagiri 'Dengbêjlerin Şahı'nın bedenine
 Çıkılmış sırtından meret kurşun.
 Vardım Malazgirt'e Kevir köyüne
 Düştü yere Mihemed Salih'in babası attan
 Bağırır, ey atlılar ocağınız yıkıla
 Derin yaram hem de çok derin
 Ey Malazgirtliler ocağınız yıkıla
 Vay vay vay
 Bir tas soğuk su verin Dengbêjlerin Şahı'na
 Kızlar ile Gelinlerin Omzundaki Şahan'a

*Birindaro de deng nayê / Birinxedaro lo de deng nayê / Birina bavê Mihemed
 Salih giran e / Dinale dinale dinale dinale / Çima bixew nayê way bahî bahî /
 Xasê digo Nazê / Nazê digo Bîlnazê / Bîlnazê digo lê lê Gulnazê xweyê / Sibe
 ye bi Melazgîrê bi gundê Kevir biketama / Soran û son derbas kir / Min dit
 bûk ji derê malê de hati / Bavê Mihemed Salih Teyrê ser milê qîzan û bûkan /
 Kîlâm digotê çerxa dawetê saz kir / way way way way*

*Kula Xwedê tu yê bi kulê bikevî Mala Zekî Lawê Miralî / Min dit
 demançekî şeşagîra Mal nihêrî / Daye li bedena bavê Mihemed Salih Şahê
 Dengbêjan / Mirata gula malnihêrê / Movikê piştî xilas kir way way
 wayDibê wezê bi gundê Kevir / Bi Melazgîra Şewitî biketama bi dare /
 Bavê Mihemed Salih ji ser piştî hespê da ketî erdê / Gazî dike gelî siwaran
 mala we xerab be / Birina min kûr e herî xedar e / Hey Melazgîriyan mala
 we xerab be / Bidin Şahê Dengbêjan Teyrê ser milên qîzan û bûkan / Taseke
 ava sar e way way way*

Ey yaralı çıkmaz sesin
Ey ağır yaralı çıkmaz sesin
Çok ağırdır Mihemed Salih'in babasının yarası
İniler iniler iniler.

Xasê bağırır olanca sesiyle
Der ey Naz ey Bîlnaz
Bîlnaz der ey Gulnaz
Sabah oldu
Vardım Malazgirt'e Kevir köyüne
Vardım keklik yuvasına vay anam vay
Derindir Dengbêjlerin Şahı'nın yarası
Ne etsem doğrulmaz sağ yanına
Acep neden başım tutmaz yastığı vay anam vay
Xasê bağırır olanca sesiyle
Der ey Naz der ey Bîlnaz
Bîlnaz der ey Gulnaz

Sabah oldu
Vardım Malazgirt'e Kevir köyüne
Baktım Dengbêjlerin Şahı'nın boyuna bosuna
Baktım şal û şepiğine
Yıkılsın ocağın Zekî Lawê Mîralî
Kurşun sıkılmış bu civanmerdin bedenine
Üç gündür kara toprağın altında.
Ey yaralı çıkmaz sesin
Ey ağır yaralı çıkmaz sesin
Çok ağırdır Mihemed Salih'in babasının yarası
İniler iniler iniler.

*Birindaro de deng nayê Birinxedaro lo de deng nayê / Birina bavê Mihemed
Salih giran e / Dinale dinale dinale dinale / Çima bixew nayê way way way
/ Habi habi / Xasê bi sê denga dike gazi / Digo Nazê Nazê digo Bîlnazê /
Bîlnazê digo lê lê Gulnazê / Sibe ye bi Melazgirê bi gundê Kevir biketama / Bi
hêlîna kewê way way way / Birina bavê Mihemed Salih şabê Dengbêjan giran
e / Dikim nakim nafitile milê rastê / Di kêleka min de dinale / Nizanim çima
serê min nagire balgê û qewê way way way*

*Xasê bi sê deng a dike gazî Digo Nazê Nazê digo Bilnazê / Bilnazê digo lê
 lê Gulnazê / Sibe ye bi Melazgirê bi gundê Kevir biketama Bi kereng e / Li
 bejna bavê Mihemed Salih Şahê Dengbêjan mêze dikim / Li şal û şapika ezê
 bala xwe bidim / Têlikê tûtikê silvani reng e / Li bejna bavê Mihemed Salih
 mêze dikim / Kul bikeve mala Zeki Lawê Mirali / Derbekê Malnibêri li
 bedena vî xweşmêri daye îro sê roje ketiye axê / Ez li der û dorê xwe dinêrim
 / Hezdiyê malê gundê dor heft reng e way way way / Birîndaro de deng nayê
 / Birînxedaro lo de deng nayê / Birîna bavê Mihemed Salih giran e / Dinale
 dinale dinale / Çima bixew nayê way way way / Hahi hahi*

KEMENÇENİN ŞAHI MIRADÊ KINÊ VE KILAMLARINDAN BİR ÖRNEK:

FERMAN

Birçok kılamseverin gönlünün sultanı kimdir dersiniz, işte bu Botan'dan Garzan'a, Diyarıbekir'den Serhad'a kadar herkesin gönlünde taht kurmuş Dengbêj Mirado'dur. Kinê Ailesinden olan değerli dengbêj, Miradê Kinê diye nam salmıştır. Kürt folklorunda önemli ve zengin bir renk olan Kinê Ailesinin yanında, Mirado da "Rebâb'ın Şahı" olarak Kürt folklor tarihinde hak ettiği yeri almıştır. Çok iyi hatırlıyorum, çocukluğumda, Kurtalan'daki evimizde Mirado'nun üç kılamı; "Ehmed Axa ile Eyšê Xanimê", "Lawikê Daqorî" ve "Seyrê Gulîsor" en çok dinlenen kılamlar arasındaydı. Mirado'nun söylediği kılamlardan biri var ki, kimse onun gibi içten ve güzel söyleyemez. Bu kılam, Eliyê Ünîs Ailesinin İsyanı üzerine yakılan 'Ferman'dır. İnsan bu kılamı dinlediğinde kendini er meydanında hisseder. Kılama geçmeden önce, yazar ve siyasetçi Şerefxan Cizîrî'nin Mirado ile ilgili düşüncelerine kulak verelim: "... Kürdistan'da daha Miradê Kinê'nin sesi gibi ses çıkmamıştır. Zagros dağları kadar yüksek, kilise çanı kadar güçlü bu duru ve dokunaklı ses, Kürdistan'da bir tarz yaratmış ve ülkenin dört bir tarafına yayılmıştır. Miradê Kinê o yüce ve berrak sesiyle hastaları bile ayağa kaldırır." (Şerefxan Cizîrî Kultur û Edebiyata Devkî, Weşanên Nûdem say. 46)

Fermanımız fermanımız fermanımız var
Fermanımız fermanımız fermanımız var
Babam ne eyleriz büyüktür kavga.

Fermanımız fermanımız fermanımız var
Kardaş fermanımız var.
Böbürlenme meclislerde
Bıyık burma kızların, kadınların, dulların içinde
İş ki adam kapa tabancaları, Alamanları
Gide büyük kavgaya.
Kimse böbürlenmesin Dağ Kavmi Eliyê Ünislara
Demesin gideriz büyük kavgaya.

Firman a firman a firman a firman a / Firman a firman a firman a firman a / Xalo emê çi bikin şer giran a / Firman a firman a firman a firman a / Keko li me firman a / Ne bi zirtê odê kurê camêran a / Ne bi hovê kirikên simbêlan ba bide / Li nav qiz û bûk û jinebi û van pîrekan a / Ne ku mirov berê xwe bidê şerê giran a / Destê xwe bavêje van demançan û van alamanîyan a / Bila kesekî zirtê xwe nedê / Ê nebê emê berê xwe bidin şer û qewxê giran a / Ê bira li ser Mala Eliyê Ünîs Qewmê Çiyan a axao.....

Fermanımız var
Babam fermanımız var.
Kimse böbürlenmesin Dağ Kavmi Eliyê Ünislara
Onlar ki yemin etmişler Şeyh Abdulkadir Geylani'ye
Nusaybin'deki Maz ile Evdi'ye
Veysel Karani'ye
Yemin etmişler Sultan Şeyhmûs'a
Namuslarına kadınlarına talâkı selâse ile.
Derler takmayız başımıza şapka
Koymayız elimize kelepçe
Girmeyiz büyük mapuslara
Ve kardaş hiçbir zaman güvenmeyiz bu zalim Türklere.

Firman a.....Xalo li me firman a / Bira bila kesekê zirtê xwe nedê / Li ser Mala Eliyê Ünîs wa Qewmê Çiyan a / Ê lê belê sond xwarina bi Şêx Evdîlqadirê Gêlanî / Maz û Evdiyê nava Nisêbinê / Ê bi perda wî Weysel Qirani / Sond xwarine wî sî salê Siltan Şêxmûs / Bi wê qûbe û perda wan a / Ê jin û namûs û pîrekên xwe / Bi sê telaqan berdana / Go emê serê xwe nakin şewqana / Emê destê xwe nakin kelemçana / Emê berê xwe nadin tu hepisxanê giran a / Bira emê tu cara destê xwe nakin / Destê wan bêbavên tirkan a

Kardaş gelmez mi hatırınıza
Nasıl astılar Diyarıbekir Ulu Cami'nde Şeyh Said'i
Geçirdiler boynuna ipi
Döndü baba evine telli duvaklı gelinler.
O günü getirin hatırınıza
İşte Siirt'in, Bitlis'in, Van'ın, Tatvan'ın askerleri
Ahlat'ın, Erciş'in, Muradiye'nin askerleri
Kars'ın Kağızman'ın Doğubeyazıt'ın ve Erzurum askerleri
Toplanmış yine Malabadi köprüsünde suyun kenarında.

Kıymayın askerlere
Onlar bizdendir, Kürttür
Vurun çavuşları, asteğmenleri, üsteğmenleri
Yüzbaşları, binbaşları
Vurun bu yarbayları, albayları, bu büyük kumandanları

*Bira bila heçiyê ew in ew qisase serê me bixwe na / Bira bira we naye wextê ku
Şêx Seid / Li devê Ûlû Camiya Diyarbekirê xeniqandin / Û stûyê wî avêtina
şerîte / Bûkên serbizêrî / Bi serê mala xwe ve dageriyana / Bila hûnê wê rojê li
bira xwe binin / Van eskerên Sêrtê, Bedlisê, Wanê, Tetwanê / Xelatê, Erdişê,
Mûradian / Û Qersê, Qaxizmanê, Bazidê û Erzeromê / Li ber Pira Malabadê
li kenarê avê dîsanê / Van e li hev civiyana*

*Û lê belê hûnê li bejn û bala / Pîs neferan herçi ew in / Ewê ji me kurdan a / Hûnê
derba lê bidin li bejn û bala / Van çarwîşan, astêmena, ustêmena / Û van têmena,
yûzbashi û binbashi / Yarbay û albay û van buyuk qumandana*

Bakarım Malabadi köprüsünde, Newala Qeremûsê'de
Ahir zamandır, kopar kızılca kıyamet
Kazmışlar mevzileri
Saldırırlar Eliyê Ünislara, boşaltırlar sandık dolusu fişekleri.
Ocağı yıkılası Silvan çavuşu
Meğer dürbünle bakar Malabadi köprüsüne Qeremûs vadisine
Yer gök iniler.
Gider telefonun başına
Haber salar Diyarıbekir Yedinci Kolorduya
Oradan gider haber yıkılası Ankara'ya
Biri der: Alo!

Diğeri: Efendim!
Haber verirler Büyük Meclis'e
Fermandır beyim ferman...

Wele bira ezê dênê xwe didimê / Li ber Pira Malabadê, li kenarê avê / Li ber Gorê Qeremûsê / Û li ser serê Mala Eliyê Ûnis / Çi ecêb û çî qiyamet û çî tofan a / Waye mewzi û tapiyê xwe kolan a / Û simbêlê reşê boyaxkiri / Avêtine wan Meqerîfê tivingan a / Bi elba fişek vala kirina ser gobkê wan ebana / Wele bira dênê we li wa bê / Û bila Xwedê şeş kula lê bidê / Li mala çarwîşên Farqînê / Tu nebê dûrebin li ber çavê wî ya / Û dimêzênê li ber Pira Malabadê / Li Newala Qeremûsê Çi ecêb û tofan a / Lêli belê ewê çûye ser telefonê / Cîwabê didê Yedinci Qolordîya Diyarbekir / Û ji wê dê cîwab kete / xopana bajarê Enqere / Ew dibê: 'Elo!' / Ew dibê: 'Efendim!' / Cîwab dane wê miçlisa giran a / Wa axao firman a finman a....

Kardaş fermanımız var fermanımız
Ulaştığında haber yıkılası Ankara'ya
O büyük Meclis'e
Açıldı kapılar, her tarafı aldı
Masa ile sandalye gıcirtısı.
Ve açıldı defterler
Çıkardılar Eliyê Ûnisların kaydını.
Haber verdiler altmış yedi vilayete
Açtılar depoların ağzını
Yüklediler sandık dolusu fişegi meret cemselere.

Vallah gözünüz onlarda olsun
Subaylar bindi taksilere ciplere bu Fordlara
Yedek subaylara gelince taze askerdiler
Yoktu haberleri dünyadan, bilmezlerdi iyi savaşmayı.
Bindiler cemselere çıkarıp ceplerinden mendilleri
Salladılar karılarına dediler:
“Hakkınızı helal edin, Dağ Kavmi Eliyê Ûnislarla savaşmaya gideriz”

Wele firman a.....li me firman a / Wele bira wextê cîwab kete / Xopana bajarê Enqerê / Wê miçlisa giran a / Û lêli belê carekî rabû bû çîreçîrê deriyan / Çîngeçîngê kursiyan û masa na / Û buya çîreçîrê wan qeleman a / Û navê Mala Eliyê Ûnis / Deranin ji wan kuçik defterîyan / Navê wan avêtin dewra

*siltanan / Wele navê Mala Eliyê Ênis / Careki avêtina qezetana / Bû çîngeçîng
û zîrezîra telefonê wan a / Bila wê rojê şêst û heft welayetê / Tirkîyê xeber
dana / Wa pê hesîyan a / Bila careki mîfte lê dane / Devê wan depoyan e / Bi
sîndoqan bi elban fişek vala kirina / Van mîratê cemsan a*

*Wele bila dênê we li wan bê / Heçî sûbay bûn ewê siwar bûn / Li van texsî û
li van cib û li van Fordan a / Ê heçî êdî sefer bûn li van ekmek çentesiyê xwe
dagirtin ji baliqan û ji van sabûnan a / Wele heçî yedek sûbay bûn / Ê nûka
hatibûna eskeriyê Nizanibûn berê xwe bidin / Şer û qewxê giran a / Nizanibûn
çi ecêb û qiyamet û tofan a / Wele ewê siwar bûna li cemsan a / Mendil û des-
malên xwe / Ji berika xwe dertanin / Ê li siwarbûna li çemsan a / Ban kirine
pirekên xwe / Got: 'Heqinî helal edin!'*

Fermanımız fermanımız var

Ne eyleriz

Bakarım da büyüktür Eliyê Ênislarla Hükümetin çatışması

Fermanımız fermanımız var

Bakarım Malabadî köprüsünden Qeremûs vadisinden

İyi gelir bu meret otomatik makinelerinin sesi

Boşaltılmış sandık dolusu fişekleri.

Gel gör ki yemin etmiş Eliyê Ênislar

Veysel Karanî'ye

Sultan Şeyhmus'a

Ve kopmuşlar külfetlerinden çoluk çocuklarından.

Derler takmayız başımıza şapka

Girmeyiz mapusa

Ve koymayız elimize kelepçe

Yemin edip talâkı selâse ile boşamışlar karılarını.

*Wele firman a firman a firman a.... / Li me firman a / Emê çi bikin şerê Mala
Eliyê Ênis û hikûmatê / Wezê dênê xwe didimê / Pir giran a axao.... Wele
bira wezê dênê xwe didimê / Li ber Pira Malabadê / Li Newala Qeremûsê /
Li min xweş tê dengê van mîratên / Otomotik makinelîyan a / Wele lêlî belê
Mala Eliyê Ênis / Çarwa bi elban fişek vala kirine / Ser gobên van eba na /
Ê sond xwarina bi Weysel Qeranî / Bi wî Siltan Şêxmûsî / Bi wê perda wan
a / Ê destê wan ji zarok û çolix û kîşletên / Wan qetîyan a / Go emê serê xwe
nakin şewqan a / Emê berê xwe nadin hepîxan e / Ê emê destê xwe nakin darê
kelemçan e / Wele namûs û pirekên xwe / Bi sê telaqan ji xwe berdan a /*

Eliyê Ûnîslar bakar ki kalmamış fîşek ile mermileri
Bilirler ki çekilmez hükümetin derdi.
Bakar bu zalim Türkler
Gelmez tüfek sesleri
Kalmamış fîşek ile mermileri
Takıp süngülerini saldırırlar Eliyê Ûnîsların siperlerine.
Yazık ki öldürürler biz Kürtlerin elli beş adamını
Atarlar ayaklar altına.

Fermanımız fermanımız var
Ne eylerim Eliyê Ûnîslar çatışır
Malabadi köprüsünde Qeremûs vadisinde
Allahın emridir ne eylersin.

*Lêlî belê Mala Eliyê Ûnîs / Dênê xwe danê fîşek û / Mermiyên wan neman a /
Û zanibûn ku barê hikûmetê / Barê risês a zehf giran a / Û lêlî belê wan bêbavên
tîrkan / Dênê xwe danê ku / Dengê tîvingê wan nayê / Fîşekên wan neman a
Wele firman a....Li me firman a / Wezê çi bikim Şerê Mala Eliyê Ûnîs / Li ber
Pîra Malabadê / Li Newala Qeremûsê / Kenarê avê / Û emê çi bikin hemî emr
û îrada Xwedan e axao...*

BULANIK KAZASI

Bundan 13-14 yıl önce, Serhad yöresindeki Muş ilinde meydana gelen elim bir trafik kazası, bölgedeki insanlar tarafından hiç unutulmamıştır. Unutmak bir yana, dengbêjler tarafından bu kaza üstüne yanık kılamlar yakıldı. Peki, nasıl olmuştu bu kaza?

Bulanık'ın Lîzê köyünde oturan şoför Mecîd, haftada bir Erzurum'a yolcu götürmektedir. Olay günü, Mecîd'in otobüsü Bakımevinin yukarısındaki Gêdûk köyünün civarında, Malazgirt'ten Diyarbakır'a yolcu götüren Hecî Evdîle'nin otobüsüyle çarpışır. Çarpışmada 34 kişi ağır yaralanırken, 24 kişi de yaşamını yitirir. Bu elim kazadan sonra, Dengbêj Cahîd olay yerine gider ve bir kılam yakar. Şimdi buyrun Dengbêj Cahîd'e kulak verin:

Vay başıma vay başıma vay vay
Ey Mecîd kadan alsın anan bu dünyada
Ey bahtsız anam de kalk
Vardım yıkılası Muş'a, Bulanık'a gelmiş sonbahar
Kimsenin başına vermesin Allah vay bahtsız anam şen sonbahardır
Kardeş yurdumuz Serhad'dır, püskürür üstümüze
Serhad Yurdunun karı
Sis almış yıkılası Bulanık'ı kaplamış her tarafı.
Yoktur şoförün bir kusuru.
Ey kardaş Mecîd kalktı şirin uykudan yıkılası Lîzê'de
Dedi, ana akşam koyunca başımı yastığa
Çok kötü düşler gördüm vay bahtsız anam
Yıkılır evimiz kalır tek direği.

Ax bê wayê wayê wayê wayê ax / Mecîd lawo bila dayika te ji te re kor be lawo li dinyayê / Lê lê dayê rebenê rabe ezê bi kavilê / Bûlanix û Mûşê diketime birawo li me hatiye payiz e / Bira Xwedê neyine serê xelqê dayê rebenê payiza rengin e / Keko welatê me Serhed e, berfa welatê Serhedê bi ser me de dipûtine / Mij û dûmana kavila Bûlanixê wisa bûye erd tije kiriye lawo / Çavê mirov erdê nabîne ji mij û dûmanê / Qebehetê şifêra tunîne ay / Lo bira Mecîd rabû ji kavila Lîzê ji xewa şêrin e / Go dayê rebenê êvarê / Wele min serê xwe li ser balîfê danî lê / Gelekî xewnên xirab min di xewna xwe de dîne dayê rebenê / Min dît diregê binayên me ji binê dikeve lawo / Bînayê me li ser diregekî dimîne ay

Ey kardaş bak çözüldü dizlerimin bağı
Yarın bizdedir Erzurum'a gitme sırası
Hiç gönlüm yok Erzurum'a gitmeye.
Baktım telefon gelir telefon üstüne
Der ey Mecîd yolcular seni bekler garajda.

Vay bana vay bana vay bana
Ey Mecîd anan kör ola sana.

Ey kardaş seyreyle
Sabahleyin ailesiyle vedalaştı Mecîd
Bindi meret otobüse çevirdi meret direksiyonu.
Onu on geççe
Çaldı kornayı Bulanık'ın girişinde
Yanaştı garaja
Bağırdı Şefîq dedi, Mihemed Elî sen bağır de:
Kalmasın Erzurum yolcusu!

Lo lo bira tu bala xwe bidê qam û qidûmê min şikestî ne / Sibê dora Erzeromê dora me ye / Lo birayo dilê min û çûyîna kavila Erzeromê qet tûnîne / Min dît telefon li ser telefonê didane Lîzê / Digot lawo Mecîd lawo yolciyê te di xeracê de beklê te dike / Li hêviya te sekinîne wayê wayê wayê wayê ax

Lê lê wayê wayê wayê wayê ax / Mecîd lawo bila her du çavên dayika te / Ji te re kor be lawo li dinyayê

Lo lo bira tu bala xwe bidê / Serê sibê Mecîd xatir ji mala xwe dixwest / Wele siwar bû li mirata otobosê mirata direksonê dihejinê / Deh deqe ji saeta wî derbas dibe / Li girişa Bûlanixê sê caran li qornê dixine / Yanaşmişî xeracê dibû / Şefîq ban kir go Mihemed Elî tu bike qêrin e: Her çi yolciyê me yê ku diçin Erzeromê / Bila lawo kesekî li erdê nemîne

Ey kardeş seyreyle
 İndi otobüsten Mecîd vay bahtsız anam
 Aldı yolcu listesini
 Belki Allah esirger herkesi
 Tıklım tıklım doluydu o gün Mecîd'in otobüsü
 Elbet Mevlam kara yazmış kaderi.
 İndi Mecîd vay bahtsız anam sen seyreyle
 Alır yolcuların listesini
 Vedalaşır Şefîq ve Fayîq ile
 Helallaşır iki arkadaş ağlaya inleye
 Seyreyle vay bahtsız anam
 Baktım mazot alır Liceli Hecî Tehar'ın istasyonundan
 Bindi otobüse ve hızlı hızlı sürdü Erzurum'a
 Ey Mecîd anan kör ola sana.

Ey bahtsız anam seyreyle
 Vardım Bulanık'a Malazgirt'e bu diyara vay bahtsız anam
 Hecî Evdile'dir o yıkılası Malazgirt'ten çıkan otobüsün şoförü
 Oturur yanında ecel kuşu.
 Seyreyle ey kardaş
 Bakımevinin yukarısında Gêdûk civarında
 Çarpıştı iki otobüs vay bahtsız anam
 Top tüfek gibi ses çıkardı bu meretler.

*Lo lo bira tu bala xwe bidê / Mecîd ji otobûsê peya bû dayê rebenê / Listeya
 yolciyê xwe hiltine / Belgî Rebê Alemê tu bi kesî de neyîne / Ew roj otobûs wisa
 tije ye çima cî da qet rê tûnîne / Elbet Rebê Alemê ji wan re xirab tîne / Mecîd
 peya bû dayê rebenê tu sêr bike / Listeya yolciyê xwe hiltine / Ew bi tevî Şefîq
 û Fayîqo xatir ji hev dixwazîn / Hev du helal dîkirin dayê dibû qûzîn û zarîn
 û girîn e / Heyra bala xwe bidîne min dî / Li Petrola Hacı Teharê Lici / Dayê
 rebenê mazota xwe hiltine / Lo lo bira siwar bû berê wî kete Erzeromê dilezîne
 / Wayê wayê wayê bê wayê wayê wayê / Mecîd bira lawo her du çavê dayika te
 kor bin lawo li dinyayê ax / Habîhî*

*Lê lê dayê rebenê bala xwe bidê / Ezê bi Bûlanix û Melazgîrê dikevîm dayê
 rebenê li vî banî / Ew otobûsa ku ji kavîla Melazgîrê derketiye / Hecî Evdile lê
 siwar e "Teyrê Ecelê" li kêleka wî siwar bûye / Bira ji kavîla Melazgîrê derani
 / Lo lo bira tu bala xwe bidê li Bakımeviya rasta Gêdûkê / Her du otobûsa bi
 serî li hev du dikevîn dayê rebenê / Wele dengê van mirata mîna dengê top û
 tivînga bira / Ji xwe re deng deranî*

Vay bahtsız anam seyreyle
Belki Mevlam vermez kimsenin başına
Göge ulaştı yaralıların feryadı figanı
O gün yirmi dört ölü otuz dört yaralı çıkardılar iki otobüsten.
Baktım otobüslerin altına
Kan akar ırmak gibi, kan akar pınar gibi

Ey kardaş ertesı gün
Çıkardılar emir, getirdiler üç cemse asker
Aldılar savcılar hakimleri sabahtan
Ellerinde liste
Çıkarıp yapıştırdılar kimliklerini yakalarına
Vallah kardaş aldılar cenazeleri sabahtan
O karda o kışta vay bahtsız anam.
Haber verdiler herkese
Gelip alsınlar yaralılarını diye.

Lê lê dayê rebenê bala xwe bide / Belgi Rebê Alemê tu bi kesî da neyînî / Keko wele fîzan û zarîna kuştî û birindara jî erşê zibil anîn / Ew roj bira 24 kuştî 34 birindar jî her du otobûsan deranîn / Min xwe xwar kiri binê otobûsa / Heyra tu bala xwe bidê / Lo lo bira belgî Rebê Alemê tu bi kesî da neynî / Xwîna cinaza û kuştîya jî binî dikişê lawo mîna çem û kanî

Lo bira tu bala xwe bidê dotira rojê / Emir derxistine sê cemse esker deranîn / Serê sibê lî Bûlanixê / Sawcî û hakimê gelî Kopê bira tev hilanîn / Liste bi wan re ye min di kimligê wana derxistin birawo / Bi ser pêşîrê wan ve danîn / Heyra wele serê sibê cinazan derxistine / Li ser bûzê cemedê pêşîya berfê dayê rebenê danîne / Lo lo bira tu bala xwe bidê / Liste bi wan re ye kimligê wana jî cêba wan derxistin / Keko wele bi topline bi pêşîrê wan ve danîn / Bi têlsîz û tîlefona didane şar û bajar û memleketan / Her kes dihatê lawo nexweşê xwe hilanî

Vay bahtsız anam seyreyle
Gittim otobüsün yanına
Baktım üç sahipsiz durur orda
Göğü inletir feryatları.
Dedim: Nerelisiniz kardaş?
Kardaş Doğubeyazıtlıyız Celaliyiz dedi ikisi
Diğerine sordum: Neredensin kardaş?
Dedi: Adım Elî babamın adı Hecî Emer'dir

Evimiz Bulanık'ta Hemzeşêx'dedir
Vallah kırılmıştır sırtım iki yerden
Sağ yanıma tutmaz zaten eskiden
Olsaydı da biri haber salsaydı anama babama
Helal etsinler hakkımı
Ölüyorum kalmasın günahları boynumda
Vay bana vay bana vay bana
Ey Mecîd anan sana kör ola.

*Lê lê dayê rebenê tu bala xwe bidê di sona olayê de / Ez çûme tevna otobûsan sê
hebê wê derê bê xwedî ne / Lo birawo fîzan û zarîna wan li erşê ezîm hiltîne
/ Min got: Keko hûn ji ku ne? / Du heban go: Bira em xelqê Doxûbazîdê /
Birano dibên em Celalî ne / Yeka dinê min pîrs kir min go: Keko tu ji ku yî?
/ Go: Navê min Elî ye navê bavê min Hecî Emer e / Mala me li Hemzeşêxa
Bûlanîxê dimîne / Wele piştî min bî du ciya şikestî ye / Halê min ji berê de milê
rastê tune ye / Yek hebûya cewabekî bîda dê û bavê min / Bila min helal bikin
/ Ez dimirim gunê dê û bavê min stûyê min nemîne / Wayê wayê wayê wayê
way wayê wayê / Ax de wayê Mecîd lawo bira dayîka te / Ji te re kor be lawo
li dinyayê*

*Garzan Bölgesinin usta dengbêji, kitaptaki birçok kılâmın kaynak kişisi
Salihe Qûbîni*

Üç usta dengbêj; Salihe Qûbîni, Zahiroye Mûşî ve Kazo

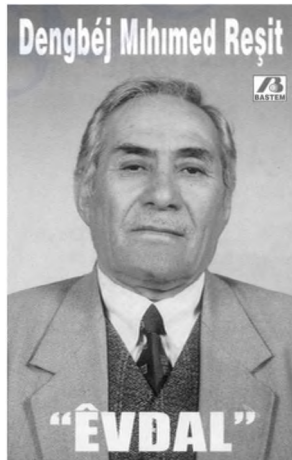
Kitabın kaynak kişilerinden Seyide Mamo (2003 Batman)

*Elîye Ünîs başkaldırısı savaşçılarını gösteren tarihi bir resim
(Mahmut Baksî arşivinden)*

*'Mire Ribabe' (Kemençenin Piri) olarak
baklı bir üne sahip Mirade Kinê ya da halk
arasında bilinen ismiyle Mirado*

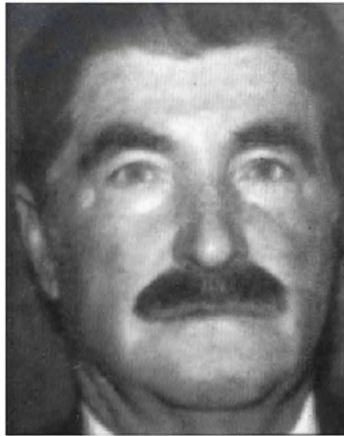
Dengbêj Mihemed Reşîd

*Garzan Bölgesinin yaşayan tarihi belleklerinden Eliye Evdirehman, oğlu
Yebyaye Eli ve torunu Salih Kevirbiri (1997 Adana)*

Genç Xetih, Xalo, Peyayo isimli kıtamlarının muhteşem sesi yorumcusu Karwis Axa (Kom Müzik'in yayımladığı 'Larwik' isimli albüm kapağı)

Ünlü Kürü dengbêjlerinden, geçtiğimiz yıllarda yitirdiğimiz Hüseyin Örginoğlu Müşi

Pine dergisi çizirlerinden İmam Cici tarafından çizilen Koçero resmi

Pine dergisi çizirlerinden Camer tarafından çizilen temsili Filitê Quto karikatürü

Türkiye'de ilk Kürtçe Plak çıkartan (1964) Eski Sağlık Bakanlarından Dr. Yusuf Azizoğlu'na ithafen yaptığı 'Lidero' isimli kılamın kaynak kişisi Dengbêj Mehmûd Kızıl

Mala Eliyê Ünîs başkaldırısının önderi Evdirehmanê Eliyê Ünîs

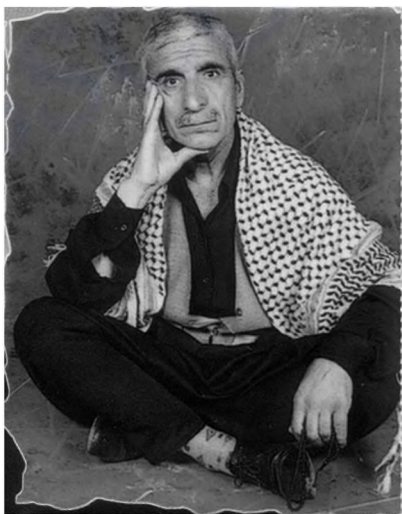
Erivan'ın bir köyünde yaşayan Şeroye Biro'nun yeğeni Dengbêj Feyzoye Rıza (Mayıs 2003, 3. Kùltür ve Sanat Festivali, Diyarbakır)

Ermenistan'ın Başkenti Eriwan'da yaşayan Kürtlerin mey ustası 'Mîrê Bilûrê' Egîdê Cîmo (Mayıs 2003, 3. Kùltür ve Sanat Festivali, Diyarbakır)

Zilkûfê Qado olarak da tanınan Dengbêj Zilkûfê Erzeromî (1999 İstanbul)

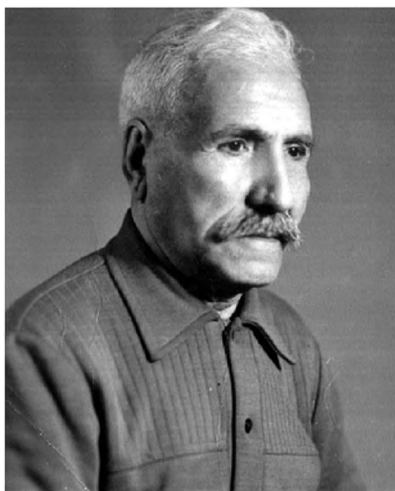
Diyarbakır yöresi Dengbêjlerinden Hiseynê Fari

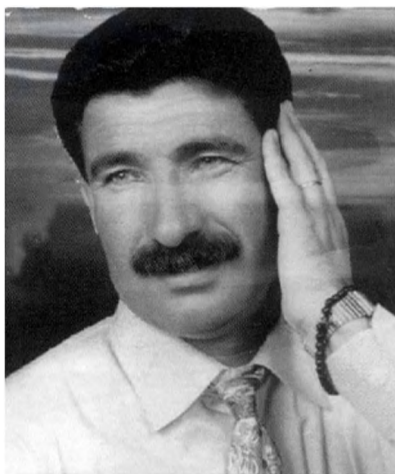
Dengbêj Zahirî-Zahir Koşu- (2002 İstanbul)

*Ermenistan'ın Kürt kadın dengbêjlerinden Dilbera Wekil
(Ocak 2002, Cîrahêr köyü, Eriwan)*

*Kafkas Kürtlerinin en ünlü dengbêjlerinden,
'Hekimo' kılamının usta icracısı Şeroyê Biro*

Dengbêj Cahido

'Şakiroye Biçûk' olarak da bilinen Dengbêj Şakiro

'Kewê Ribat-Rabat Kekligî' bir diğer adıyla 'Şahê Dengbêjan-Dengbêjlerin Şahi' Şakiro (Şakire Bedîh)

'Yaşayan Efsane', 'Beşiri, Qamışlo-Erivan hattı'nın Kılıç Artığı Ermeni asıllı Kürt kılamlarının pirllerinden 1900 doğumlu Karapetê Xaço ile Salih Kevirbiri (Ocak 2002, Solxoza Çaran köyü, Erivan)

Salih Kevırbır 1973 yılında Batman'da doğdu. İlk orta ve lise öğrenimini Batman, Silvan, Kurtalan ve Adana'da yaptı. Gazetecilik hayatına 'Welatê Me' gazetesinde başladı. 1997 yılında İstanbul'da 'Azadîya Welat'ın yazışları müdürlüğü görevini üstlendi. 'Welat', 'Welatê Me', 'Azadîya Welat' gazetelerinde aktif olarak görev aldı. Bu gazetelerin dışında Özgür Politika, Demokrasi, Özgür Bakış, Yem Gündem, Evrensel, Tiroj, Jiyana Rawşan, Avasin, Nûdem, Birgun, Radikal, Milliyet Sanat ve Milliyet gibi gazete ve dergilerde Kürtçe ve Türkçe yazı, makale ve söyleşileri yayımlandı. Halen Le Monde Diplomatique Kürdî ve Rûdaw gazetesinin Avrupa başkısına yazan Salih Kevırbır, merkezi Almanya'da bulunan Kürt Pen ve Uluslararası Pen üyesi olup, halen İstanbul Kürt Enstitüsü'nün de üyesidir. Filîre Quto (Kürtçe), Bir Çiğün Yurub Karapetê Xaço, Gera Pêmişê (Kürtçe), Sedzala Qêrînekê Karapetê Xaço (Kürtçe), Bir Dinya Ozanî Şivan Perwar, Hewitirs (Kürtçe), Teyîba Min (Kürtçe), Filîre Quto (Türkçe), yazarın yayınlanmış öteki kitaplarıdır. Kevırbır, Yaşar Kemal'in Ağır Dağı, Elsanesi ve Orhan Çelik'in Büyük Dağda Küçük Koy isimli romanlarını da Kürtçeye kazandırmıştır.

Bir çeşit halk ozanı diyebileceğimiz dengbêjler, büyük söz ustalarıydılar. Kürt coğrafyasında sayısı hiç de az olmayan trajedilerden kopan çığlıklar dört bir yana taşındılar. Acıyı, hüznü, sevinci, duyarlı bir yüreğin ve doğal sanatkarlığın imbiğinden süzup yeniden ürettiler; koy koy, kasaba kasaba gezip anlattılar. Yüreklere ateş düşürdüler. Sözleri, toprağı bereketli Kürt eline direnişin, dinciliğin tohumunu ekti. Dengbêjlerin dilinde gelişip bugüne kadar ulaşan kıtamlar ise Kürt halkının belleğı ve sığınacağı oldu. Bu kıtamlarda isyanlar, hatırlarlar, aşk, ihanet, kalleslik, dostluk, sadakat, yığıtlık, korkaklık dile getirildi. Kürt halkı kültürü içinde böylesine önemli bir yere sahip kıtamlardan yirmisini, kıtama kaynaklık eden olayın anlatımıyla ve dengbêjlerin dilinde farklılaşan varyasyonlarıyla bir araya getiriyor bu kitap. Sevgisini bulmak için erkek kılığına girip kadın savaşçıların komutanı olan Edölê'nin hikâyesi, Hristiyan Meryem ile Eliyê Olakasi ve onları koruyan Metran İsa'nın hikâyesi ve Bawê Fezînya'ya aşık olup aşkını yüreğine gömen Hristiyan kızın hikâyesi... bunlardan sadece birkaçı.